

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

DR. BERKESZI ISTVÁN,
FŐTITKÁR ÉS MUZEUMI ŐR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI
MUZEUMTÁRSULAT.

XXIII. (ÚJ) ÉVFOLYAM. — I. és II. FÜZET.

TEMESVÁROTT, 1907.

NOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSZAJTÓN.

TARTALOM.

I. és II. FÜZET.

1. Délmagyarország éremleletei. — <i>Dr. Berkeszi Istvántól</i>	1
2. Knézi leletek. — <i>Dr. Berkeszi Istvántól</i>	50
3. Délmagyarország középkori építészeti műemlékei. — <i>Dr. Kováts Sándortól</i>	67
4. Temesvármegye a provizorium elején. — <i>Lendvai Miklóstól</i>	84
5. Vegyes dolgok. — <i>Dr. Berkeszi Istvántól</i>	85
II. Rákóczi Ferenc	105
Társulatunk elnöki székének betöltése	107
Wosinszky Mór †	108
Posta Béla kinevezése orsz. felügyelővé	109
A muzeumok és könyvtárak orsz. felügyelőségének és orsz. tanácsának jelentései	109
Az Országos felügyelőség jelentése a délmagyarországi gyűjteményekről	112
A Délmagyarországi népkönyvtárak állapota az 1906. év végén	115
Délmagyarország nyomdái	116
„Muzeumi és Könyvtári Értesítő“	117
„Városi Közlöny“	118
A temesvári muzeum- és könyvtárpalota építkezési ügye	119
Muzeumunk látogatása	120
Emlékérmeink gyarapodása	121
Temesvári emlékérmek	121
Képtárunk gyarapodása	122
Régiségtárunk rendezése	123
A muzeumi titkár tanulmányútja	134
A temesvári Szabad Lyceum történelmi és művészeti előadásai	124
Új szobrok	125
Temesvármegye a magyar kulturáért	127
Brocky Károly születésének századik évfordulója	128
6. <i>Főtítkári jelentés</i> a Délmagy. Történelmi és Régészeti Muzeum-Társulat 1906. évi működéséről s a társulat gyűjteményeinek állapotáról. — <i>Dr. Berkeszi Istvántól</i>	132
7. Tárca. Gyűlések jegyzőkönyvei	149
8. A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeum-Társulat az 1907. évi október hó végén	162

A III. és IV. FÜZET

helyett kiadja a társulat a következő önálló művet: **Délmagyarország Régiségleletei a honfoglalás előtti időkből.** Összeállította Milleker Bódog. III. Rész, II. fele.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT
KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

DR. BERKESZI ISTVÁN,
FŐTITKÁR ÉS MUZEUMI ŐR.

KIADJA A „DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUM-
TÁRSULAT.”

XXIII. (ÚJ) ÉVFOLYAM.

TEMESVÁROTT.
NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSZAJTÓN.
1907.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

A XXIII. (új) évfolyam általános tartalma.

I. és II. FÜZET.

1. Délmagyarország éremleletei. — <i>Dr. Berkeszi Istvántól</i>	1
2. Knézi leletek. — <i>Dr. Berkeszi Istvántól</i>	50
3. Délmagyarország középkori építészeti műemlékei. — <i>Dr. Kováts Sándortól</i>	67
4. Temesvármegye a provizorium elején. — <i>Lendvai Miklóstól</i>	84
5. Vegyes dolgok. — <i>Dr. Berkeszi Istvántól</i>	85
II. Rákóczi Ferenc	105
Társulatunk elnöki székének betöltése	107
Wosinszky Mór †	108
Posta Béla kinevezése orsz. felügyelővé	109
A muzeumok és könyvtárak orsz. felügyelőségének és orsz. tanácsának jelentései	109
Az Országos felügyelőség jelentése a délmagyarországi gyűjteményekről	112
A Délmagyarországi népkönyvtárak állapota az 1906. év végén	115
Délmagyarország nyomdái	116
„Muzeumi és Könyvtári Értesítő“	117
„Városi Közlöny“	118
A temesvári muzeum- és könyvtárpalota építkezési ügye	119
Muzeumunk látogatása	120
Emlékérmeink gyarapodása	121
Temesvári emlékérmek	121
Képtárunk gyarapodása	122
Régiségtárunk rendezése	123
A muzeumi titkár tanulmányútja	134
A temesvári Szabad Lyceum történelmi és művészeti előadásai	124
Új szobrok	125
Temesvármegye a magyar kulturáért	127
Brocky Károly születésének századik évfordulója	128
6. <i>Főtitkári jelentés</i> a Délmagy. Történelmi és Régészeti Muzeum-Társulat 1906. évi működéséről s a társulat gyűjteményeinek állapotáról. — <i>Dr. Berkeszi Istvántól</i>	132
7. Tárcs. Gyűlések jegyzőkönyvei	149
8. A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeum-Társulat az 1907. évi október hó végén	162

A III. és IV. FÜZET

helyett kiadja a társulat a következő önálló művet: **Délmagyarország Régiségleletei a honfoglalás előtti időkből.** Összeállította **Milleker Bódog.** III. Rész, II. fele.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESÍTŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT KÖZLÖNYE.

XXIII. (ÚJ) ÉVFOLYAM

1907.

I. ÉS II. FÜZET.

Délmagyarország éremleletei.

Irta: DR. BERKESZI ISTVÁN.

Délmagyarország név alatt a Duna—Tisza—Marosszöveget értjük, a hol jelenleg Torontál-, Temes- és Krassó-Szörényvármegyék terülnek el. Ez az országrész a neolith-kortól kezdve lakott terület; a lelethelyek és lelettárgyak száma napról-napra növekszik, pedig mennyit elpusztíthattak már az elmúlt századokban, mikor senki nem ügyelt a földből előkerülő s értéktelennek látszó régi lelettárgyakkal és mennyi semmisül meg még jelenleg a köznép tudatlansága miatt. Az éremleletek sok tekintetben kivételt képeznek. A nép ezt gyakran szándékosan is keresi s ha véletlenül akad is reá, igen sokszor eltitkolja, mert attól fél, hogy elveszik tőle. Így marad ismeretlen igen sok éremlelet; de hogy igen gyakran fordulnak elő, mutatja ama körülmény is, hogy nagyobb városainkban a vidéki földművesek egyes ékszerészeknél lépten-nyomon árúsitának el régi arany- és ezüstérmekeket, míg a bronz- és rézérmekeket elhányják. Ha az ékszerészektől, órasóktól összevásárolják is a náluk található érmekeket, a legtöbbször már nem sikerül megállapítani a lelet helyét.¹⁾

Országrészünk a népek vándorlásainak nagy országútjába esvén, egyik nép a másikat követte annak megszállásában, mindaddig, míg Árpád magyarjai állandó hazát tudtak itt magoknak alkotni. A földjén meg-

¹⁾ Csak a reánk leginkább vonatkozó eseti említem. Ormós Zsigmond, a Délmagyarországi Múzeum megalapítója, nevezetes éremgyűjtő is volt, harminc évig gyűjtötte az érmekeket s így sikerült több mint 9000 darabból álló éremgyűjteményt összehozni. Minden egyes éremleletet — a mely tulajdonába került — leírt, az egyes érmekeket meghatározta s azt is, hogy kitől szerezte. Igen gyakran jegyzi meg, hogy ezt vagy amazt az érmet Temesváron egyik-másik ékszerésztől vásárolta, néha Herculesfürdőn, de körülményesebb leírást nem tud adni, pedig ha megtudható volt, mindig feljegyzé a lelethelyet is. „Gyűjteményemnél — mint egyik értekezésében mondja (Arch. Értesítő 1870. 262.) — érdekes az, hogy saját szerzeményemből állván, a tárgyak lelhelyeit mindenkor kinyomozni törekedtem és pontosan feljegyeztem. Merem állítani, hogy e délkeleti vidék régészettörténelmi viszonyaira érdekes adatokkal szolgálhatok.“

telepedett, itt hosszabb-rövidebb ideig uralkodó népek emléke, vagy a körülöttük levő műveltebb népelemek befolyása meglátszik éremleleteinken is. Legrégibb érmeink a K. e. IV. századból valók, mikor görög és makedon kereskedők vidékünkre is ellátogatnak.¹⁾ Hogy a területünkön lakó népek között a kereskedés legfőbb eszköze már ekkor is a görög és makedon érmeek voltak, azt legjobban bizonyítják az itten előkerülő ilyenmű éremleletek. A sok dyrrehahiumi és apolloniai ezüstdrachma, a II. Fülöp és Nagy Sándor makedon királyok érmei, a makedon mintára vert ú. n.: barbárérmeek, melyeneket valószínűleg már a mi területünkön is vertek.

A Kr. e. IV. században vert apolloniai és dyrrehahiumi ezüstérmek egész tömegét találták területünkön Krassó-Szörényvármegyében a coroninii, kapriorai, potoki és Temesvármegyében a vracsevgáji gyűjtelékes leletekben. Szórványosan is kerültek elő ilyen érmeek még Alibunár, Bruznik, Coronini, Dubová, Gálya, Lászlóvár, Ó-Moldova, Orsova, Palánk, Pancsova, Temesvár, Versec községekben és városokban.

A makedon aranyérmekből Nagy Sándor statereinek közel 200 darabját lelték a drenkovai gyűjtelékes leletben. II. Fülöp és Nagy Sándor eredeti arany- vagy ezüstérmeit szórványosan találták meg idáig Nagy- és Kis-Beeskerek, Coronini, Gálya, Kricsova, Mercsina, Pancsova, Temes-Remete, Ó-Sopot, Teregoва, Varadia, Versec, Vracsevgáj és Zsidovin községekben.

Barbár, gyűjtelékes éremleletek kerültek elő: Potokon (három lelet), Raffnán és Szisztaroveczen. Szórványosan kerültek elő ilyen érmeek Uj-Bessenýő, Glogon, Ó-Moldova, Palánk, Pancsova, Vég-Szendró, Temes-Sziget, Valeamare és Kis-Zombor községekben.

A Kr. e. 162 óta vert thasosi tetradrachmák 7 eredeti példányát találták római családi érmekkel a temes-remetei gyűjtelékes leletben. A thasosi tetradrachmáknak úgy eredeti mint barbár utánzatai — habár a lelethelyek mindig meg nem határozhatók is — gyakran jönnek elő vidékünkön, és majdnem 200 éven át forgalomban voltak, míg végre kiszorította őket a római érem. Egyéb ó-görög érem csak elvéve fordul elő; így scodrai és issai érmeeket lelték Potokon, szyriai, (III. Antiochus, K. e. 224—187.), athenei és abderai érmeeket pedig szórványosan Brestyén.

Sokkalta gyakoribbak a római érmeek, kezdve a köztársaság korabeli érmektől egész Theodosiusig. Ez a vidék ugyan csak a K. u. II. század elején kerül római uralom alá, de azért a római pénz

¹⁾ A Darius és Xerxes neve alá sorozott perzsa sekelek vidékünkön nem találtattak idáig.

már jóval hamarabb utat talált ide is, mert a kereskedés főszköze volt, a római uralom beálltával pedig mind nagyobb mennyiségben jön elő a római érem is, kivált azon a vonalon, amelyen a rómaiak Dáciát meghódították, tehát a Duna mentén levő helyeken vagy a hol kisebb-nagyobb gyarmat, telep vagy megszállott hely volt.

A Coson aranyat a philippi esata előtt verték. (42. K. e.) Ezt gyakran találják nálunk; habár a legtöbb esetben nem is lehet megállapítani a lelethelyet, mégis szapora találhatósága miatt jellemző vidékünkre. Idáig megállapítható volt a Temesvár vidéki, Versec vidéki leletekben, Vizedián.

Római köztársaságkorabeli gyűjtelékes éremleletek előkerültek idáig Szent-Andráson, Lopusnikon, Potokon, Temes-Remetén, Temesvár vidékén és Vracsevgájon, vagyis 6 helyen. Szórványosan jöttek elő ilyen érmek: Alibunár, Torontál-Bresztovác, Fehértemplom, Kuszits, Pancsova, Temes-Sziget, Szlatina, Varadia, Versec, Vizedia, Vojvodine és Zsidovin helységekben.

Az Aug. Octavianus uralkodásával kezdődő római világbirodalom érmei időszámításunk kezdetétől fogva mindenütt el vannak terjedve. Jellemző Augustus Monetariusainak bronz pénzei, melyek az itteni barbárok között még teljesen elkopott és néha súlyuk $\frac{1}{5}$ részére is redukálódott példányokban is forgalomban maradtak. Érdekesek ezek a felismerhetlenségig lekopott rézdarabok, melyek a későbbi császárok idejében császári ellenjeggyel lettek ellátva s ekkép még ilyen kopott állapotban is forgalomban maradtak, tanusítván azt, hogy a váltópéNZ akkor nagyon ritka volt ezen a vidéken és hogy a pénzverő hely nagy távolságban volt innen.

A római hódítások tényét a K. u. I. századból fennmaradt új típusu római pénzek dokumentálják, a mennyiben a pannoniai hódító hadvezérnek, M. Agrippának, továbbá Tiberius és Caius császároknak bronz pénzei nagy számmal fordulnak itt elő, de hogy ezeket a váltópéNZül szolgáló bronz-érmeket a bevonuló római katonaság terjesztette el itten, legjobban igazolja az a körülmény, hogy a későbbi császárok bronz pénzei még szórványosan is alig fordulnak itt elő, és csak Traianus hódításával egyidejűleg kerülnek újra római bronzpénzek országrészünkbe. Traianus után a római bronzpénzek ismét ritkábbak lesznek és csak akkor terjednek el újra, midőn országrészünk ismét nagyobb fontosságot nyer a római birodalom történetében. Ez akkor van, midőn a III. század közepe táján és a század vége felé a római császárok több ízben fordulnak meg vidékünkön Dácia védelmére s közelünkben római pénzverő hivatalok is keletkeznek, mint Viminaciumban, Dáciában, majd Sirmiumban és Sistiában. A két előbbi pénzverő intézet ugyan csak rövid ideig állott fenn, az első 16, a másik 11 évig, de sokkal fontosabb volt a két utóbbi, a melyekből kikerülő érmeikkel a K. u. IV. században vidékünk el volt árasztva, azért

találunk annyi Constantinus-, Constantius-, Constans-, Julianus-, I. Valentinianus- és Theodosius-féle érmet. Miután Dáciával együtt vidékünk is elveszett a rómaiakra nézve, sőt a sírmiumi és sistiai pénzverő hivatalok is megszűntek. I. Theodosius halála után mind ritkábban fordulnak itt elő a római érmeek, de a lehető legritkébbak a Honorius és Arcadius halála után következett utolsó nyugatrómai császároké.

A római császárok érmeivel egykorúan, sőt vegyesen azokkal, igen gyakran fordulnak elő vidékünkön Nicaea, Thyatira kisázsiai és Stobaeus makedoniai város görög feliratú érmei a Kr. u. II. és III. századokban.

Római császári kori (Kr. e. 31—Kr. u. 476.) érmeek tömegesen találtak a következő helyeken talált gyűjtelékes éremleletekben: Nagy-Becserek (2 lelet), Bogsánbánya, Boresa, Borlova, Bozovits, Csernegyháza, Denta, Herculesfürdő (2 lelet), Hertelendyalva, Ittebe, Kuptore (2 lelet), Palánk, Román-Pozsezsena, Raffna, Rékás, Szerb-Szentmárton, Sztarcsova, Temesvár (2 lelet), Unip, Versec (2 lelet). Vagyis előfordult idáig 20 helyen 25 gyűjtelékes római császárkori éremlelet.

Még sokkal nagyobb ama helyek száma, a hol ilyen leletek szórványosan jöttek elő. Nagyon valószínű, hogy még tömegesen fog az ilyen helyek száma gyarapodni. Római császárkori éremleletek szórványosan kerültek idáig elő:

Alibunár, Altringen, Szent-András, Baracháza, Baziás, Ó-Béba, T.-Becse, K.-Becserek, Új-Bessenő, Bozovics, Tor.-Bresztovác, Bruznik, Bukovec, Crepája, Német-Csanád, Csatád, Deliblát, Dubovác, Duleo, Torontál-Erzsébetlak, Fehértemplom, Fény, Furlog, Nagy-Gáj, Herculesfürdő, Hittyiás, Homolic, Illádia, Izgár, Janova, Karánsebes, Károlyfalva, Kécsa, N.-Kikinda, Knéz, Krusica, Temes-Kubin, Leopoldova, Lippa, Majdan, Mercyfalva, Ó-Moldova, Mosnica, Mramorák, Murány, Oreyfalva, Orsova, Ovesa, Ozora, Öregfalú, Palánk, Panicsova, Parác, Párdány, Uj-Pécs, Plosics, Potok, Raffna, Rebenberg, Sándorfalva, Szakálháza, Török-Szakos, Szászkabánya, Széchény, Székas, Román-Szentmihály, Nagy-Szentmiklós, Temes-Sziget, Szokolovác, Szpata, Nagy-Szredistye, Nagy-Szurduk, Tamásfalva, Temesvár, Újfalú, Unip, Varadia, Temes-Váralja, Varjas, Verestemplom, Versec, Versec vidéke, Vojtek, Kis-Zombor, Zsebely, Zsidovin, Zsombolya. Összesen 87 helyen.

A római császárkori gyűjtelékes éremleletek között legnagyobbak és leggyakoribbak a Kr. u. IV. századból származó Constantinus és közvetlen utódai érmei, melyek szórványosan és igen nagy számmal jönnek elő. Megcsappannak a Kr. utáni V. századtól fogva. Legtöbbnyire kelet-római érmeeket találunk, de már korántsem olyan nagy számmal, mint az előbbi századokból. A jelenség azt bizonyítja, hogy az érintkezés hazánk akkori lakossága és a kelet-római birodalom népe között nagyon meg-

lazult; a kereskedés sem lehetett olyan élénk, mint előbb; mind a mellett a fennálló, csekélyebb igényű kereskedés főszköze a byzanci pénz volt, nemcsak a középkor elején, hanem még az Árpádok uralmának első két százada alatt is.

Gyűjtelékes byzanci éremlelet a gályai és varjasi; szórványosan találtak középkori byzanci arany- vagy rézérmeket. Boreza, Torontál-Bresztovác, Dubovác, Homolic, Károlyfalva, Kécsa, Krusica, Oreyfalva, Orsova, Pancsova, Temesvár és Zsombolya helységekben.

Igen feltűnő jelenség, hogy Árpádházi királyaink XI. századbéli érmei ezen a vidéken nem találhatók. Egyetlen esetet sem tudunk, hogy szent Istvántól Kálmánig valamelyik királyunk érmét itten akár szórványosan is találták volna, de még Kálmán és utódai érmei is szerfelett ritkák egész III. Istvánig vagy akár III. Béláig. Ettől kezdve azután elég sűrűen fordulnak elő még gyűjtelékes leletekben is. Orsován találtak egy Kálmán-féle érmét (1095—1116.), Ferencfalván és Knézen egy-egy II. István-érmét (1116—1131.), Mnrányon IV. Istvánnak a rézérmeit gyűjtelékes leletben, Palánkon II. Béla 2, Imre király 1 érmét, Temes-Kubinban Imrének 1 érmét. Utolsó Árpádházi királyunk érmei már gyűjtelékes leletben is előfordulnak, de legtöbbször idegen érmekkel vegyesen, mint a német-csanádi-ban szerb és velencei érmekkel, a szerb-csanádi-ban kölni, eseh, angol és vegyes külföldiekkel, a dettai-ban friesachi, salzburgi, aquileai, reichenhalli, kölni, metzi s egyéb érmekkel, a kis-gáji-ban friesachi, angol és német pénznemekkel, a nagy-őrszi gyűjtelékes leletben több száz IV. Béla-féle érem friesachi és kölni pénzekkel. A kuszicsi gyűjtelékes leletben utolsó Árpádházi királyaink érmei együtt találtattak Aniou királyaink érmeivel; hogy a perjámosi leletben III. Béla és III. Endre érmein kívül milyenek voltak, nem tudjuk, a szentmiklósi leletről még kevesebbet tudhattunk meg. Legtisztább a nagy-teremiai Árpádkori gyűjtelékes magyar éremlelet, amelyben 1200-nál több darab, csupa magyar és pedig III. Béla király-féle érem volt, a bogudinci-ben pedig 700 érem között 378 darab volt a IV. Lászlóé, a többi a Róbert Károlyé.

Általában feltűnő a csekélyszámú magyar érem mellett a sok idegen, kivált a friesachi érem. Egész tömegét találjuk ezeknek kivált a szerb-csanádi, dettai, kis-gáji, nagy-őrszi és verseci gyűjtelékes leletekben. Mivel úgy ezeknek, mint a velök együtt levő más pénznemeknek a veretési ideje a XI. század végétől mintegy 1236-ig terjed, talán nem csalódunk, ha feltesszük, hogy eme gyakran sok száz darabból álló éremleleteket közvetlenül az 1241. évi tatárjárás idején a területünkön lakó izmaelita kereskedők rejtették el, kik sok országot bejárva, árúikért sokféle pénznemet gyűjtöttek össze. A hazánkon keresztül vonuló nyugat-európai kereszteslovagoktól ezek a pénzek nem származhatnak, mert a

kereszteshadjáratoknak 1240 körül már majdnem vége volt, akkor már a keresztesek nem is Magyarországon mentek keresztül.

Vencel és Ottó királyoktól nem találunk érmeket.

Az Aniou és vegyesházi királyaink, úgyszintén a Habsburg királyok érmei gyűjtéletesen is, szórványosan is nagy mennyiségben jönnek elő. 1308-tól 1526-ig uralkodott királyaink gyűjtéletes éremleletei előkerültek: Bogudincen (Róbert Károly), Kis-Beeskereken (Zsigmond és Hunyady J. érmei), Beregszón (Zsigmond, Mátyás, II. Ulászló, II. Lajos), Dolován (Nagy Lajos), Dubovácon (Zsigmond és V. László), Ernesztházán (Nagy Lajos, Mária, Zsigmond) vegyesen velencei, szerb, karinthiai, salzburgi és török érmeikkel, Gádon (Zsigmond, Albert, I. Ulászló, V. László), Kádáron (Nagy Lajos és Zsigmond), Nagyikindán (I. Mátyás és II. Ulászló), Temesvár-Vadászerdőn (Zsigmond, Albert), Versecen két lelet (Mária és Zsigmond), Orsován (Zsigmond) nagyon sok Miresa- és utódai-féle oláh érmmel, Versec vidékén (Károly Róbert, Nagy Lajos, Mária). Az Aniou és vegyesházi királyaink korából származó gyűjtéletes éremleleteinknél már feltűnő, hogy legtöbbször tisztán magyar érmeket tartalmaznak; még az ernesztházai-ban is, pedig ez a legvegyesebb, roppant nagy többségben van a magyar érem; az orsovai gyűjtéletes lelet pedig, amely Miresa-féle dénárokat tartalmazott, szintén magyar éremleletnek vehető, nemcsak azért, mert az érme magyar mintára vannak verve, hanem azért is, mert Miresa oláh fejedelem egyúttal szörényi bán is volt, vagyis mint ilyen, a magyar királynak egyik főhivatalnoka. Mint szörényi bán pedig nem Miresa az egyedüli, a ki érmeket veretett.

Az 1308—1526 közötti évekből származó magyar érmek elszórtan már oly gyakran kerülnek elő, hogy azt szükségtelennek véltük számon tartani. De meg kell említenünk, hogy ebből az időszakból országrészünk területén a magyar érmeken kívül szórványosan találunk még kivált szerb, török, lengyel és velencei érmeket.

Újabbkori éremleleteink egészen visszatükrözik hazánk sorsát 1526 után, keresztül a török és német világon. Amilyen népek jártak hazánkon keresztül, vagy telepedtek ide, megőrzik emlékeiket az éremleletek is. Gyűjtéletes éremleletek alig fordulnak elő olyanok, amelyek tisztán hazai érmeket tartalmaznának, hanem legjobb esetben is keverve vannak idegen, leginkább lengyel és osztrák érmeikkel, több lelet pedig teljesen idegen érmekből áll. Teljesen hazai érmeket csak a janovai, mely kevés II. Ulászló és II. Lajos dénár mellett 800-nál több I. Ferdinánd [1524—1564] korabeli magyar dénárt számlál) a kornyarévai és az egyik temesvári gyűjtéletes lelet tartalmaz. Magyar dénárok, még nagyobb számmal levő lengyel garasokkal keverve fordulnak elő a német-csanádi, liblingi, ligeti, traunai gyűjtéletes leletekben. Teljesen idegen,

részben igen vegyes érmeket tartalmaz a dentai, káptalanfalvi, temesvári (két török lelet) és a vörösmarti lelet. Az újkori szórványos éremleleteket teljesen szükségtelennek tartottuk figyelemmel kísérni.

Gyűjtelékes éremleleteink száma idáig — a mi tudunkkal — 66 lelethelyen 88 lelet. Ezek közül esik Temes vármegyére 25 lelethelyre 38 lelet; Torontálmegyében 19 lelethelyre 21 lelet, Krassó-Szörényben pedig 22 lelethelyre 29 gyűjtelékes lelet. Egy leletnél több fordult elő a következő helyeken: N.-Beckereken 3, Német-Csanádon 2, Dentán 2, Herkulesfürdőn 2, Potokon 5, Raffán 2, Sztaresován 2, Temesváron 6, Versecen 7.

A 66 gyűjtelékes lelethelyen kívül még 87 olyan hely határozható meg, ahol akár ó-görög, római, barbár, középkori byzanci, vagy Árpád-kori magyar érmek szórványosan találtak. Természetes, hogy nem teljes ez a névsor és ez a szám; sok hely hiányzik belőle, ahol bizony nagyon valószínű, hogy már régen előkerültek egyik vagy másik kategóriába tartozó érmek, de eddig senki nem akadt, aki a nyilvánosság útján is konstatálta volna.

Hogy e kis munka minél teljesebb legyen, törekedtem felhasználni a rendelkezésemre álló forrásokat. A nyomtatott források terén nagy segítségemre volt Milleker Bódognak Délmagyarország régiségleletei a honfoglalás előtti időkből c. munkája (I., II., III. Rész), de miután e munka I. Része 1896-ban, II. Része 1898-ban, III. Rész 1906-ban jelent meg, sokban kellett azt pótolni, a közép- és újkori leletekkel pedig teljesen kiegészíteni. E végett átnéztem a Történelmi és Régészeti Értesítő régi és újabb, összesen 32 évfolyamát, úgyszintén az Archeol. Értesítő régebbi I—XIV. és újabb 26 évfolyamát, az Archeol. Közlemények I—XXIV. kötetét, a Numizmatikai Közlöny I—VI., a Monatblatt der numismatischen Gesellschaft in Wien I—VIII. kötetét, úgyszintén a Nemzeti Múzeum Jelentéseit, a Történelmi Adattárt s a Numismatische Zeitung évfolyamait és egyéb kisebb munkákat. De a legtöbb új adatokat mégis a délmagyarországi történelmi és régészeti múzeum gyűjteményei szolgáltatták. Mint e múzeum őre, azon szerencsés helyzetben voltam, hogy teljesen felhasználhattam az Ormós Zsigmond éremgyűjteményével a múzeumba került érmészeti feljegyzéseit. E feljegyzések minden egyes érem mellé vannak csatolva. Ormós Zs. éremgyűjteménye több mint 9000 darabból áll, s így megítélhetjük a feljegyzések becstét; de felhasználtam a múzeumunk őrei által 1872 óta a múzeum számára szerzett, vagy adományozott érmékből vezetett naplót is, amelyben — ha csak lehetséges volt — az érem lelhelye és ideje feljegyezve szokott lenni. Ezenkívül adatokat kértem és kaptam a verseci és a lugosi múzeumokban levő érmékről e múzeumok őreitől, úgyszintén a délvidéki éremgyűjtőktől,

kik közül többen lekötelező szívességgel feleltek meg kérésemnek, amennyiben érmeik lelethelyeit meghatározni tudták, mert magángyűjtőink nem szoktak az érmeik lelethelyeivel törődni. Mennyiben feleltem meg ezzel feladatomnak, azt a szíves érdeklődők ítélik meg. Most pedig abc sorrendben vegyük elő az egyes lelethelyeket.

Az egyes lelethelyeknél 1, 2, 3 stb. számmal megjelölt esetek az ottan előkerült gyűjtéletes éremleletek időrendi sorrendjét jelenti. A melyik lelethelynél ilyen szám nincs, az azt jelenti, hogy ottan nem gyűjtéletes, csak szórványos éremlelet került elő.

Alibunár. (Torontál vm.)

Görög és római érmeik szórványosan előfordulnak. (Róner, Műrégészeti Kalauz. I. 129.) 1898-ban itt Honorius császár egy aranyát találták. (Milleker, II. 111.)

Altringen. (Temes vm.)

1871-ben Ormós Zsigmond egy itten lelt Hadrianus-féle ezüst dénárt kapott, mely most a délmagyar. muzeumban van. (O. j.)¹⁾

Szent-András. (Temes vm.)

1. 1840-ben itt egy gyűjtéletes éremleltre akadtak, mely 75 darab római családi ezüst dénárból állott. (Seidl: Fundchronik. I. 23. — Milleker, I. 14.)

Szórványosan is kerülnek elő érmeik; 1872-ben egy Antoninus Pius-féle ezüst dénárt és két darab Constantinus-féle kis rézérmet találtak itt, melyek Ormós Zs. gyűjteményébe s azzal a délmagyarországi muzeumba jutottak. (O. j.)

Baracháza. (Temes vm.)

1875-ben kukoricakapálás közben egy Hadrianus ezüst dénár került itt elő, melyet Szándy Lajos Ormós Zsigmondnak ajándékozott, most a délmagy. muzeumban van. (O. j.)

Báziás. (Krassó-Szörény vm.)

Ormós Zs. innen Nagy Constantin és Constantius II-nak 2—2 darab kis rézérmet szerezte meg; jelenleg a délmagyarországi muzeumban vannak. (O. j.)

¹⁾ (O. j.) rövidítve jelenti Ormós Zs. feljegyzését, mely a Délmagyarorsz. muzeumban levő éremgyűjteményének minden egyes darabjánál egy-egy kis papírszeleten található.

Ó-Béba. (Torontál vm.)

1879-ben Ambruss József r. k. lelkész egy itten talált Traianus-féle ezüst dénárt ajándékozott a délmagy. muzeumnak. (Éremnapló, 1095.)

Török-Beese. (Torontál vm.)

1. 1885. elején, az u. n. Beregben, a borjasi Tisza-átvágás kiszélesítésével foglalkozó munkások mintegy 1·5 méternyi mélységben egy öblös cserépnárára akadtak, mely színig tele volt római érmeikkel. Dr. Szentkláray Jenő, akkor török-beesei plebános a Nemzeti Muzeumnak a lelet korának jellemzésére 10 darab érmet küldött s hozzájuk a leírást is mellékelte. Az érmeek többnyire elég jó fentartásúak voltak a Constans és Constantius császárok korából, tehát a Kr. u. IV. századból. (Leírásuk. Arch. Értesítő, U. F. V. 234—235.). — Dr. Szentkláray Jenő még gyermekkorából emlékszik, hogy itt és a környéken történt véletlen ásatások római érmeiket is hozták felszínre. (Adattár. Csanádegyházmegye hajdana és jelenéhez. I. 298.)

Kis-Beeskerek. (Temes vm.)

1. 1871. áprilisban Klein szatócs háza udvarán ásás közben került elő egy gyűjtelékes lelet, melyből Ormós Zs. tulajdonába jutott Zsigmond magyar király 7 darab ezüst obulusa, Zsigmondnak 4 darab más-féle érme (Rupp, XIX. tábla 533. sz.) és Hunyady J. (Wekerle, VII. 20.) (O. j.)

Ugyanevak innen szerzett Ormós Zs. 3 darab Traianus-féle dénárt, egy-egy Antoninus Pius és Commodus dénárt 1870-ben és egy Julia Augustza dénárt 1872-ben. (O. j.)

Nagy-Beeskerek. (Torontál vm.)

1. 1845. előtt a város határában több ezer Constantinus-féle érmet ástak ki. (Bárány A. Torontálvármegye hajdana. 61. és Milleker. II. 116.)

2. Az 1896. év elején 81 darabból álló antik éremlelet került itt elő, melyet a Nemz. Muzeumban megtekintettek. A 81 darab között 45 darab II. Constantiusé (355—361.), 36 Constantius Gallustól (351—354.) való. Valamennyi ugyanezen hátlapú: FEL. TEMP. REPARATIO körirattal. II. Constantius érmei közül 7 darab középnagyságú réz (Coh. VI. 223.), a többi apró (Coh. VI. 224.) s ezek közül 8 darabot Sisciában, 18-at Sirmiumban vertek, a többinek a verőhelye ki nem betűzhető. Constantius Gallus érmei közül 2 drb. középnagyságú réz (Coh. VI. 38.), a többi apró (Coh. VI. 33.) s ezek közül 11 darabot Sisciában, 12-öt Sirmiumban vertek, a többinek a verőhelye ki nem betűzhető. (Archeologiai Értesítő, U. F. XXI. 448.)

3. Babics József zombolyai uradalmi jogigazgató úr értesítése szerint újabb időben egy ház építése alkalmával 40—50 darab Habsburgkori dénárral együtt egy-két darab Árpádhazi dénár is előkerült.

Legújban a Béga csatornában Nagy Sándor aranypénzét találták itten. (Numizmatikai Közlöny 1907. 66.)

Német-Bencsek. (Temes vm.)

1905. május havában kukoricakapálás alkalmával itt egy II. Fülöp-féle arany-statert találtak, mely a délmagyarországi muzeumba került. (Éremnapló u. f. 529.)

1894-ben dr. Sztudlik Tivadar körorvos egy-egy darab Domitianus és Traianus-féle ezüst dénárt ajándékozott a délmagy. muzeumnak; e darabokat a határban találták. (Éremnapló, 2286., 2287. sz.)

Beregszó. (Temes vm.)

1. 1902. őszén egy odaváló paraszt szántás alkalmával akadt egy gyűjtelőkes éremleltre; az egész lelet vagy 1000 darab középkori magyar dénárt tartalmazott s találója egy temesvár-gyárvárosi kereskedőnek adta el, majd ez egy magánzónak, ki részletenként árúsította. Ekkor szerzett meg belőle a délmagyarországi muzeum vagy 20 darab Zsigmond-féle dénárt, később pedig a még megmaradt 403 darabot. Közismert érmek Zsigmond, Mátyás, II. Ulászló és II. Lajos korából. A délmagyarországi muzeum gyűjtelőkes éremleletei között XIV. sz. a. van kiállítva. (Beszerzési Napló 1903-ról 202. és 313.)

Új-Bessenyő. (Temes vm.)

1887-ben Schweiger Pál egy itt lelt Nagy Sándor-féle ezüst érem barbár utánzatát ajándékozta a délmagyarországi muzeumnak, úgyszintén egy darab I. Gordianus-féle ezüst dénárt. (Éremnapló, 2431. sz.)

Bogsánbánya. (Krassó-Szörény vm.)

1. 1851. nyarán útkészítés alkalmával Bogsán és Raffna között 119 római ezüst ermet találtak, miket a bécsi csász. és kir. régiségtárba küldtek be. Az érmek, mind császári érmek s Vespasianustól a Traianus Deciusig terjedő időkből valók (70—251. K. u.) és jó fentartásúak. Képviselve vannak Verpasianus, Hadrianus, Aelius Caesar, Antoninus Pius, Faustina Senior, Marcus Aurelius, Faustina junior, Commodus, Septimius Severus, Elegabalus, Gordianus III., M. T. Philippus pater, Otacilia Severa, Traianus és Herennia Etruscilla. A bécsi csász. muzeumban azonban eme fajok már meglevén, az egész lelet visszaküldetett. Mi történt vele ezután? nem tudni. (Archiv f. österr. Geschichte IX. 159. sk II., Seidl: Fundchronik III. 79—82. és Milleker II. 15—16)

Bogudinc. (Krassó-Szörény vm.)

1. Böhm Lénárd 1870-ben arról értesítette Rómer Florist, az Archeol. Közlöny akkori szerkesztőjét, hogy Bogudincén egy földmives kis fazékban 700 darab érmet talált, melyek leginkább Károly Róbert idejéből valók és Milkuhn András aranyműves kezébe jutottak. Az egész lelet 31 latot nyomott. Rómer kívánságára Böhm L. felküldötte neki a leletet, amelyet azután Rómer F. le is írt. Közötte voltak Károly Róbert érmének 6 féle válfaja. Ezenkívül IV. Lászlónak † MONETA REGIS P SCLAVONIA s a kereszt karjai mellett R—L jelzőkkel összesen 378 darab. A 8-ik válfajból: MONETA REGIS P VNGARIA jelzéssel volt 197 darab, mintegy 10 különféle bélyegnyomással. Archeol. Értesítő III. (1870.) 165. V. (1871. 63., VI. 295. Tört. és Rég. Ert. VIII. 47.)

Borcsa. (Torontál vm.)

A XIX. század hetvenes éveiben találtak itt a mezőn szerte szét arany érmekeket, melyekből jó része a Weifert-féle gyűjteményben Pancsován van. Ezekből Kenner a bécsi numizmatikai társulat közlönyében 11 darabot le is írt és egyúttal sikerült fénylenyomataikat is kiadta. Az érmekek a Kr. u. III. század végéről és a IV. század elejéről valók. Van közöttük egy Carinus-féle solidus Virtus Augusti hátlappal, 6 darab Constantinustól való.) Archeol. Értesítő U. F. X. 382—383. Numismatische Zeitschrift, XXI. 1880. Milleker, II. 118.)

Ormós Zs. gyűjteményével a délmagyarorsz. muzeumba is került egy itt talált Justinus II. (565—578.) kis bronz érem. (O. j.)

Borlova. (Krassó-Szörény vm.)

1. 1885. nyarán itt egy több száz darabból álló gyűjtélkes római ezüst éremleletre akadtak, amelyből Vuja szolgabíró Ormós Zsigmondnak is juttatott; így egy Caracalla-féle ezüst dénárt, egy Jul. Verus Maximinus Pius dénárt, egy Philippus Pater dénárt, egy Constantius kis bronz érmet, melyek jelenleg a délmagyarorsz. muzeumban vannak. (O. j.)

Botos. (Torontál vm.)

1. 1886-ban találtak itt egy gyűjtélkes éremleletet, melyből 16 darab friesahi érem Rittinger Ede gyűjteményével a verseci muzeumba került. (Milleker személyes közlése.)

Bozovics. (Krassó-Szörény vm.)

1. 1883-ban egy bozovicsi asszony a földjén mintegy 2000 darabra menő római éremleletet talált, amelyből a Délmagyarországi Muzeum csak 3 darab ezüst dénárt tudott megszerezni. Ezek: Alexander Severus

(222—235), Sall. Barbia Olbiana Aug. (Alex. Severus harmadik neje) és Gordianus (233—244.) ezüst dénárai (Tört. és Rég. Ért. X. 44.), amelyeket Moser József stájerlaki plébános ajándékozott 1883. évi december havában a muzeumnak. (Éremnapló 1812—1814.)

Szórványosan is kerülnek elő római érmek. Ormós Zs. 1875-ben kapott innen egy-egy August. Oct. és Caius Lucius-féle ezüst dénárt. (O. j.)

Brestye. (Temes vm.)

1877-ben Ormús Zs. a következő itten lelt érmeket szerezte meg: III. Antiochus syriai király (Kr. e. 224—187.) görög feliratú ezüst érme; egy darab athenaei ezüst drachma (Gräse V. 5.) és egy darab abderai ezüst érem. (O. j.)

Torontál-Bresztovác. (Torontál vm.)

Római érmeket szórványosan gyakran találnak. (Milleker II. 16.) 1865-ben több darab Fam. Antonia római közt. családi ezüst dénárt találtak, melyekből 2 az Ormós Zs. gyűjteményébe s azzal a délmagyarorsz. muzeumba került. (O. j.)

Schwanfelder itten 1881-től 1892-ig sok római császárkori érmet gyűjtött, amelyeket részint a Nemz. Muzeumnak, részint a székesfehérvári főgymnasium éremtárának, vagy a panesovai gymnasiumnak ajándékozott. Ez érmek Traianus, Probus, Constantinus, Crispus, Constans, Gallienus, Maximianus, Diocletianus és Justinus II. érmei. (Tört. és Rég. Ért. U. F. VIII. [1892.] 29.)

Ugyancsak találtak török érmeket II. Murad és I. Abdul Hamid idejéből. (U. o.)

Bruznik. (Krassó-Szörény vm.)

1879-ben kapott Ormós Zsigmond innen egy dyrrchahiumi ezüst érmet és egy-egy Hadrianus-, Septim. Severus- és Philippus senior ezüst dénárt, melyek a délmagyarországi muzeumban vannak. (O. j.)

Bukovec. (Temes vm.)

Az egykori sásvári apátság helyén római érmeket is találnak; az 1904. évben dr. Berkeszi István az egykori sásvári apátság romjai közül kiásott vastárgyakon kívül egy IV. Béla király korabeli érmet is kapott gr. Serényi János ottani birtokostól a délmagyarorsz. muzeum számára.

Coronini. (Krassó-Szörény vm.)

1. 1895. augusztusban a templom előtti téren gödörásás közben egy bronzedényt találtak tele ezüst érmeikkel. Az edényben állítólag 178 darab érem volt; maga az edény egy darab éremmel a délmagyarorsz. muzeumba jutott, a verseci muzeum 2 drb érmet szerzett meg. Az érmek legnagyobb

része a fehértemplomi állami ügyészségnek lett beszolgáltatva, melyekből 59 darabot a Nemz. Muzeuumk küldtek fel. Ezekből a Nemz. Muzeuum 10 darab apolloniai és dýrrechahiumi érmet váltott be. A dél-magyarorsz és verseci muzeumba jutott példányok is ilyenek. (Tört. és Rég. Ertesító U. F. XI. 131. — Archeol. Értesítő, U. F. XVI. 284. — Milleker I. 27 és III. 24.)

Elszórta is találak itt ó-kori érmekek. Böhm L. írja, hogy dýrrechahiumi drachmákra akaduak. (Gesch. d. Temesv. Banats, I. 321.) Berzászka felé a fensíkon nagy sáncolat van, melynek belső területén már többször leltek Nagy Sándor-féle tetradrachmákat. (Milleker, III. 24.)

Crepája. (Torontál vm.)

1877. május havában a Nemz. Muzeuum Gyurin Lyubomirtól 2 drb Constantinus-féle bronz érmet kapott innen. (Arch. Ért. XI. 192.)

Német-Csanád. (Torontál vm.)

1. 1883-ban Killer Frigyes plébános itt lelt 76 darab szlavoniai, 51 darab régíbb szerb és 3 darab velencei — Teuplo és Dandolo dogék idejéből — érmet küldött a Nemz. Muzeuumk. (Arch. Értesítő, U. F. II. 155.)

2. 1893-ban is kapott innen a Nemz. Muzeuum egy gyűjtélékes leletből 35 darab érmet, amelyben egy belga arany, Báthory István és III. Zsigmond lengyel királyok ezüst garasai voltak. (Archeol. Értesítő, U. F. XIV. 87.)

1872-ben Ortvay T. Killer plébánostól hallotta, hogy az ó-templom lerombolása alkalmával egy Faustina-féle római éremre is akadtak. (Adattár, III. 9. 1. jegyzet.) 1875-ben a Nemz. Muzeuum kapott innen Claudius Gothicus, Aurélianus, Probus és Constantinus érmekek. (Milleker, II. 118.)

Szerb-Csanád. (Torontál vm.)

1. 1805-ben San Marco hercegnő birtokán érdekes középkori éremlelet került napvilágra. Az egész lelet 1970 darab ezüstpénzből állt melyek között 745 darab magyar dénár volt II. Endre, IV. Béla, V. István, IV. László, III. Endre királyaink idejéből, továbbá 251 szlavon, 30 kölni, 10 angol (III Henrik), 12 darab vegyes külföldi, 1 cseh (II. Ottokár), 887 friesachi és 45 darab ezen utóbbiakkal rokon középkori dénár. (Numizmatikai Közlöny V. 170.) San Marco hercegnő e leletből 931 darab friesachi és bécsi fillért s egyéb középkori fillért ajándékozott a M. N. Muzeuumk. (Jelentés a M. Nemz. Muzeuum 1905 évi állapotáról. 42., 44., 47. és 48.)

Csatád. (Torontál vm.)

1872-ben Ormós Zs. innen egy Traianus ezüst dénárt és 2 drb Faustina iunior dénárt szerzett, melyek a délmagyarorsz. muzeumban vannak (O. j.)

Csernegyháza. (Temes vm.)

1. 1862-ben itt szántás közben római császárkori ezüst éremleletre akadtak, melyek Temesvárott az osztrák-magyar bank kirendeltsége váltott be 200 frton, ebből Králik J. 1870-ben adott néhány Antoninus-féle dénárt Ormós Zsigmondnak. (O. j.)

Detta. (Temes vm.)

1. Egy igen nevezetes éremlelet 1880. november 30-án a Braumüller gyógyszerész szántóföldjén került elő és mintegy 6000 darab ezüst éremből állott. Az egész lelet 2 kiló és 450 gramm súlyú volt. A gyógyszerész szolgálja szántás közben talált reá. Braumüller gyógyszerész az éremkből 2091 darabot küldött Ormós Zsigmondnak. (Tört. és Rég. Ért. VII., 36. 135.) Mint minden régészeti leletnél rendesen történni szokott, úgy ennél is a feltalált érmek egy része a lakosok által már előbb szét-hurcoltatott s így Ormós Zs. még mielőtt Braumüller a 2091 darabot beküldötte volna, már 26 darabnak a birtokába jutott, melyeket — mint-hogy legnagyobbbrészt friesachi érmek voltak — s meghatározásuk végett kellő segédeszközökkel nem rendelkezett, tudományos meghatározás céljából a Nemz. Muzeum igazgatóságának küldött fel, majd azután a 2091 darabot is ugyancsak odaküldötte, hogy a Nemz. Muzeum a tudományos meghatározás után tartsa meg a gyűjteményében hiányzó darabokat, a többit pedig küldje vissza.

A nemzeti muzeum érmészeti osztálya a leletet friesachi, aquileai, salzburgi érsekségi, reichenhalli, kölni érseki és végre magyarországi érmekre osztályozta s az Ormós Zs. magántulajdonába tartozó 26 darabból 6 darabot, a Braumüller által beküldöttekből pedig 162 darabot megtartván, a többit visszaküldte Ormós Zsigmondnak. A visszaérkezett érmek közül Ormós 121 kiválasztott darabot adott vissza Braumüllernek, a többit gyűjteményébe helyezte el.

A Nemz. Muzeum által meghatározott érmek kora 1076—1246. évek közé esik és 106 változatot tüntet fel.

A lelet magyarországi érmei között több II. Endre-féle érem is volt; ezek közül egyet — mint addig ismeretlen fajt — a Nemz. Muzeum megtartott, a többi visszaküldött II. Endre-féle érmet Ormós ismertette Rupp és Weszerle táblái után, egy példányt pedig, amely sem Ruppnál, sem Weszerlénél elő nem fordul, körülményesen leír. (Tört. és Rég. Ért. IX. 112—115.) Ezt közli Réthy a Corpus Numism. Hung. I. XII. sorozat 204. sz. alatt.

Később — 1888-ban — Ormós Zsigmond tudományos meghatározás céljából 109 különféle külföldi darabot küldött Bécsbe dr. Reimann Ferenc esz. főtörvényszéki tanácsoshoz, ki aztán 1888. jul. 27-iki levele szerint, néhány példányt megtartva, visszaküldötte. Reimann szerint a lelet darabjai között képviselve voltak: Barbarossa Frigyes (1152—1190.), II. Eberhard salzburgi püspök (1200—1246.), metzi püspökség, Volfker aquileai patriárka (1204—1218.), Girardo trieszti püspök (1234—36.), Adolf kölni érsek (1193—1205.), Nildolf kölni érsek (1076—1079.), Salzburg és Aquileia számára vert friesachi érme a XI—XIII. századból. Több fajra véleményt mond ugyan, de határozottan nem állapítja meg. Nézete szerint vannak közöttük osztrák (Babenberg), strassburgi, bajor, esch, passau, reichenhalli, freisingi érme. Mint legbecsesebbeket a Volfker aquileai patriárka és Girardo trieszti püspök érmeit jelöli meg. (Reimann levele a délmagyarorsz. muzeumban. Tört. és Rég. Ért. U. F. VII. 1891. 63.) A dettai lelet érmeiből Ormós Zs. 1891-ben 200 darabot ajándékozott a délmagyarországi muzeumnak, halála után pedig a többi is a muzeum birtokába került. Jelenleg 1425 darab van e leletből a délmagyarorsz. muzeumban; egy részök mint gyűjtélkes lelet van kiállítva (XXXIX. sz. alatt), a többi elraktározva.

Szórványosan is kerülnek elő érme. 1870-ben találták itt a Jäger Róbert Pilariste-pusztáján, a római sánc környékén Julius Caesar aranyát, melyet Ormós Zsigmond szerzett meg. (Milleker, III. 27.) 1887-ben Brassóványi Kende Böles Leo (886—911.) egy rézpénzét ajándékozta a délmagyarorsz. muzeumnak; ez érmet állítólag egy halott szájában találták. (Tört. és Rég. Értesítő, IX. 152.)

Denta. (Temes vm.)

1. 1875. aug. 16—18. között a vasút úgynevezett Rojga hídja alatt, a Rojga esatorna újonnan ásott medrében, a dentai határban egy emberi csontváz körül, mely arccal keletnek volt fektetve, a munkások állítása szerint 13 darab római császári arany érem került elő, nagyrészt Valentinianus, Valens és Gratianus császár korabeliek. (Tört. és Rég. Értesítő I. 194. és II. 37.) Ormós Zsigmond érmeinek feljegyzéseiben azt írja, hogy e lelet 1875. aug. 9-én került elő és Jovianus, Valentinianus, Valens, Valentinianus II. és Gratianus aranyából állott, amelyekből ő 14 darabot szerzett meg; az egész lelet vagy 20 darabból állhatott, volt közöttük egy III. Valentinianus-féle arany is, melyet Ormós Zs. később szerzett meg. (O. j.)

Ugyancsak 1875-ben a Rojga patakban egy Jovianus aranyat is leltek, mely Ormós Zs. gyűjteményébe került. (O. j.)

1876-ban Heliszek N. dentai jegyző egy Traian császár korabeli

ezüst érmet adott a temesvári muzeumnak, mely érmet Horák József dentai lakos talált ásás közben házi kertjében. (Tört. és Rég. Értesítő, I. 194.)

A Rojga patak melletti lelhelyen egy III. Zsigmond lengyel kir. korabeli aranyat is találtak. (Tört. és Rég. Ért. II. 43.)

2. 1882. január 10-én Dentán Brunner Simon kincstári haszonbérelő földjén találtak egyéb ezüst ékszerekkel egyetemben egy nagyobb ezüst éremleletet; a 25 darab ékszerészleten kívül volt benne 359 darab nagyobb és 1005 darab kisebb érem. Az érmek felületes megtekintés után XVI XVII. századbelieknek tünnek fel. A nagyobb érmek tallérnagyságúak és leginkább belgiumbeliek az 1644. és 1655. évekből. A kisebbek túlnyomólag lengyelországiak a XVI. századból, t. i. Báthory István és III. Zsigmond érmei, de voltak közöttük raguzai, német, francia és török aprópénzek. Az érmek csaknem mind át voltak furva, ami eléggé bizonyítja, hogy női nyakékül szolgáltak. Az egész leletet a Délmagyarorsz. Múzeum a Nemz. Múzeumnak küldte fel tudományos meghatározás végett. (Tört. és Rég. Ért. VIII. 76. 77.) Ormós Zs. gyűjteményébe s azzal a délmagyarorsz. muzeumba e leletből 118 darab került.

Később ebből a leletből küldött a délmagyarországi muzeumnak Timáry Imre dettai birtokos 4 darab tallért és pedig: II. Ferdinánd 1635. évi veretű tallérját, egy másik ugyanolyant évszám nélkül, a harmadik Lipót osztr. főherceg é. n. tallérja, a negyedik III. Ferdinánd 1656. évi veretű tallérja. (U. o 115—116)

Deliblát. (Temes vm.)

Ormós Zs. innen II. Constantinusnak egy kis bronz érmét szerezte meg, mely a délmagyarorsz. muzeumban van. (O. j.)

Dézsánfalva. (Temes vm.)

1. 1889. ápr. 14-én Gedeon Imre egy itt előkerült gyűjtélkes éremleletből 16 darabot küldött a délmagyarorsz. muzeumnak. Az érmek igen kopottak, de azért kivehetők, hogy Károly Róbert, Nagy Lajos és Mária királynő érmei. (A gyűjtélkes leletek között XVII. sz. a.)

Dolova. (Torontál vm.)

1. 1885. május 16-án Pancsova mellett, Dolova község délnyugati szélén az ú. n. Budrin Alexa-féle szárazmalom mentén találkozó két domb völgyébe ereszkedő kocsiúton, valószínűleg esőzések és fakadó vizektől felszínre hozva egy kisebb fazekat találtak, melyekben Lajos királyunk idejéből származó magyar ezüst érmek voltak. Ez érmekből Torontál vármegye alispánja 1886. nov. 13-án a délmagyarorsz. muzeum-

nak 20 darabot küldött. (Tört. és Rég. Értesítő. U. F. I. (1885.) 180., U. o. II. (1886.) 169. és 226.) Ugyane leletből Mixits Lajos mramoráki jegyző 95 darabot küldött Ormós Zsigmondnak. (Közölve Rupp 420—424. sz. a.) Ormós halála után ezek is a délmagyarországi muzeumba jutottak.

Domasnia. (Krassó-Szörény vm.)

1. 1902-ben a március 10. és 11-iki temesvári hírlapok azt jelentték, hogy Domasnyán egy paraszt házépítés közben egy nagy fazék arany és ezüst érmet talált. Mint szemtanúk mondják, a lelet mintegy 10 kiló súlyú volt. A lelet legnagyobb részét a paraszt már eladta. (Peuker F. tudósítása a Monatsblatt . . . V. 292.)

Drenkova. (Krassó-Szörény vm.)

1. 1882-ben a dunai kikötőben földmunkálatok alkalmával közel 200 darab Nagy Sándor-féle arany érmet (statereket) találtak, melyek azonban a dunai utazók útján külföldre vándoroltak. (Milleker, I. 36.)

Dubovác. (Temes vm.)

1904-ben innen 13 darab középkori érem került a M. Nemz. Muzeumba. (Jelentés a M. N. Muzeum állapotáról. 48.)

1. 1905-ben hivatásos kinekeskereső parasztok a tavaszi áradás elvonulásakor a megbolygatott Dunapartból kiástak mintegy 30 magyar aranyból álló gyűjtelékes éremleletet. Az érmek I. Zsigmond és V. László ismert aranyérmei voltak, a melyeket kereskedők vettek meg. Danczkay ottani pénzügyőri fővigyázó többet megszerzett belőlük. (Dr. Blayer személyes közlése.)

Néhai Dragoneszku Döme temesvári pénzügyigazgató, a délmagyarorsz. tört. és régész. muzeum-társulat felkérésére, a Dubovácon elhelyezett m. kir. pénzügyőrség által állandó figyelem alatt tartatta a dubováci régészeti leleteket; azokat összegyűjtötte és a muzeumnak ajándékozta. Csak két év alatt, 1903. és 1904-ben nem kevesebb mint 500 darab különféle korú érmet küldött be, miket a pénzügyőrök elszórtan találtak és összegyűjtöttek. A délmagyarországi muzeumba jutott emez érmek között van egy *dyrchachi* dénár, római császárkori kis bronzérem 92, a melyek igen elmosódottak; különféle uralkodók idejéből, de a legtöbb a IV. századból K. u., továbbá csészealakú *byzanz*i bronz érmek, közép- és újabkori magyar, szerb és török érmek igen megviselt állapotban. A középkori magyar érmek között leggyakoribbak a Zsigmond, a szerbek között a Brankovics Gy. dénárjai. (Éremnapló, 1903: 397—405. 1904: 433—435. sz. a.)

Duleo. (Krassó-Szörény vm.)

1877. március havában kapta innen a Nemz. Muzeum Joannovich György miniszt. államtitkártól Nero császár egy aranyát, melyet az ajándékozó saját házi kertjében talált. (Arch. Értesítő XI. 128.)

Ernesztháza. (Torontál vm.)

1880-ban az ernesztházi országút készítése alkalmával találtak a munkások az út melletti árok ásásakor egy cserépedényre, melyben ezüst tálak, csészek, láncok, fülbevalók, gyűrük stb. mellett szerb, továbbá Nagy Lajos, Mária és Zsigmondkori ezüst dénár is volt. (Tört. és Régész. Ért. VI. 1880. 160. — U. o. VII. 134.)

E nevezetes lelet legnagyobb része a délmagyarországi muzeumba került; s tudományos meghatározás végett 1885-ben a Nemz. Muzeumba küldetett fel. A leletben volt Lazarevits István szerb fejedelem 18 darab különféle bélyegváltozatú érme és Brankovits György-féle 20 darab 4 változatban, melyekért a Nemzeti Muzeum ugyancsak 38 darab más délszláv érmet adott cserébe. (Tört. és Rég. Ért. U. F. I. 147—148.)

A magyar dénárok között volt Nagy Lajostól 5 darab négy változatban, Máriától 23 darab 7 változatban, Zsigmondtól 211 darab 19 változatban, 1 darab szlavyon dénár, egy darab velencei (Andreas Contarenus III. (1368—1382), 1 darab salzburgi (I. Eberhard 1147—1164.), 1 darab Bernhardt karinthiai hercegé, 4 darab török ezüst asper, és 1 kerek ezüst lemez.

A lelet egy része Hemmen Ferenc temesvári kath. főgimn. igazgató áldozatkészségéből jutott a délmagyarorsz. muzeum birtokába, a másik részét pedig vétel útján szerezte meg a muzeum. (Helyrajzi emlékmű. Temesvár, 1886, 270.) A gyűjtélkes leletek között XIII. sz. a. van kiállítva.

Torontál-Erzsébetlak. (Torontál vm.)

1885. nyarán gyűjtött itt Kramár Béla bánati evang. főesperes a Délmagyarorsz. muzeum számára 79 darab Constantinus réz érmet. (Tört. és Rég. Értesítő. U. F. I. 160.)

Fehértemplom. (Temes vm.)

Római érmek szórványosan gyakran kerülnek itt felszínre mindenféle fémből. Böhm L. szerint az itt előkerülő érmek Vitellius, Traianus, Marcus Aurelius, Sept. Severus, Julia Domna és Gallienus korából valók. (Geschichte der Stadt Weisskirchen. 1905. 7.)

De előfordulnak másfélék is. Ormós Zs. birtokába e helyről a következő érmek jutottak: 1867-ben Böhm L. útján egy Familia Julia római közt. ezüst dénár, 1870-ben egy darab Nagy Constantinus-féle arany, 1872. tavaszán egy Vitellius-féle rézérem, egy

Hadrianus-dénár, egy Familia Renia róm. közt. ezüst dénár, 1875-ben egy darab Zeno-féle arany, a későbbi években pedig 3 darab Crispus féle kis bronz érem, II. Constantinus kis- és közép bronz érme, Constantius 2 kis bronz érme és I. Valentinianusnak 4 darab kis bronz érme. (O. j.) Ezek a délmagyarországi muzeumban vannak.

Fény (Torontál vm.)

Bárány Agoston írja, hogy e helyen egyéb római tárgyak mellett római érmekeket is lehet találni. (Torontál vm. hajdana. 1845. I. 68.)

Ferencfalva. (Krassó-Szörény vm.)

1879-ben Bonnaz S. csanádi püspök küldött Ormós Zsigmondnak egy itten talált III. István-féle érmet. (O. j.)

Fibis. (Temes vm.)

Ormós Zs. gyűjteményébe került innen egy darab I. Károly-féle ezüst érem. (O. j.)

Furlog. (Krassó-Szörény vm.)

Pesty Frigyes szerint Furlog közelében rommaradványok láthatók, a romok között római és magyar aranypénzek kerülnek elő. (Krassó vm. tört. II. 1. 173.)

Gád. (Torontál vm.)

1. 1907. február 10-én a Temes-Bega vízszabályozó társulat igazgatósága ajándékozott a délmagyarorsz. muzeumnak 100 darab középkori magyar dénárt, ezeket a gádi határban, a Temes balpartján, mintegy 140 cm. mélységben találták. Az érmekek együtt, egy keresztrel jelzett téglalatt egy ketté tört vaskard mellett voltak elhelyezve. Az érmekek jó megtartásúak, ismert typosok; Zsigmond, Albert, I. Ulászló és V. László királyok ezüst érmei (1387—1457.) — (Éremnapló 1907. 689. sz.)

Kis-Gáj. (Temes vm.)

1. 1903-ban több száz darabból álló gyűjtélkes ezüst éremlelet került itt felszínre. A leletben volt 366 darab friesachi érem, néhány Arpád-kori magyar, II. Vilmos angol királytól 1 darab, III. Henriké 26, I. Frigyes császáré 1 darab, és több töredék. A N. Muzeum a felküldött 613 darabból álló leletből 26 darab, III. Henrik angol király korabeli (1216—1242.) ezüst garast válogatott ki, a verseci muzeum pedig 333 darabot szerzett meg. (Numizm. Közlöny. II. 106. — Jelentés a M. Nemz. Muzeum 1903. évi állapotáról 40. és Milleker személyes közlése.)

Nagy-Gáj. (Torontál vm.)

1903-ban szerzett a délmagyarorsz. muzeum egy darab Nagy Constantinus-féle arany érmet, mit itten találtak. (Eremnapló, u. f. 388.)

Gajtaszol. (Temes vm.)

1. 1901-ben a verseczi muzeum 7 darab XVI. századbeli kis ezüst érmet szerzett egy Gajtaszolon előfordult gyűjtelékes leletből. (Arch. Értesítő. U. f. XXII. 191.)

Gálya. (Temes vm.)

1. 1858-ban 200 darab kelet-római császári aranyéremből álló gyűjtelékes lelet került felszínre, melyet egy pásztor szelencében talált. Ebből a leletből 1876-ban Theodorovics György kubini földbirtokosnak még vagy hetven darab volt a tulajdonában, tőle vette Ormós Zsigmond e leletből III. Theodosius († 717.) császárnak egy arany érmét, Rito-mirovics Gyóka gályai lakostól pedig egy-egy Constantinus Sebastos, Constantinos-Romanos II., Basilios II. — Constantinos XI. (976—1025.) féle aranyat. (Ormós Zs. jegyzete.)

1901-ben Milleker Szubotics Péter kereskedőnél 2 darab II. Fülöp-féle tetradrachmát látott, melyeket a Belibrég környéken találtak, egyiket Szubotics a verseci muzeumnak adta. 1903-ban három hasonló darabot találtak a határban, 1904. tavaszán Török főszolgabíró innen két hasonló darabot kapott. (Milleker, III. 81.)

1875-ben Ormós Zs. innen Kozáry orvos útján egy darab dyrrchahiumi ezüst érmet kapott, mely jelenleg a délmagyarországi muzeumban van. (O. j.)

Glogon. (Torontál vm.)

1881-ben itt bronz tárgyakkal együtt egy barbar érmet találtak, mely nakedoni II. Fülöp tetradrachmájának utánzata. Schwanfelder Gusztáv glogoni jegyző ezt a többi bronztárgyakkal együtt a Nemz. Muzeumnak ajándékozta. (Arch. Értesítő. U. f. I. 284. és II. 154.)

Herculesfürdő. (Krassó-Szörény vm.)

Gyűjtelékes éremleletek már többször kerültek elő, így:

1. 1864. június 19-én 2000 darabon felül találtak római érmekeket, melyek legnagyobb része Bécsbe vitetvén. külföldre jutottak. (Tört. és Rég. Értesítő, V. 32. — Archeol. Közlemények, IV. 167. — Milleker, II 34.)

2. 1866-ban, midőn a régi istállók helyére újat építettek, egy takarékszelence alakú cserépedényben közel 900 darabra menő római

ezüst érmet találtak. Az edényt megsemmisítették, az érmek a világ különböző részeibe, de leginkább Bécsbe kerültek. Az érmekből sikerült Ormós Zsigmondnak néhány darabot megszerezni; ezek Titus, Domitianus, Traianus, Trebonianus Gallus, Septimius Severus, Caracalla, Geta, Alexander Severus. Az ismert itt talált érmek 79-től 267-ig Kr. u. terjednek. (Tört. és Rég. Értesítő, V. 31. — Csanádegyházm. Adattár, II. 365—366. — A magyar orvosok és természetvizsgálók XVI. nagygyűlésének munkálatai. 117. 118.)

Részint Herculesfürdőből, részint Mehádiáról az Ormós-féle gyűjteménybe s ezzel a délmagyarorsz. muzeumba még a következő érmek jutottak: 1866-ban Septimius Severus 1, Caracalla 2, Alex. Severus 1 dénárja; 1872-ben Vespasianus, Titus Vespasianus 1—1 dénárja és Traianus egy nagy bronz érme; 1874-ben ismét egy Traianus-féle nagy bronz érme; 1875-ben egy Antoninus közép bronz érme. (O. j.)

1879-ben Somoskeőy Antal ajándékozott a délmagyarorsz. muzeumnak az 1864. évi leletből egy-egy Alexander Severus és Septimius Severus-féle ezüst dénárt. (Éremnapló, 1041—1042.)

Hertelendyfalva. (Torontál vm.)

1. 1896. őszén erdőirtás közben több száz darabból álló IV. századbeli római rézérmet letek, melyekből Merkadó Gyula útján néhány darab a verseci muzeumba került. (Milleker, II. 123.)

Hittyiás. (Temes vm.)

1869-ben Manojlovits Ádám egy darab itten talált Antoninus Pius-féle római csász. dénárt adott Ormós Zs.-nak; jelenleg a délmagyarországi muzeumban van. (O. j.)

Homolic. (Torontál vm.)

1886-ban Kiss Kálmán ajándékozott a délmagyarorsz. muzeumnak egy itten talált Antoninus Aug.-féle ezüst dénárt. (Éremnapló, 2018.) 1906-ban egy Zeno császár-féle arany érmet is találtak itten, mely vétel útján szintén a nevezett muzeumba került. (Éremnapló, u. f. 648.)

Illádia. (Krassó-Szörény vm.)

1879-ben Ormós Zsigmond egy itten talált Vespasianus-féle ezüst dénárt szerzett, 1881-ben pedig egy Aurelius Verus-féle dénárt. Mindkettő a délmagyarorsz. muzeumban. (O. j.)

Ittebe. (Torontál vm.)

1. 1869-ben Agnelly István az Ittebén talált római ezüst érmek fényképét küldte meg a M. T. Akadémia archeol. bizottságának. (Arch. Ért. I. (1869.) 13.) E leletnek 1869. előtt kellett felszínre jutnia, mert Ormós Zsigmond az 1868—1874. évek között e leletből több darabot szerzett meg, így egy drb Traianus-féle dénárt, 4 drb Hadrianust, 8 darab Antoninus Pius-félét, 11 darab Marc. Aureliust, 1 darab Lucilla, egy Verus, 7 darab Commodus s egy darab Crispina (Commodus neje), 1 darab Faustina Senior, 5 darab Diva Faustina és egy Faustina iunior-féle dénárt, összesen 41 dénárt, melyek Ormós Zs. halála után a délmagyarországi muzeumba kerültek. (O. j.)

Izgár. (Krassó-Szörény vm.)

1870-ben Ormós Zs. egy itten szórványosan előfordult Probus-féle római aranyat szerzett, mely jelenleg a délmagyarországi muzeumban van. (O. j.)

Jánova. (Temes vm.)

1. 1870. márciusban Gruia Jován gazda a község határában 351. sz. a. földjén agyagfazékban levő gyűjtéletes éremleltre akadt, mely több száz magyar ezüst dénárból állott. A lelet darabjai II. Ulászló és II. Lajos, de a legtöbb I. Ferdinánd korából való. E leletből Ormós Zs. birtokába került 911 darab érem, melyekből 100 darabot a délmagyarországi muzeumnak ajándékozott, halála után pedig a többi is oda került. (Tört. és Rég. Értesítő. II. 43. és U. az. U. F. VII. köt. (1891.) 62. 63.) E gyűjtéletes éremlelet a délmagyarországi muzeumban XXIII. sz. a. van kiállítva.

Szórványosan is fordulnak elő érmek; Ormós Zs. innen 1870-ben egy darab Antoninus Pius ezüst dénárt szerzett. (O. j.)

Kádár. (Temes vm.)

1. 1887-ben a Poganyist malma mentén színtre került gyűjtéletes éremleletből Gedeon Imre törökszákosi földbirtokos beküldött a délmagyarországi muzeumnak 21 darab N. Lajos-féle érmet 9 változatban. (Érembeszerzési napló, 2327—2335. sz. a.) Ugyanő abból a leletből később küldött a muzeumnak Zsigmond király-féle érmeket is. (Tört. és Rég. Értesítő, U. F. III. 103., 120., 121., 173., 174.) A kádári leletből a délmagyarországi muzeumban összesen 40 darab van. (Éremnapló, 2340—2345.)

Kapriora. (Krassó-Szörény vm.)

1. 1876. febr. 24-én itten a Wodianer-család birtokán egy gyűjtélékes ezüst éremleletet találtak, mely agyagedényben volt elhelyezve. Az érmek száma 85 volt, ezekből Kiss Ferenc, a Wodianer-család tisztartója 4 darab dyrrchahiumi drachmát ajándékozott a délmagyarországi muzeumnak, a Nemzeti Muzeumnak is ugyanannyi példány jutott belőle. (Tört. és Rég. Értesítő, II. 104. — Éremnapló, 613.)

Káptalanfalva. (Torontál vm.)

1. 1906-ban 512 darab ezüstpénzből álló gyűjtélékes leletre bukkantak: voltak benne I. Miksa és I. Ferdinánd osztrák Schwartzpfennigjei, I. Ferdinánd felsőausztriai fillérjei (1527—1539.), (65 drb), II. Ulászló és I. Ferdinánd cseh garasai (10), III. Frigyes stájer fillérje, Zsigmond tiroli krajeárjai, I. Miksa és I. Ferdinánd karinthiai fillérjei (56 darab), I. Ferdinánd krajnai fillérjei (24 drb), Leonhard Máté (109 darab) és Ernő salzburgi érsekek fillérjei, passai fillérek (81 drb), Frigyes János, továbbá János és György szász választók garasai, Isny város garasa, végül egy-egy Nürnberg-bayreuthi és nördlingeni garas. (Numizmatikai Közöny, V. 141.)

Karánsebes. (Krassó-Szörény vm.)

Pesty Frigyes írja, hogy a régi karánsebesi várban római érmeket is letek. (Szörény vm. II. 215.)

Ormós Zs. 1874-ben egy itten talált Faustina senior és egy Volusianus ezüst dénárt szerzett, melyek most a délmagyarországi muzeumban vannak. (O. j.)

Károlyfalva. (Temes vm.)

Habár gyűjtélékes éremlelet itten még nem fordult elő, de szórványosan igen gyakran akadnak úgy antik, mint újabbkori érmekre. Kalitovich Lőrinc, károlyfalvai téglagyáros s a Délmagyarorsz. tört. és régész. muzeum-társulat egyik legbuzgóbb tagja, 1902—1905. között több ízben küldött a nevezett muzeumnak itten szórványosan talált érmeket, de már előbb Ormós Zs. is több ízben szerzett itten lelt érmeket. Így 1871-ben egy Justinianus († 565.) aranyat szerzett meg, 1871-ben egy Julia Mamaea Nicea-féle nagy bronzérmet és két darab Maximianus-féle kis bronz érmet, 1882-ben pedig egy II. Theodosius-féle (408—450.) aranyat. (O. j.)

A Kalitovich L. által ajándékozott érmek között vannak: egy Antoninus-féle ezüst dénár, egy Probus-féle réz érem és 8 darab Constantinus bronz érem; azon kívül előkerülnek itt középkori

byzanci érmek és középkori magyar érmek. (Éremnapló, u. f. 137., 138., 179., 570., 571.)

Kécsa. (Torontál vm.)

1881-ben Ormós Zsigmond egy itten talált Constantinus IV. Pogonatus (654—684.) féle quinarius aranyat szerzett gyűjteménye számára. (O. j.) — 1893-ban Orosz Elek a Kurjaeska Gredai őstelepen talált egy darab Domitianus-féle kis bronz érmet ajándékozott a délmagyarorsz. muzeumnak. (Tört. és Rég. Értesítő, U. F. XIV. 41.)

Keszine. (Torontál vm.)

1. 1904-ben innen 68 darabból álló gyűjtélkes magyar éremlelet került a M. N. Muzeumba. (Jelentés a M. N. Muzeum 1904. évi állapotáról. 48.)

Nagy-Kikinda. (Torontál vm.)

1. 1905-ben itt egy gyűjtélkes éremleletre akadtak, melyben I. Mátyás és II. Ulászló magyar királyok dénárainak 2098 példányát találták. (Numizmatikai Közöny, V. 140.)

Egy darab római potin érem már 1877-ben került innen a Nemz. Muzeumba. (Arch. Értesítő, XI. 266.)

Knéz. (Temes vm.)

1905-ben Glasz Péter itteni r. k. tanító ajándékozott a délmagyarországi muzeumnak egy-egy Faustina Augusta és Diva Aug. Faustina-féle ezüst dénárt és egy Constantinus-féle kis bronz érmet, miket a falú határában találtak. (Éremnapló, u. f. 500—502.) 1907-ben Fuchs Jakab tanító adott egy az itteni kincstári földeken talált Antoninus Pius-féle ezüst dénárt a délm. muzeumnak. (Éremnapló, 1907. 741.) — 1907. nyarán a temesvár—varjasi vasút építésekor a falú határában egy dombot vágtak át, melyben temérdek embercsontok és vastárgyak között egy II. István király-féle ezüst dénár is akadtak, mely a délmagyarországi muzeumba került; ez érmet közli Réthy Corp. N. Hung. 51. sz. a.

Kriesova. (Krassó-Szörény vm.)

II. Fülöp makedon tetradrachmái elszórtan gyakran fordulnak elő. Milleker egy thasosi tetradrachmát is látott Tyll Gusztáv újmoldovai főszolgabírónál, mely érem innen származik. (Milleker, I. 70. és III. 88.)

Krusica. (Temes vm.)

1871-ben itt egy Phokas-féle arany érmet és egy Traianus-féle közép bronz érmet leltek, melyek Ormós Zs. birtokába, majd a délmagyarországi muzeumba kerültek. (O. j.)

Temes-Kubin. (Temes vm.)

Makedon, római család, apolloniai és dyrrerahiumi érmek szór-
ványosan itt gyakran találtak. (Milleker, I 74.)

Ormós Zs. gyűjteményével a délm. muzeumba kerültek a következő
érmek, melyeket Kubinban találtak: Antoninus Pius közép bronz
érme, Caracalla nagy bronz érme, Septimius Severus és Alex.
Severus egy-egy ezüst dénárja, Probus-nak 1, Licinius Pater-
nek 3, Constantinus-nak 2, I. és II. Valentinianus-nak egy-egy
kis bronz érme, egy darab középkori byzanci réz érem és Imre, vala-
mint IV. Béla királyainknak egy-egy érme. Imre király érmét közli
Rupp V. 137. alatt. (O. j.)

Kuptore. (Krassó-Szörény vm.)

1. Igen nevezetes lelethely. Az 1880-ban itt felszínre került gyűj-
telékes római ezüst éremleletet neveztek már resicai-nak,
ferencfalvi-nak, fehérhegyi-nek (Peatra alba) is. Lelethelye a
Peatra Alba nevű hegyen Resica és Ferencfalva között, a régi út
mellett. Először adott hírt róla Ercsényi Kálmán a Pesti Napló
1880. aug. 4-iki esti számában a lelethely hibás megjelölésével. Az ér-
meket Szekul-ról való munkások találták és maguk között csakhamar
szétosztották s azokon minél előbb túladni iparkodtak. Három nap alatt
a közel levő szekuli és resicai munkásoknak csaknem mindenike néhány
érem birtokában volt. Ormós Zsigmond értesülvén a nagyon érdekes
leletről, felkérte az 1880. nyarán Ferencfalván tartózkodó Bonnáz Sándor
püspököt, igyekeznék megmenteni a leletből minél több példányt. A
püspök megbízásából káplánja 466 darabot gyűjtött össze s azokat Ormós-
nak ajándékozta; az ő hagyatékából pedig a délmagyarországi muzeumba
jutott; 84 darab, amelynek súlya 300 gr. volt, az osztrák állampálya
resicai főtisztartósága rendelkezése alá jutott, de ezt az ottani szolgabíró-
ság csakhamar bevonta, a minek híre elterjedvén a nép között, az összes
közkézen forgó érmek csakhamar eltűntek. Mondják — írja Schwing J. P.
főtisztartó Ormós-nak — hogy Budapesten Eggernél 7 kilogramnál többet
adtak el ebből a leletből.

A Délmagyarországi Muzeumba 1880—84 között többen ajándé-
koztak e leletből: így Babinszky József 1880-ban egy-egy Gordianus,
Alexander Severus és Septimius Geta dénárt, 1881-ben Szakosán István
fodrász 1—1 darab Philippus Gordianus, Antoninus és Severus Pius
Aug. dénárt, Wolf Franciska Alex. Severus és Gordianus érmeit, 1882-ben
Kramár Béla főesperes 1—1 Alex. Severus, Gordianus III. és Philippus-
féle dénárt. (Éremnapló, 1310—1314, 1370—1373, 1437., 1438.)

Ormós Zs. meghatározása szerint az érmek Marcus Aureliustól
Traianus Deciusig terjedő (161—251.) időből valók. (Tört. és Rég. Ért.

VII. 105—120. — Kiegészíti az Ormós adatait Schwing. U. o. VII. 166—168. — U. o. VII. 179. — U. o. VII. 23. — U. o. VIII. 151. — Helyrajzi Emlékmű, Temesvár 1886 370.

2. 1883. február havában ismét találtak egy esomó római érmet, melyekből Krassó-Szörény vármegye alispánja a lugosi gimnáziumnak 30 darabot engedett át. (Tört. és Rég. Ért. IX. 89.)

A Nemzeti Múzeum e leletből, mely a Kr. u. III. századbéli római dénárokból állott, összesen 30 darabot váltott be. Ez érmek Septimius Severustól Philippus iuniorig terjedő uralkodóktól valók. (Arch. Értesítő. U. F. II. 154—155.)

Kuszics. (Temes vm.)

1. 1881. őszén a Fehértemplomhoz egy óra járásnyira fekvő Kuszics határában levő Sevácz nevű hegy nyugati oldala alján az akkori kuszicsi Mihailovics Péter unokája, földmunka alkalmával egy kis agyagbögrére akadt, mely apró, penészes, középkori magyar pénzekkel volt tele. A bögre összetört s darabjai elvesztek. Az érmekeket a bíró magához vevén, azokat a fehértemplomi városi múzeumnak ajándékozta. Az érmek száma 397 darab, rosz veretűek s Hunyadi János kormányzósága idejéből valók, de találtak közöttük néhány Arpádkori bracteátot is. (Tört. és Rég. Ért. IX. 151.)

1870-ben itt egy római köztársaság korabeli Familia Aurelia-féle ezüst dénárt is találtak, mely Ormós Zs.-hoz s aztán a délmagyarorsz. múzeumba jutott. (O. j.)

Lapusnik. (Krassó-Szörény vm.)

1. 1868-ban itt egy nagyobb gyűjtéletes római ezüst éremleletnek kellett előkerülnie, mert Ormós Zsigmond e leletből bár egyenként, de több római köztársaság korabeli családi ezüst dénárt szerzett meg; így e leletből a következők jutottak az Ormós Zs. és az ő halála után a délmagyarországi múzeum tulajdonába: Familia Aemilia, F. Barbatia, F. Cecilia, F. Fufia, F. Furia, F. Roscia, F. Rubria. Julius Caesar, Augustus Oct. 3, Hadrianus 2 darab. (O. j.)

Lászlóvár. (Krassó-Szörény vm.)

1904-ben Lintia Dénes tanító ajándékozott a délmagyarországi múzeumnak egy apolloniai ezüst drachmát, melyet Lászlóvár romjai között találtak. (Éremnapló, u. f. 436.)

Leopoldova (Torontál vm.)

Ormós Zs. innen Diocletianus egy kis bronz érmét szerzette meg. (O. j.)

Libling. (Temes vm.)

1. 1870-ben itt egy földműves számos ezüst éremre akadt szántóföldjén. Súlyuk összesen 53 lat. A gyűjteményben 1082 magyar p o l t u r a volt I. Ferdinánd, Miksa és Rudolf korából, továbbá 82 nagy és 163 kis lengyel garas a XVI. századból. A leletet Temesvárott vették meg. (Archeol. Értesítő, III. (1870.) 300.)

Liget. (Temes vm.)

Nevezetes lelethely. Határában, különösen a Radisics birtokán földalatti boltozatokra akadtak s több ezerre megy az itt talált magyar denárok száma. (Tört. és Rég. Ért. II. 43.)

1870-ben Radisics Jenő munkásai itt csontváz halántéka alatt egy A n d r e a s R e x köriratu érmet találtak. (Arch. Értesít. III. (1870.) 120.)

1. Radisics Jenő 1870-ben arról értesíté Rómer Flórist, hogy az évi május 4-én tavaszi szántás alkalmával földbirtokán több feles embere számos, de titkolódzásuk folytán közelebbről meg nem határozható ezüst érmet talált. Radisics később megtudta, hogy a lelet XVI. századbeli, különféle tartományokból való 16 darab ezüst tallérból s ugyanazon korbéli különböző nagyságú és minőségű kisebb, körülbelül 1300 darab ezüst éremből állott. Ezekből Radisics 190 darabot küldött fel Rómernek. Az érmek a föld színe alatt mintegy 9 hüvelyknyire kis eserépfazékban voltak, de az edény a szántás közben eltört s a munkások ott hagyták. Később a helyszínén megtalált eserépedény fenekén még több éremre akadtak. Radisics ezeket is, az edénytöredékekkel egyetemben megküldötte Rómernek. (Archeol. Értesítő. 1870., 260., 261.)

A ligeti leletből 850 darab magyar dénár I. Ferdinánd, Miksa és Rudolf királyok korából Ormós Zsigmond gyűjteményébe, s azzal a délmagyarországi tört. és rég. muzeum tulajdonába került. Ormós Zs. 1891-ben azt írja, hogy e leletet 1869-ben Gröszén Mihály lieblingi lakos hozta napfényre, szántás közben, de a lelet nagy részét, mielőtt Ormós arról tudomást szerezhetett volna, már elidegenítette; Ormós a megszerzett 850 darabból 1891-ben 100 darabot ajándékozott a délmagyarországi muzeumnak. (Tört. és Rég. Ért. U. F. VII. 1891. 6. 3.) Halála után a többi is oda került.

A ligeti leletben nemcsak magyar, de lengyel és porosz ezüst érmek is voltak; Babusnik Agoston temesvári nagykereskedő ugyanis e leletből 14 darab Zsigmond lengyel király, Albert és Frigyes porosz hercegek ezüst garasait szerezte meg s azokat Ormós Zsigmondnak ajándékozta, halála után ezek is a délmagyarorsz. muzeum tulajdonába jutottak. (O. j.) (Mint gyűjtélékes éremlelet kiállítva 841 darab XXIV. sz. a.)

Lippa. (Temes vm.)

Ormós Zs. 1873-ban egy-egy Faustina senior és Philippus iunior-féle ezüst dénárt kapott innen, jelenleg a délmagy. muzeumban. (O. j.)

Majdán. (Torontál vm.)

Nagy mennyiségben találtak itt római érmeket Antonius, Traianus és más római császárok idejéből, melyeknek néhány jelesebb darabját Fuchs M. a bécsi császári régiségárba küldötte. (Tört. Adattár Csanád-egyházm. multja s jelenéhez. I. 262.)

Mercsina. (Krassó-Szörény vm.)

A XIX. század hetvenes éveiben egy gazda szántás közben itt egy Nagy Sándor-féle arany statert talált, mely Albach József útján a fehértemplomi városi muzeumba került. (Tört. és Rég. Értesítő. IX. 152.)

Merczyfalva. (Temes vm.)

Római érmeek szórványosan elég gyakran kerülnek elő. Ormós Zsigmond 1869-ben két darab Constantinus-féle kis bronz érmet szerzett innen. A vasuti töltés készítése alkalmával — Merczyfalva és Oreczyfalva között egy-egy Constans II. és Constantinus Pogonatus-féle aranyat találtak, melyeket Ormós Zs. szerzett meg. 1883-ban Féger Ferenc itteni birtokos adott egy az itteni téglavetőn talált Sabina Augusta (Hadrianus neje) féle ezüst dénárt a délmagyarorsz. muzeumnak. (Éremnapló 1689. és O. j.)

Ó-Moldova. (Krassó-Szörény vm.)

II. Fülöp és Nagy Sándor makedon királyok tetrodrachmáinak barbár utánezatait, úgyszintén római érmekeket gyakran lehet itten szórványosan találni. (Milleker, I. 78 II. 48.) Előkerült egy Titus-féle arany is. (U. o. II. 48.) Ormós Zs. gyűjteményében innen öt darab Nagy Constantin-féle kis réz érme és több középkori byzanci rézpenz van.

Az Ormós gyűjteményben van egy itten talált IV. Béla érme is. (O. j.)

Ó-Moldovával szemben a Duna szigetén 1879-ben erős földrengés alkalmával felbuggyant melegforrás vize több dyrrchahiumi ezüst érmet hozott felszínre, ezekből néhány példány egy Ormós Zs. gyűjteményébe került. (O. j.)

Új-Moldova. (Krassó-Szörény vm.)

Fülepp Sándor 1848-ban itten lelt 3 darab ezüst és 50 réz római érmet küldött a M. N. Muzeumnak. (Milleker, II. 49.)

Mosnica. (Temes vm.)

1888-ban Starkenberg Frigyes mosnicai lakos ajándékozott a délmagyarországi muzeumnak egy I. Gordianus-féle ezüst dénárt, mit a helységben találtak. (Éremnapló, 2431.)

Mramorák. (Temes vm.)

Ormós Zs. innen Dioeletianusnak egy kis bronz érmét szerezte meg, melyet a római sáncok között találtak. (O. j.)

Murány. (Temes vm.)

1. Az 1870-es években szántás közben egy szelencében találták IV. István-nak byzanci mintára vert rézérmeit, amelyekből több darab Ormós Zs. gyűjteményébe s onnan a délmagyarországi muzeumba került. (Ormós Zs. feljegyzése.)

Szórványos leletek is gyakran jönnek elő. Ormós Zs. e község szórványos leletei közül a következő érmekezt szerezte meg: 1878-ban egy Gallienus-féle dénárt, 1881-ben egy Commodus-, 1882-ben pedig egy Antoninus Pius-féle ezüst dénárt. (O. j.) Ezek a délmagyarországi muzeumban vannak.

Oravica. (Krassó-Szörény vm.)

Ormós Zs. gyűjteményében van innen egy darab Constantinus-féle kis réz érem és IV. Béla király érme. (O. j.)

Oreyfalva. (Temes vm.)

1870. július 10-én a község határában lelték Constans és Constantinus Pogonatus-féle két darab aranyat, mely Ormós Zs. gyűjteményébe s azzal 1894-ben a délmagyarországi muzeum birtokába került. (Tört. és Rég. Ért. U. F. VI. 65.)

Orsova. (Krassó-Szörény vm.)

1. Nagyon nevezetes éremlelő hely. Éremleletei sorából igen kiemelkedő ama gyűjtélés lelet, mely 1877-ben került felszínre. Ormós Zs. gyűjteményében a Zsigmond-féle érmek között van öt darab, amelyekről Ormós-nak következő feljegyzése van: „Az 1877. évi szeptember 20-án Orsován, kútásás alkalmával, kosaras nagy ezüst fülbevalókkal és 1000 darabnál is több darabból álló Mircse-féle érmekkel együtt talált Zsigmond-féle érmek.“ Ormós egyéb feljegyzéseiből megtudjuk, hogy e leletben nemcsak I. Mircse szörényi bán és oláh vajda (1383—1418), de néhány utódának is több érme találtatott. A lelet legnagyobb részét Ormós Zs. szerezte meg; sokat megtartott, de még többet egyéb érmekért

elcserélt. Jelenleg e leletből öt darab Zsigmond-féle érem, 44 darab Mircse és Mihály érem van a délmagyarországi muzeumban. (Tört. és Rég. Értesítő, U. F. VI. (1890.), 64. és Archeol. Közlemények, XII. (1878.) 133.)

Orsován, mint már a rómaiak korában is tekintélyes telepen, szórva-nyosan is igen sok érmet lehet találni. Az 1895—96-ban épült Schäfer Mihály-féle Széchenyi-út 309. sz. a. ház építése alkalmával elszórta nem kevesebb mint 50 darab római érmet találtak, a Kr. e. első század közepétől a negyedik század közepéig. (Tört. és Rég. Értesítő, U. F. XXIII. 27.)

Ormós Zs. gyűjteményével egész sorozata került a délmagyarországi muzeumba az Orsován lelt érmeknek. Ezek a következők: egy darab apolloniai ezüst érem, Aug. Octavianus, Tiberius, Claudius, Caracalla dénárjai, Titus nagy bronz érme, Germanicus 3 bronz érme, egy egykorúan hamisított Vespasianus dénár, Traianus nagy, közép és kis bronz érmei, Hadrianus nagy bronz érme, Hostilianus dénára, Decius, Trebonianus Gallus bronz érmei, Antoninus Pius közép bronz érme, Sept. Geta dénára, Alexander Severusnak két dénára, Julia Maesa dénár, III. Gordianus viminaciumi közép bronz érmei (An. III. és III.) Gordianus, Gallienus kis bronz érmei, Valerianus, Philippus II., Severina, Diocletianus, Maximianus, Maximinus Dasa, Constantinus, Licinius, Crispus, Constantinus II., Constans, Valens, Constantius II., Julianus, Arcadius, Valentinianus, Justinianus, Mauritius, VI. Leo, Joannes Zimisceus nagy, közép és kis réz érmei. (O. j.)

Három darab arany érmet is szerzett Ormós Zs. az Orsován talált érmek közül, ezek: Romanus et Christophorus (920—924), Niceforus II., Basilios II., Basilios I. († 886.). A Weifert-féle gyűjteményben Pancsován is van Gratianusnak egy nagy arany medaillonja, melyet Orsován találtak. (Tört. és Rég. Értesítő, U. F. XVIII. 29.)

A délmagyarországi muzeumnak Boleszuy Antal orsovai plébános és Stuibler József tanító a hetvenes években a következő, Orsován lelt érmeket adományoztak: Hadrianus, Antoninus Pius, Aurelianus, Licinius, Constantinus Magnus, Constantius bronz érmeit, Elagabalus ezüst dénárját, valamint középkori byzanci rézérmeiket. (Éremnapló, 555—560.)

Az 1856-ban három méternyi mélységből napfényre került sírhelyekből Bilszky Ferenc orsovai plébános küldött Ormós Zs.-nak egyebek között 10 darab római réz érmet is, ez érmek 249—260. évekből valók, Herennius Etruscus és Valerianus érmei. (Milleker, II. 51.)

Szórva-nyosan itten talált magyar érmek a következők vannak a dél-

magyarországi muzeumban: Kálmán, II. Béla, Károly Róbert, Nagy Lajos és Zsigmond-féle dénárok. (O. j.)

Ovesa. (Torontál vm.)

1880-ban Mirese János itten talált római érmeket ajándékozott a Nemz. Muzeumnak. (Arch. Ért. XIV. 142.)

Ozora (Uzdin). (Torontál vm.)

1880-ban Kollonits István több ozorai leletű római érmet küldött be a Nemz. Muzeumnak. (Arch. Ért. XIV. 142.)

1897. tavaszán szerzett innen Friedl Adolf panesovai ékszerész egy Theodosius aranyat. (Milleker, II. 172.)

Öregfalu. (Torontál vm.)

1870-ben egy itten lelt Diocletianus-féle arany került Ormós Zs. tulajdonába, majd a délmagyarországi muzeumba. (O. j.)

Nagyösz. (Torontál vm.)

1. 1888. dec. 4-én Nagy-Oszön, Parizon Jakab földjén szántás alkalmával körülbelül egy lányi mélységben mintegy 2000 darabból álló gyűjtelékes ezüst éremleletre akadtak, mely egy kisebb fajta eserepksorsóban volt elhelyezve. Az érmekből 600 darab vétel útján, 200 darab pedig részint Marx Antal kir. tan. tanfelügyelő, részint Kasics Károly nagyösz-i plebános ajándéka folytán a délmagyarországi muzeumba jutott. Legnagyobb részek magyar, IV. Béla király korából, mintegy 110 darab pedig friesachi érem. Ormós Zsigmond az érmek meghatározására dr. Raimann F. cs. kir. főtörvényszéki tanácsost kérte fel Bécsben; szerinte ez érmek a friesachiakból valók, vagyis azon dénárokból, melyek vagy magában Friesach-ban, vagy az ottani typus szerint más, leginkább karinthiai pénzverdékben verettek s keletkezésük ideje a XII. század első felétől a XIII. század közepéig tehető.

A 110 darab idegen érem között volt három kölni évrékségi érem és 107 friesachi. (Tört. és Rég. Ért. U. F. V. (1889.) 115—116. 119, 120, 181, 194. Részletes leírása Raimanntól. U. o. VII. (1891.) 13—16. és Éremnapló 2654—2660.)

Palánk. (Temes vm.)

Nevezetes éremlelő hely. Gyűjtelékes éremlelet ugyan — tudunkkal — csak egyszer került elő, de annál gyakoribbak a szórványos leletek.

1. 1896. nyarán a Duna partján a pénzügyörök laktanyája felett 57 darab arany és több ezüst római érmet leltek, melyek a K. u. 14—138. évekből, vagyis Tiberiustól Hadrianusig terjedő időből származnak. Az

aranyak között volt 3 Taberius, 1 Caligula, 5 Claudius, 17 Nero, 2 Galba, 11 Vespasianus, 6 Tibus, 5 Domitianus és 7 Traianus; mindegyik $2\frac{1}{4}$ aranyat nyomott. Az ezüst dénárok között volt a fent nevezett császárokon kívül még Vitellius, Otho és Hadrianus képviselve. A lelet szétszóródott. (Die Nera. 1898. évf. 21. szám után Milleker, II. 56.)

Görög, barbár, római, magyar és szerb érmek szórványosan gyakran kerülnek elő. Böhm L. a hatvanas és hetvenes években 5 arany és 30 darab ezüst római érmet szerzett innen. (Tört. és Rég. Ért. V. 129.) Ormós Zs. gyűjteményével a következő, itten szórványosan talált érmek kerültek a délmagyarorsz. muzeumba: egy darab Titus-féle arany, melyet 1872-ben találtak Ó-Palánkon. — Egy kis barbár obulus, melyet 1880-ban leltek, továbbá Claudius, Nero, Vespasianus, Titus, Nerva, Traianus, Antoninus, Commodus, Julia Soemias, Gordianus, Herennia Etruscilla, Claudius Gothicus, Diocletianus, Licinius senior és iunior Nagy Constantin. Constantius, Constans, Gratianus, Constantius II., Valentinianus I. és II., Theodosius és Arkadius denárai és különféle rézérmei, mintegy 50 darab. (O. j.) Újabban Kovács Ákos főmérnök ajándékozott a délmagyarországi muzeumnak Palánkon talált négy darab Nagy Constantin-féle rézérmet és több darab középkori, nagyon kopott magyar denárt. (Éremnapló, u f. 717—718.) Magyar érmek a következők vannak innen a délmagyarorsz. muzeumban: II. Béla (Rupp III. 64.), II. Béla (Rupp IX. 87. és IV. 87.), Imre (Rupp XV. 138.). IV. Béla 3 darab érme, V. István szlapon denárja, IV. László 7 érme, III Endre 1, Károly Róbert 14, Nagy Lajos 16, Mária 15, Zsigmond 20 darab denárja. (O. j.) — 1883-ban egy gyűjtelő, középkori magyar éremleletnek kellett itt előkerülni, mert ekkor egyszerre sok magyar érem jutott innen Ormós Zs. birtokába, ezek között van Zsigmondnak 9 darab ezüst obulusa. (Rupp 438 u. O j.)

Pancsova. (Torontál vm.)

Igen nevezetes éremlelőhely, hol úgy ó-görög, mint barbár, római és középkori érmek kerülnek elő. Gyűjtelőes éremleletekről ugyan nincs tudomásunk, de a szórványosan előkerült érmekből úgy egyeseknek mint intézeteknek egész gyűjteményök van. A Weifert családnak bizonytal egész hatalmas gyűjteménye van a Pancsován talált érmekből. A hetvenes és nyolcvanas években Schwerer János itt lakó harmincad-felügyelő sok alkalommal tömegesen küldött úgy Ormós Zs.-nak mint a délmagyarországi muzeumnak és a Nemz. Muzeumnak Pancsován talált érmeket. Így 1889-ben Schwerer a délmagyarorsz. muzeumnak 9 görög (Nagy Sándor, apolloniai és dyrrchahiumi) ezüst és 12 darab római családi ezüst dénárt küldött. (Tört. és Rég. Értesítő, U. F. V. 96.)

Hogy itt jelentékeny római telep létezett, azt bizonyítják az itt felfedezett alapfalak és a szórványosan bár, de nagy mennyiségben előkerülő római érmek. Schwerer J. harmincadfelügyelő innen 1881-ben több mint 300 darab minden korbeli római érmet gyűjtött az itt talált leletekből a N. Muzeum számára. (Arch. Ért. Új F. II. 154.) úgyszintén a délmagy. muzeumnak is. 1882-ben Stansich Árpád ajándékozott a délmagy. muzeumnak Hadrianus, Gallienus, Solonina és Aurelianus-féle pancsovai leletű érmeiket. (Éremnapló, 1649—1651.) Ormós Zs. több szép Traianus-féle dénárt kapott innen. (O. j.) 1879. Litahorszky Antal mészáros egy ritka N. Constantinus-féle aranyérmet ajándékozott a N. Muzeumnak. (Arch. Ért. XIII. 196) Ormós Zs. 1870 körül pedig egy Domitianus aranyat szerzett meg. (O. j.) Nagy számmal vannak az Ormós gyűjteményben itten talált Constantinus és utódai, úgy Valentinianus ezüst- és bronzérmei 1883-ban a védgátépítésnél alkalmazott munkások régi érmeiket találtak, melyek I. Mánuel császár (1143—1180.) idejéből valók. (Tört. és Rég. Ért. IX. 45.), Ormós Zs. gyűjteményébe is került egy ilyen csészealakú billonérem. (O. j.)

Parác. (Temes vm.)

1906. nyarán a Temesfolyó töltésének felemelése alkalmával kubikos munkások a község határában dolgozván, a neolith-kori telep felső rétegeiben egy darab Marc. Aurelius-féle kis bronzérmet találtak és V. István magyar királynak egy darab szlapon dénárját. (Éremnapló, u. f. 587.)

Párdány. (Torontál vm.)

Ormós Zs. 1876-ban innen egy-egy Traianus-, Marc. Aurelius- és Commodus-féle ezüst dénárt szerzett, ezek most a délmagyarországi muzeumban vannak. (O. j.)

Új-Pécs. (Torontál vm.)

Ormós Zs. innnen egy darab Traianus-féle dénárt szerzett, mely jelenleg a délmagy. muzeumban van. (O. j.)

Perjámos. (Torontál vm.)

1. 1866-ban Perjámos mellett a nép nyelvén Schanz-Hügel dombon egy böggrében találtak ezüst pénzeket. Ezekből egy darab III. Béla és egy III. Endre-féle magyar dénár az Ormós-gyűjteménybe, s vele a délmagyarországi muzeumba került. A nevezett érem Ruppnál V. tábla 113 sz. a. van jelölve. (Ormós Zs. feljegyzése.)

Plosic. (Temes vm.)

Itt földesuszamlás alkalmával a Ponjavica-patak partján találtak egy-egy Nero, és Vespasianus-korabeli aranyat. (Tört. és Rég. Ért. U. F. VIII. 30.)

Potok. (Krassó-Szörény vm.)

Az antik római, apolloniai, úgyszintén a barbár gyűjtelekes éremleletek klasszikus lelhelye.

1. 1842-ben 176 db római családi érmet és egy apolloniai drachmát leltek itt. (Seidl: Fundchronik, I. 26.)

2. A XVIII. század negyedik tizedében egy román paraszt mintegy 100 darab ezüst érmet adott el Fehértemplomon odavaló kalmároknak; az érmek majd mind egyenlők, és pedig II. Fülöp makedon király tetradrachmáinak igen esetlen utánzásai voltak. Előlapjukon jobbraforduló fej van két sor gyönggyel, a hátlapon sisakos ember jobbra lovagol. Minden darab $\frac{13}{16}$ -latot nyomott ezüstben. A találó a lelhelyről bővebb felvilágosítást nem adott.

3. 1857-ben Böhm Lénárdnak egy régészeti kirándulás alkalmával Potokon a helybeli szatócs négy ilyen ezüstérmet ajánlott megvételre. Ettől hallotta Böhm, hogy egy potoki paraszt néhány év előtt egy fazékkal talált ilyen érmekeket, melyeket azonban nem akar eladni, mert ezeket a felesége titokban elvéve tőle és becsereéli holmi apróságokért. A kalmár nem akarta a találót megnevezni, de nemsokára közeledett egy paraszt, ki hasonlóan 3 darabot kínált; ez mondta, hogy belőlök van még néhány okka. (Egy okka = $2\frac{1}{4}$ bécsi font.) Böhm L megvette a 3 darabot egyenként egy p. forintért és kérte, hogy hozza el a többit is: megveszi, de az embert többé nem lehetett látni, de a kalmártól mégis mintegy 40 darabot szerzett meg Böhm.

Ez érmek előlapjaikon jobbránéző szakállatlan férfit mutatnak borostyánkoszorúval, a hátlapon egy lovag balra lovagol. A mezőben III. áll az érmelés négyzetével. Mindezen érem a legfinomabb ezüstből készült s darabja $\frac{49}{64}$ -latot nyom; nevezetes, hogy a ló hasa alatt, talán ellenjegyzésül, hosszas négyszegű mélyedéssel bír, mely hegyes vésővel készülhetett. (Archeol. Közlemények. VII. 195—196.)

4. 1862-ben egy földműves szántás alkalmával 20 darab ezüstérmet talált, melyek közt a legtöbb apolloniai és dyrrehamiumi érem volt, csak kettő származott Skodrából és egy Issából. (Mittheil. der Centr. Commission X. (1865) XXXI. és Milleker I. 94.)

5. 1897-ben ősszel egy oláh paraszt, földjén egy fazekat szántott ki, amelyben II. Fülöp makedon király pénzeinek barbár utánzatai voltak. Jungen József fehértemplomi ékszerész az utóbbiakból 7 darabot váltott be. Egynek a súlya 14,3 gramm. (Milleker III. 121.) A verseci muzeum 1898-ban ebből 2 darabot szerzett. (Arch. Ért. U. F. XIX. 90.)

Ormós Zs. egy darab Titus-féle aranyat szerzett 1875-ben, melyet Potokon találtak. (O. j.)

Román-Pozsezsena. (Krassó-Szörény vm.)

1. 1883. aug. 7-én Verajác Mojsze itteni lakos két pásztorfia a község Tifun nevű részén egy gyűjtéletes római éremleltre akadt; a lelet 7 klgr. súlyú s római császárkori kis bronzérmekből áll: Constantinus, Constantius, Constans és Julianus idejéből, a K. u. IV. századból. A lelet a lugosi muzeum tulajdona, belőle 18 darabot kapott a délmagyarországi muzeum is. (Putnoky M. személyes közlése. Éremnapló, u. f. 723.)

1880-ban Böhm Lénárd két darab itten lelt római rézérmet adott a délmagyar. muzeumnak. (Éremnapló, 1204.)

Raffna. (Krassó-Szörény vm.)

1. 1851-ben mintegy 120 darab ezüst s néhány arany római érmet találtak itt, Traianus, Diocletianus, Gordianus és Geta császárok idejéből. Ez érmek a bécsi muzeumba jutottak. (Csanádegyh. Adattár II. 144.)

2. 1902-ben a község határában szántás közben egy ottani földműves 114 darab antik ezüstérméből álló leletre akadt. Ez érmek legnagyobb része makedoniai érmeket utánzó barbár ezüstpénzekből, u. n. tetradrachmonokból áll, de volt köztük eredeti görögveretű Philippus és Alexandros-féle makedoniai tetradrachmon is. A barbár érmek közül 10 darab a M. N. Muzeumba, 6 darab a Délmagyarországiba, 12 darab dr. Bleyer Izsó temesvári ügyvéd s más egyesek birtokába került. A Nemz. Muzeumba jutott példányokat leírta Gohl Ödön (Numizmatikai Közlöny, 1907. 1—4. lap.)

Szórványosan római érmek is gyakran kerülnek itten elő. Az Ormós gyűjteményével együtt sok került a Délmagyarországi Muzeumba. (O. j.)

Rebenberg. (Temes vm.)

1845-ben találtak itt egy Vitellius-féle aranyat. (Milleker, II. 60.)

Temes-Remete. (Temes vm.)

1. 1905. tavaszán Iglea Lázár földműves a község határában szántás közben jelentékeny érmekből és ékszerekből álló ezüstleltre akadt. Behozta Temesvárra és egy ékszerésznek adta el, kitől dr. Bleyer Izsó temesvári ügyvéd szerezte meg. Az éremlelet maga állt 169 római ezüst dénárból, 7 darab thasosi tetradrachmából. A thasosi tetradrachmák K. e. 164-ből kezdve hosszú időn át szakadatlan sorozatban verettek s Délmagyarországon eredeti vagy barbárok által utánzott példányokban legalább 150—200 éven át állandóan forgalomban voltak. A római érmek között levő 165 consularis ezüst dénárnál 70 római consularis család 116 külön typpal van képviselve. A legrégebbi közöttük Qu. Fabius Labeo denárja K. e. 144-ből. A legkésőbbi pontosan datált érmek Augustus császár monetariusának L. Mescinius Rufusnak a denárja K. e. 16—15.

évből. A leletben van még Augustusnak 4 darab, — nem datálható ezüst dénárja. E leletből néhány darab a temesvári muzeumba is került. (Archeol. Értesítő. U. F. XXVI. 363. — Numizmatikai Közöny, V. 142. — Tört. és Régész. Értesítő, U. F. XXII. 70.)

Ugyancsak Remetén, de egészen más helyen, 1906. tavaszán egy Nagy Sándor-féle aranystatert is találtak; ez a temesvári muzeumba került. (Éremnapló, u. f. 580.)

Rékas. (Temes vm.)

1. 1878. június 15-én a községen átfutó és a szomszédos magaslatokról lefolyó víz levezetésére szolgáló árokban, ennek az országúttól balraeső egyik utcában levő részében, mely a község északi részében van, a nevezett árok tisztítása közben mintegy 0·3 méternyi mélységben a fekete agyagban mintegy 90 darab római ezüst érmet találtak egy ezüst láncsal együtt. A 90 darab közül 70-et sikerült megmenteni, míg a többi elkallódott. Ormós Zsigmond 1878. július 15-én a helyszínén megemlélt a leletet. Ar érmek Elagabalustól (218) kezdve III. Gordianus, I. Fülöp, II. Fülöp, Decius császárok (249—251.) és Etruscilla, Decius neje neveivel vannak jelezve. A hetven darab 39 változatosságot tüntet fel. (Tört. és Rég. Ért.-s. VII. (1881.) 9—13.) Közülök 70 darab Ormós Zs. gyűjteményébe, majd a délmagyarorsz. muzeum tulajdonába került.

Ezek között van Eliogabalusból 1, III. Gordianusé 24, Philippus pateré 15, Philippus II., 1. — Traianus Deciusé 11, Marcia Ottaecilia Severa 5, Herennia Etruscilla 13. (O. j.)

Kornya-Réva. (Krassó-Szörény vm)

1. 1901-ben 7 1/2 klgramm súlyu gyűjtéletes magyar ezüst éremleletet találtak a XVI. és XVII. század elejéről; e leletből 153 darabot Pongrácz Imre, nyug. honvédőrnagy 1903. április havában a délmagyarországi muzeumnak ajándékozott. E 135 darab I. Ferdinánd és Miksa királyok magyar dénárjai különböző évekből; a gyűjtéletes leletek között XXI. szám alatt van kiállítva. (Tört. és Rég. Ért. U. F. XIX. (1903.) 138. és Érembeszerzési napló 314. sz. a.)

Sándorfalva. (Torontál vm.)

A hetvenes években a szőlőkben alapfalakat ástak ki, melyek között sok római császári érmet találtak. (Milleker, II. 61.)

Ó-Sopot. (Krassó-Szörény vm.)

1878. táján hegyoldalon vízmosás folytán 3—5 darab Nagy Sándor-féle ezüst tetradrachma került napfényre. (Milleker, I. 101.)

Szakálháza. (Temes vm.)

1874 augusztusban itt egy Theodosius-féle aranyat letek, mely Ormós Zs. gyűjteményébe s azzal a délmagyar. muzeumba jutott. (O. j.)

Török-Szákos. (Temes vm.)

1876-ban Ormós Zs. egy Antoninus Pius-féle ezüst dénárt kapott innen, melyet február elején szántás közben találtak itten. (O. j.)

1882-ben Gedeon Imre török-szákosi birtokos ajándékozott két darab itten lelt római érmet a délmagyarorsz. muzeumnak, és pedig egy-egy Antoninus Augustus- és Faustina Augusta-féle ezüst dénárt. (Éremnapló, 1295. 1296. Tört. és Rég. Értesítő IX. 35.)

Szászabánya. (Krassó-Szörény vm.)

Római érmek kerülnek elő szórványosan. (Tört. és Rég. Ért. IV. 19.)

Szécsány. (Temes vm.)

1872-ben Ormós Zs. innen egy Antoninus Pius ezüst dénárt szerzett; most a délmagy. muzeumban van. (O. j.)

Székas. (Krassó-Szörény vm.)

1880-ban Böhm L. itten talált egy-egy Julia Maesa- és Gordianus III.-féle ezüst dénárokat küldött a délmagyar. muzeumnak. (Éremnapló, 1293—1294.)

Vég-Szendrő. (Krassó-Szörény vm.)

1898-ban a verseci muzeum egy itten talált barbár ezüstérmet szerzett. (Arch. Értes. U. F. XIX. 90.)

Szerb Szentmárton. (Torontál vm.)

1. 1907. tavaszán szántás alkalmával egy kis cserépedényben gyűjtéléses római császári réz éremleletre akadtak. Az edény össze-tört; az érmekből 31 darab vétel útján a délmagyarországi muzeumba került. Az érmek kis alakúak és Constantinus és. Constans érmei, a IV. századból. (Éremnapló 1907: 722.)

Román-Szentmihály. (Temes vm.)

1905-ben Tormay Aladár itteni gyógyszerész ajándékozott a temesvári muzeumnak egy Domitianus-féle ezüst dénárt, melyet az ajándékozó kertje felásatásakor talált. (Éremnapló, u. f. 502.)

Nagy-Szentmiklós. (Torontál vm.)

1. 1881-ben a M. Nemz. Muzeumnak küldetett be egy nagy csont, melyben 30 darab ritka ezüstérem volt. E leletet a nagy-szentmiklósi országúton esemeték ültetése alkalmával találták. A csont két nyílása csontdarabokkal volt betömve. Mikor a munkások a csontot félrelökték, feltűnt nekik a pénz csörgése a csontban, amelyet midőn megvizsgáltak, benne 30 darab ezüstérmét találtak, melyek között több a XIII. század végéről való érem volt. Az érmek annyira épek maradtak, hogy közülök több annyira fénylett, mintha csak néhány éves volna. (Tört. és Rég. Ért. VII. 151. 152.)

1879-ben Hertelendy József torontáli főispán egy darab Commodus-féle ezüst dénárt ajándékozott a délmagyarorsz. muzeumnak, mely érmet a községtől nyugatra félórányira az Aranka partján találtak, hol régen temető volt. Ugyancsak ő küldött a muzeumnak a községben lelt egy Justinianus és egy Zsigmond magyar király-féle érmet is. (Eremnapló, 1067—1070.)

Temes-Sziget. [Osztrova.] (Temes vm.)

Ormós Zs. leginkább Kozáry A. kubini orvos útján a következő itt lelt érmekeket szerezte meg: F. a. m. S. e. n. t. i. a, római közt. családi dénár, egy barbár ezüstérem, Alex. Severus kis rézérmé, Herennia Etruscilla ezüst dénár, Crispus kis rézérmé, Anasztazius I., (491—518.) nagy bronzérmé. (O. j.)

Szintyest. (Krassó-Szörény vm.)

1. 1903-ban innen 202 darabból álló újabkori gyűjtéletes éremleletet küldtek fel a Nemz. Muzeumba. (Jelentés a M. Nemz. Muzeum 1907. évi állapotáról, 48.)

Szisztarovec. (Temes vm.)

1. 1812-ben Szisztarovecen ezüstérmeket találtak; ezekből 276 darab a hatóságnak lett átszolgáltatva, melyekből a bécsi csász. és kir. érem- és régiségtár 34 darabot 27 forintért, a pesti nemzeti muzeum 12 darabot 12 frt 31 krért és a pesti egyetem éremgyűjteménye 14 darabot kapott. Az egyetemi könyvtár főnökének, Schönvizner Istvánnak jelentéséből kiténik, hogy a Stipsits Alajos tanárral, az egyetemi éremgyűjtemény őrével a pénzolvastó hivatalban kiválasztott ezen fentebbi 14 darab ezüst érem barbár pénz volt, még pedig II. Fülöp makedon király érmeinek mintájára vert érmek „ad imitationem macedonicorum Philippi numismatum signata“, — melyek 10¹/₄ latot nyomtak.

A szisztaroveci lelet annyiban is bír jelentőséggel, mert ez volt az első eset, hogy a Magyarországból napfényre jött leleteket az ország két

intézete szintén igéybe vehette annyiban, amennyiben abból, amit Bécs meg nem tartott, választhatott. (Az orsz. rég. és embertani társ. évkönyve 1886—1888-ra 94—96. és Br. Forster Gyula: A műemlékek védelme, 2-ik kiadás, 1906. 23—25. ll.)

1875-ben egy kert felásása alkalmával szintén találtak egy barbár ezüst drachmát, mely Ormós Zs. gyűjteményébe s aztán a délmagyarorsz. muzeumba került. (O. j.)

Szlatina. (Krassó-Szörény vm.)

Itt a Julia család ezüst dénárját találták. (Milleker I. 103.)

Szokolovác. (Krassó-Szörény vm.)

Böhm L. írja, hogy itt egy Tiberius-féle aranyat találtak. (Geschichte d. Tem. Banats. II. 322.) — Ormós Zs. az itten talált érmekből a következő darabokat szerezte meg: Claudius Gothicus kis bronz érme, Aurelianus 3, Crispus 1, és Arcadius 1 kis bronzérme; ezek most a délmagyar. muzeumban vannak. (O. j.)

Szpata. (Krassó-Szörény vm.)

1872-ben Ormós Zs. innen egy Antoninus Pius-féle ezüst dénárt kapott. (O. j.)

Nagy-Szredistye. (Temes vm.)

1896-ban a vasútépítéskor itt egy Faustina junior ezüst dénárt találtak. (Arch. Ért. U. F. XVII. 86.) Lazarevits Fedor birtokában innen egy Traianus-féle dénár van. (Milleker II. 65.)

Sztárcsova. (Torontál vm. pancsovai jár.)

1. 1866-ban találtak itt közel 250 darab római ezüst dénárt, főleg a II. századból — 12 ritka aranyéremmel a IV. század első feléből, tömör aranyékszerek társaságában. Az utóbbi tárgyak kimutathatólag később lettek elásva és a dénárokkal kettős leletet képeznek. Az ezüst éremleret legkésőbb Kr. u. 210—220 körül ásták el; abban az időben, midőn a dénár tartalma 25%-ra leszállt s Caracallának hirhedt „hatosai“ (211—217) feltűntek. (Krones után Milleker II. 65.)

2. 1898-ban küldtek fel innen a M. Nemz. Muzeumnak egy 2086 darabból álló éremleret, valamennyi Habsburg-kori magyar dénár volt. (Arch. Ért. U. F. XX. 182.)

Nagy-Szurduk. (Krassó-Szörény vm.)

Itt fedezte fel Torma Károly 1881-ben a Centum putei nevű római Castrumot, természetes, hogy itten számos római érmet találnak. (Milleker, II. 66.)

Tamásfalva. (Torontál vm.)

1895-ben Horváth Ede gazdatisztól kapott Orosz Endre itten lelt négy darab római kis bronz érmet: Hadrianus, Constantinus, kettő kibetűzhetlen. (Tört. és Rég. Ért. U. F. XIV, 41.) Babics József közlése szerint a Béga mellett szoktak itten római réz és bronz érmekeket találni. Azokból néhány Babics J. birtokában is van.

Temesvár. (Temes vm.)

1. 1854-ben a löporrobbanás alkalmával néhány római érem került felszínre, közöttük Diocletianus és Probus-félék is. (Archiv für oest. Geschichte XV. 317. s Milleker II. 67.)

2. 1887. tavaszán, a Temesvár-Gyárkövővárosához tartozó szántóföldeken, dr. Alföldy Dénes temesvári reáliskolai tanár tanyáján a római sáncok közelében, szántás alkalmával egy agyagedényre akadtak, melyben I. Ferdinánd, Miksa, Rudolf és II. Mátyás magyar dénárjai és ugyane korbéli lengyel érmek voltak. Dr. Alföldy Dénes a leletet Ormós Zs. főispánnak ajándékozta, Ormós Zs. pedig a Délmagyarországi tört. és régész. muzeumnak juttatta, hol a gyűjtelékes érmek között XIX sz. a. van kiállítva.

3. Temesvárhoz közel a Vadászerdő-ben 1893-ban házépítés alkalmával egy kis cserépedényben, amelyet összetörtek, középkori magyar érmekeket találtak. Ezek közül részben vétel, részben Fehér Demeter ajándéka folytán 185 darab a délmagyarországi muzeumba került. Ez érmek Zsigmond, Albert és az interregnum idejéből valók és igen kopottak. Van azonban köztük Redvitz Miklós szőrényi bán 2 érme a XV. század elejéről. (Tört. és Rég. Ért. U. F. IX, [1893.] 129.) Mint gyűjtelékes éremleret van a délmagyarországi muzeumban kiállítva XX. sz. a.

4. 1899. okt. 12-én a Gyárkövővárosban Ermlinger Károly a Nyár-utcában levő háza kertjében szilvafát vevén ki, a gyökerek eltávolítása közben a földben egy antik ólom tárgyban 32 darab római arany érmet talált; ez érmek Augustus császár idejéből valók voltak. (Neue Temesv. Zeitung 1899. okt. 13. sz. és Tört. és Rég. Értesítő. U. F. XVI. 12. Monatsblatt der numismatischen Gesellschaft in Wien. IV. 429.)

5. 1900. január 17-én a Gyárkövővárosban, Indóház-utcában két munkás: Müller József és Teiner György egy fa kivágásánál 42 darab török aranyat találtak. Az aranyok a földben szétszórva voltak. Az érmek a XVI. századból, Szolimán idejéből valók voltak. (Monatsblatt V. 24.)

6. 1901-ben a temesvár—orsovai vasúti töltés építése alkalmával a munkások egy több mint 200 darabból álló ezüst éremletre akadtak a város északi részén, ott — hol a XVIII. század elején az ú. n. Nagy Palánk városrész állott. Az éremleret nagyon megviselt állapotban került

elő, teljesen összeragadt és elrozsdásodott. A tisztítás alatt sok darab teljesen tönkre ment, de sikerült 200 darabot megmenteni. A lelet a délmagyarországi muzeumba került. Az érmek I. Lipót, I. József és III. Károly idejéből valók, van közöttük egy db XV., a többi 10, 6, 3, és 1 dénáros és néhány poltura; a legkésőbbi veretű 1735-ből való, s egy salzburgi arany 1721-ből. (Tört. és Rég. Értesítő. U. F. XVII. 97.) Mint gyűjtelékes éremlelet a délmagyarországi muzeumban XXIVa) alatt van kiállítva.

Szórványosan igen gyakran kerülnek elő Temesvárott úgy barbár, mint római, majd közép- és újkori érmek. Így 1842-ben a szeminárium építésekor találtak egy Constantinus-féle római rézérmet, mely 1874-ben Puttala Károly ajándékából a temesvári muzeumba került. (Éremnapló, 531.)

1853-ban a belvárosi törzskaszárnya építése alkalmával találtak egy Trebonianus Gallus (251—254.) viminaciumi veretű érmet (An. XIII. jelzéssel) és Julianus (361—363.) nagy bronzérmét. Avers: a császár jobbranéző mellképe. Körirat: DN. FL(avius), Cl(odius), Julianus, P. FA'VG. Rev: tehén, jobbra előtte hátranéző sas. Körirat: Securitas rei publ. Igen szép példány. — 1869-ben a Józsefvárosban kertásás közben találtak Manuel görög császár esésze alaku bronzérmét. Mindezek a délmagyarorsz. muzeumba jutottak. (O. j.) — 1873-ban a belvárosi Szent-Györgytéren levő Elter-féle ház építése alkalmával két darab török aranyra akadtak; ezek is a muzeumba kerültek.

1874-ben részint a Józsefvárosban, részint a Mehalában, kertásás alkalmával mintegy 11 darab római bronz érem került elő; ez érmek Domitianus-, Traianus-, Constantinus Magnus-, Constantius-, Constantius- és Valentinianus-korabeliek voltak és Miletz János birtokába jutottak. (Tört. és Rég. Értesítő, I. 8.) — 1883-ban a Gyárvárosban, Topolovicsán-utcai háza kertjében Putz Ferenc főmolnár egy III. Béla király-féle ezüst dénárt lelt, melyet a temesvári muzeumnak adott. (Éremnapló 1693.) — 1884-ben Dragovanics Nándor vendéglős ajándékozta a temesvári muzeumnak Vespasianus- és Phillipusnak egy-egy ezüst dénárját, és Constantinus Magnusnak egy kis rézérmet, melyeket Temesvár közvetlen közelében a Vadászerdőben találtak. (Éremnapló, 1843—1845.). — 1887-ben Schwimmer Miksa a józsefvárosi háza kertjében találta Lucilla Augusta, Lucius Verus nejének egy kis rézérmét, ezt is a muzeumba adta. (Éremnapló, 2301.)

1877-ben Ormós Zs. kapott egy Mehalán talált dyrrehiumi ezüst érmet, ΜΕΝΙΣΚΟΣ felirással, a borjut szoptató tehén felett s a felett egy páva.

A várbástyák lebontása alkalmával 1901—1907 között szórványosan szintén igen gyakran kerültek elő különféle érmek, így 1901-ben az

„aradi“ kapú közelében Nagy Antal egy I. Mátyás-féle aranyat talált, mely a temesvári muzeumba került. (Éremnapló, u. sz. 75.), vagy hét év mulva III. Szelim és III. Murad (1566—1594) két aranyát találták meg, s ezenkívül igen gyakran apró török rézpénzeket. (Monatsblatt, VI. 97.) Ugyancsak 1901-ben találták egy Mária királynő-féle aransúlyt, mely Várnay Ernő adományából a temesvári muzeumba került; 1902-ben egy Constantius érmet utánzó barbár középbronz érmet találtak a katonák a vársáncok között, melyet dr. Bleyer Izsó ügyvéd szerzett meg; 1902-ben Link Alfréd ajándékozott egy temesvári leletű török aranyat a muzeumnak. (Éremnapló, u. sz. 192.) Ugyancsak 1902-ben dr. Singer Jakab főrabbi a vársáncokat lebontó munkásoktól szerezte meg a muzeum számára Hadrianus, Marc. Aurelius és Valentinianus réz-érmeit. (Éremnapló, u. sz. 147—149.) 1903-ban került a muzeumba Traianusnak egy ezüst dénáriusa (Éremnapló, u. sz. 377.) 1905-ben Kandrát J. megyei várnagy adott a muzeumnak egy darab Antoninus Pius-féle dénárt, melyet közvetlen a vármegyeház mellett a kövezési munkálatok alkalmával leltek. (U. o. 510.) Schwartz L. tanuló egy szintén temesvári leletű Constantinus-féle kis rézérmet, Lamparter István tanító egy db Antoninus Pius-féle dénárt és 5 db középkori, igen kopott magyar érmet, Friedmann Ottó szintén egy Constantinus-féle kis rézérmet (U. o. 511—515) adott a muzeumnak.

1905-ben, a Gyárvárosban, a Potyka-u. 5. sz. ház mellett a Begából, gilisztakeresés közben húzták ki Alex. Severusnak egy görög felíratú kis rézérmet. (NIKAI EA.) Ugyanígy ajándékozott a temesvári muzeumnak 1904-ben Gimpl Péter, ezt a lelencházépítésekor találták, úgyszintén Trebonianus császárnak középnagys. viminaciumi érmét (An. XII.) (Éremnapló, u. sz. 537—539.) és egy Gallienus kis bronzérmet.

1907. tavaszán szintén a vármunkák alkalmával mintegy 10—12 darab, XVII—XVIII. századbéli velencei és 4 darab török aranyat találtak a munkások, miket aranyműveseknek adtak el. A későbbi közép- és kivált újkori ezüst- és rézérmekek oly szaporán kerülnek elő, hogy azokat lehetetlen, de szükségtelen is nagyobb figyelemmel kíséreni. Ezekből úgy a temesvári muzeumok, mint a temesvári egyes gyűjtőknek egész gyűjteményök van.

Temes vármegyei lelet.

1. 1903. június havában gróf Zselénszky R. egyik pusztáján, egy alkalmazottja, a keszinci illetőségű Risti Vasilie nevű munkás egy ásás alkalmával egy urnára akadt, amelyben 68 darab török arany volt. Két másik munkás ezt látta és Ristit felszólította, hogy a kincset ossza meg velök, de Risti ezt megtagadta, mire feljelentették Steffler gazdatisztnak. Mivel Risti most sem akarta a kincset kiadni, a gazdatiszt a rendőrségnél tett jelentést, s most egy házmotozás alkalmával csendőrök

megtalálták az urnával együtt és az ügyészségnek adták át. Az érme értéke 680 korona volt. (Monatsblatt, VI. 97.) Peukert közlése.

A Temesvár—orsovai vasút építése alkalmával, 1875-ben a következő érmekeket leltek: Antoninus és Alexander Severus ezüst dénárait, Romulus és Remus a szoptató farkas alatt, Constantius és még egy pár kibetűzhetlen római kis rézérmet és IV. Béla rézpénzét. (Archeol. Értesítő, IX. [1875.] 186. 187.)

Temesvár vidéki lelet.

1. 1904-ben Csasznek Miklós, a Temesvár-józsefvárosi takarékpénztár vezérigazgatója 45 darab római ezüst dénárt ajándékozott a Délmagyarországi múzeumnak, amelyről csak annyit tudott mondani, hogy rövid idő előtt egyszerre vásárolta meg, oly földmunkásoktól, akik Temesvár környékén dolgoztak, és munkájuk közben akadtak reá. E 45 darab között képviselve vannak köztársasági családi érmeke, továbbá Vitellius, Vespasianus, Titus, Traianus, Hadrianus, Antoninus Pius, Sent. Geta, Verus, Faustina, Julia és Pertinax. (Gyűjtékes érmeke, XXVI. sz. a. és beszerzési napló. 1904: 441. 1905: 515—517. sz. a.)

Egy darab Coson aranyat is leltek Temesvár környékén, melyet 1904-ben Goldmann órástól dr. Bleyer I. szerzett meg.

Teregova. (Krassó-Szörény vm.)

1874-ben Kúsztl, karánsebesi postamestertől kapott Ormós Zs. 4 darab II. Fülöp-féle makedon tetradrachmát, melyeket Teregován találtak; az érmeke jelenleg a Délmagy. múzeumban vannak. (O. j.)

Nagyteremia. (Torontál vm.)

1. E gyűjtékes leletből 1905-ben 200 darabot ajándékozott kisléghi Nagy Gyula a M. N. Múzeumnak; a többit pedig, összesen 1092 darabot, ugyanő mérsékelt áron a lelőtől szerezte meg a N. Múzeumnak. Ezen 1292 darabból álló lelet csupa Árpárkori érem, még pedig a XII. századból, a Corp. Numm. Hung. 125., 126., 132., 133., 145., 160. és 161. számai alatt feltüntetett érmekekből. (Jelentés a M. N. Múzeum 1905. évi állapotáról. 48.)

Tóba. (Torontál vm.)

1870—1900 között szórványosan mintegy 60—80 darab különféle aranypénzt találtak itt szántás közben az uradalmi földeken. Legnagyobb-részt Habsburgházi királyaink érmei voltak, de volt néhány török arany, és számos velencei is, melyekből Babics József jogigazgató birtokában is van egy-kettő. (Babics J. közlése.)

Traunau. (Temes vm.)

1. 1903. tavaszán Didicher Péter traunau gazda telkén, szántás közben egy agyagedényben levő gyűjtelékes éremleletre akadtak. A lelet vétel útján az edénnyel együtt a délmagyarorsz. muzeumba került. A 443 darabból álló leletben van 43 darab magyar dénár II. Ferdinánd és II. Mátyás királyok korából, 400 darab pedig lengyel ezüst garas II. és III. Zsigmond idejéből. Kiállítva XXII. sz. a. (Tört. és Rég. Ért. U. F. (1903.) 139. és Éremnapló u. t. 315, 316. sz.)

Újfalu. (Temes vm)

1883-ban Hold Ádám tanító adott a délmagy. muzeumnak egy Antoninus Aug.-féle ezüst dénárt, melyet a falu határában szántáskor leltek. (Éremnapló, 1727.)

Unip. (Temes vm.)

1. 1900-ban került a délmagyarországi muzeumba a gyűjtelékes leletből 96 darab közép, de legnagyobb részben kis bronzérem, valamennyi oly megviselt állapotban, hogy csak egynehány példánynál konstatalható a császárok képeiről, hogy mily korból valók. A kivethető adatok szerint leginkább a K. u. IV. századból származnak és Constantinus s utódai érmei. (Kiállítva a gyűjtelékes leletek között VII. sz. a.)

Ormós Zs. Unipon talált Julianus-féle kis rézérmet is szerzett. (O. j.)

Varadia. (Temes vm.)

Ennek helyén terült el a tekintélyes Arcidava. Éremleletek is gyakran fordulnak elő. A N. Muzeum egy II. Fülöp makedon király-féle barbár utánzatu tetradrachma birtokába jutott, melyet itt találtak. (Arch. Ért. U. F. II. 154.) Sokkal tekintélyesebbek a római éremleletek. 1847-ben néhány pásztorgyerek Nero császárnak 1 arany és 2 ezüst pénzét találta. Ujabb időben is fordultak itt elő éremleletek, melyek többnyire arany-, ezüst-, bronz- és rézpénzek a császárság idejéből. B. Baich Milos itten talált Verpasianus, Nero, Domitianus és Traianus-féle dénárokat ajándékozott a N. Muzeumnak. Találtak itt egy Traianus-féle arany érmet is. (Milleker, II. 71. Arch. Ért. U. F. II. 154)

1869-ben a kápolna készítésekor egy római közt. családi ezüst dénárra is találtak — Famil. Antonia — mely Baich Milos ajándékából Ormós Zs. gyűjteményébe került. Ugyancsak onnan került az Ormós Zs. gyűjteményébe egy Calpurnia, pleb. csal. billon érem, egy-egy Octavianus és Titus-féle nagy bronz érem és egy Vespasianus-dénár, melyek jelenleg a délmagyarorsz. muzeumban vannak. (O. j.)

Valeamare. (Krassó-Szörény vm.)

Dr. Bleyer Izsó temesvári ügyvéd egy itten talált barbár ezüst tetradrachmát szerzett.

Temes-Váralja. (Duplaj. Temes vm.)

1875-ben Ormós Zs. Traianusnak itten, a régi várhelyen talált kis bronz érmét szerezte meg és ugyancsak Traianusnak Dacia legyőzésére vert egyik közép bronz érmét, a melyen a császár két tropheum között áll. (O. j.) Ezek jelenleg a délmagyarországi muzeumban vannak.

Ugyancsak innen van a délmagyarországi muzeumban IV. László és Károly Róbert magyar királyoknak egy-egy érme. (O. j.)

Varjas. (Temes vm.)

1. 1902-ben dr. Bechnitz orvos egy darab csészealakú, Mánuel császár-féle biznaci arany érmet ajándékozott a délmagyarországi muzeumnak; ez arany érme — az orvos állítása szerint — csak egy részét képezte hasonló darabokból álló gyűjtelékes éremleletnek. (Éremnapló, u. f. 153.)

1904-ben Töry Antal egy itteni talált Marcus Aurelius-féle közép bronz érmet ajándékozott a muzeumnak. (Éremnapló, u. f. 425.)

Verestemplom. (Temes vm.)

Ormós Zs. 1886-ban innen egy darab Traianus-féle dénárt szerzett, jelenleg a délmagy. muzeumban. (O. j.)

Versecz. (Temes vm.)

Éremleletekben is gazdag hely.

1. A Nagy Réten 1882-ben ápril közepén Seemayer Bódog nap-számosai szántás közben egy agyagedényt találtak tele apró pénzzel. A szerb munkás azonban az értéktelen érmekeket ott hagyta. Ennek híre Rittinger Ede fülébe is eljutott, ki oda még ápr. 19-én kirándult, s ez alkalommal körülbelül 400 m²-nyi szántóterületen elszórtan 140 darab római rézérmet szedett össze; április 23-án újra kirándult erre a helyre Rittinger és munkások segítségével tüzetesen kezdett kutatni s mintegy 4—500 lépésnyire az első lelethelytől egy másikra akadt, mely lelettárgyakban még gazdagabb volt. Ez alkalommal egyéb tárgyakon kívül 266 darab római rézérme került elő; 1882. május 3-án Perjessy Lajos rajztanár néhány korosabb tanítványával rándult ki a lelethelyre s ez alkalommal is mintegy 3—400 római rézérmet szedtek össze az először említett pontról. Az érmeke, a melyekből 3000-nél többet találtak — Nagy Constantin (324—337.) és ennek fiai: II. Constantin és Contantiustól valók s 1—2 bronzérme kivételével mind apró rézpénzek és 11 változatot mutatnak. (Milleker, II. 182.)

2. 1888-ban találtak a Ludos nevű dűlőben csatornaépítés alkalmával egy högrében római ezüst érmeket, melyek a 69—192. évek-ből valók voltak. (Milleker, II. 72.)

3. 1892. végén a római kath. temetőben kincset leltek, melyben ékszerek és érmek voltak. Az utóbbiakból a verseci muzeumba 100 darab Zsigmond király-féle dénár került. (Milleker személyes közlése.)

4. 1894-ben decemberben, a fehértemplomi úton a 3. számú ház telkén pinceásás közben érmeket leltek, melyekből 20 darab Mária magyar királynő-féle a városi muzeumba jutott. (U. a.)

5. 1902. elején 71 darab részint szlavoniai, részint a XIV. század elejéről való magyar érem került elő. (U. a.)

6. 1893-ban a Nagy Réten szántás alkalmával egy cserépedényt találtak, melyben IV. századbéli római kis réz érmek voltak. Az érmek elkallódtak, az edényből egy töredék a verseci muzeumba került. (Milleker, II. 185.)

7. 1880 novemberben a kath. temetőben sírásás közben a XII. század-ból származó, friesachi, salzburgi, szt.-veiti, szt.-andraei ezüst érmeket találtak, melyekből 7 darab Ormós Zs. gyűjteményébe s onnan a délmagy. muzeumba került. (O. j.)

Ebből a leletből küldött Milleker Bódog 1881-ben egy friesachi érmet a temesvári muzeumnak s levelében azt írja, hogy a Fuchs-féle sírkápolna mögött levő sír ásása alkalmával a sírásó egy közönséges agyagedényre talált s miután azt asójával összetörte, az érmek kihullottak volt s felületes vizsgálat után ezüst tárgyakon kívül 20 darabnál több érmet szedtek össze. (Tört. és Rég. Ért. VII. 178.)

Szórványosan is gyakran kerülnek elő Versecen úgy görög, mint római és barbár érmek is. Így a Rittinger-féle gyűjteménnyel került a verseci muzeumba egy Nagy Sándor-féle drachma és egy tetradrachma; 1883-ban találtak II. Fülöp makedon király tetradrachmáinak két barbár utánzatát; 1887-ben Chrisztián J. verseci ékszerész vett egy versecvidéki leletű Coson aranyat; dyrrchahiumi, appoloniai, úgyszintén római köztárs. korabeli családi érmek gyakran jönnek elő (Milleker, I. 151.), de még gyakrabban a római császárkori érmek, kivált a K. u. IV. századból. 1905-ben Bieber Ferenc munkásai szántás közben vagy 50 darab Constantinus-féle rézérmet találtak, 1896-ban Ditticher Rókus is vagy 50 ilyenfajta rézérmet, 1898 nyarán pedig Behr Ferenc bérlő fia talált 5 római rézérmet. Ezek mind az ú. n. „nagy-réti“ telepen kerültek elő. (Milleker II. 184.)

Az Ormós-féle gyűjteménnyel a következő verseci leletű érmek kerültek a délmagyarorsz. muzeumba: II. Theodosiusnak egy darab $1\frac{1}{4}$ 6 # arany súlyu aranya, melyet 1870-ben a szőlőben találtak, továbbá Nagy

Theodosiusnak és I. Valentinianusnak egy-egy kis bronzérme, melyeket a várromok között leltek. (O. j.)

Versec vidéke.

1. 1886. szeptember havában Milleker Bódog Versecről értesíté a délmagyarországi muzeumot, hogy ott egy délvidéki éremleletre akadtak, mely 210 darab XVI. századi magyar ezüst dénárból áll. Súlyja 94 gram, ezüst értéke 725 frt. Tulajdonosa 10 frtért ideadja. A muzeum meg is vette s azóta gyűjteményében mint gyűjtelékes éremlelet van kiállítva (XII. sz. a.). Károly Róbert, Nagy Lajos és Mária királyok érmei. (Tört. és Rég. Ért. U. F. II. [1886.] 1688)

Versecvidéki Coson arany volt 1887-ben Chrisztiánál Vercecen. (Milleker I. 151.)

1895-ben vásárolt Chrisztian J. verseci ékszerész egy környékbeli szerb paraszttól egy Maximianus (286—304.) aranyérmet, mely füllel volt ellátva. (Milleker, II. 187.)

Vizedia. (Torontál vm.)

Kozon-féle arany került itten elő. (Milleker, I. 189.) 1894. és 1895-ben felásott sírokban III. századbéli római érmek kerültek elő. (U. o. II. 189.)

Vojtek. (Temes vm.)

Ormós Zs. egy itteni talált Constantinus iunior-féle (317—337.) aranyat szerzett, mely most a délmagyarorsz. muzeumban van. (O. j.)

Vörösmart. (Krassó-Szörény vm.)

1. 1902-ben innen 2300 darabból álló, középb- és újabbkori érmet tartalmazó gyűjtelékes leletet küldtek fel a Nemz. Muzeumnak melyből az intézet 11 darab külföldi egész és $\frac{2}{3}$ tallért válogatott ki. (Jelentés a M. Nemz. Muzeum 1902. évi állapotáról. 53. és U. a. 1903-ról 48.)

Vracsevgáj. (Temes vm.)

1. 1889. április havában egy vracsevgáji lakos háza kertjében árokásás közben agyagedényre talált, mely érmekkel volt tele. Ama 400 darab között, melyet Böhm L. láthatott, körülbelül 300 darab dyrrehabiumi és apolloniai drachma volt, a többi római családi érem. (Temesv. Zeitung 1880. 103. sz. és Milleker I. 190.)

Ormós Zs. azt jegyzé fel, hogy e gyűjtelékes éremleletet 1889. márciusban találták s ebben részint dyrrehabiumi s apolloniai érmek, részint római családi dénárok voltak. Somogyi Gy. főszolgabíró e leletből a következő darabokat szerezte meg Ormósnak: Fam. Tituria 2 darab, Fam. Fabia, Farsuleia, Crepuseia, Caecilia, Antonia egy-

egy darab és egy apolloniai drachma, — jelenleg a délmagy. muzeumban vannak. (O. j.)

Az „Ördög Híd“-jánál találtak itt egy Nagy Sándor-féle aranyérmét is. (U. o. 190.)

Wojvodine. (Temes vm.)

1879-ben Ormós Zs. egy itten talált Familia Memmia-féle római közt. családi ezüst dénárt kapott, mely jelenleg a délmagyarorsz. muzeumban van. (O. j.)

Kis-Zombor. (Torontál vm.)

1. 1868-ban Rónay János itteni földbirtokos ajándékozott a Nemz. Muzeumnak 240 darab frisachi érmet, amelyre mint gyűjtelékes leletre, itten akadtak. (Arch. Közlemények. VII. 189.)

1872. augusztusban egy sírban talált esontváz mellett ékszerekkel együtt találták II. Fülöp makedon király barbár utánzatú tetradrachmáit, melyből egy darabot Ormós Zs. szerzett meg; ugyanő az előbbihez teljesen hasonlót egy temesvári kereskedőtől vett meg. Mind a kettő be van vágva. (Archeol. Közlemények. XIII. köt. 2 füzet [1880.] és (O. j.)

Ugyancsak Kis-Zomborból Rónay Mórtól kapott Ormós Zs. egy-egy itten lelt Constantinus II. középbronz- és Valentinianus-féle kis bronz érmét és egy Károly Róbert-féle magyar dénárt. (O. j.)

Nagy-Zsám. (Temes vm.)

A helység melletti patak partján 1859-ben III. Lajos († 882.) és Karlmann († 884.) karolingi frank királyok rézérmei találtattak, melyeket Reichert András akkori jegyző a Nemz. Muzeumnak ajándékozott. (Arch. Közlemények, II. 308.)

Zsebely. (Temes vm.)

1870-ben Ormós Zs. Marx A tanfelügyelő útján egy itten talált egykorú hamisítvány Hadrianus-féle ezüst dénárt kapott, mely jelenleg a délmagy muzeumban van. (O. j.)

Zsidovin. (Krassó-Szörény vm.)

Itt volt a tekintélyes római Bersovia telep. Római régiségek és érmek nagy számmal kerülnek itt elő. Ormós Zs. e helyet 1871-ben „honunk délkeleti része egyik legnevezetesebb lehelvények“ mondja. Egyedül Zsidovinból Ormós Zs. 1871-ig nem kevesebb mint 110 római ezüst családi dénárt gyűjtött össze. Ugyancsak onnan került Ormóshoz egy Nagy Sándor-féle ezüstrachma, egy Nero császár-féle dénár és egy

Hadrianus bronzérem Legrégibb ezek között a Junia családi dénár, legkésőbbi a Hadrianus-féle érem. (Az érmek leírása megvan Archeol. Közlemények, VIII. 146—148. lapokon.) 1871. után is Ormós számos római érmet kapott még ez egykori római telepről, melyek az előbb említett érmekkel együtt a délmagyarorsz. muzeumban vannak.

Zsombolya. (Torontál vm.)

1. Ormós Zs. gyűjteményével a délmagyarországi muzeumba került 11 darab friesächi érem is, a XII. századból; e darabok zsombolyai leletnek vannak jelölve. (O. j.) Babics József jogigazgató úr értesítése szerint ez a lelet az 1870-es években került elő. Ebből a leletből neki is van néhány darabja. Ugyanesak innen kapott Ormós Zs. egy Urbs Roma feliratú Constantinus-féle kis bronzérmet is. (O. j.) Szórványosan előkerülnek Báthory István király lengyel garasai is. (Babics J. közlése.)

Knézi leletek.

1907. augusztus elején a temesvári hírlapok azt a hirt közölték, hogy a temesvár—varjasi vasút alapozási munkálatai közben a Temes vármegyében fekvő Knéz község határában a munkások sok emberesontra akadtak, és pedig úgy, hogy a koponyák külön voltak eltemetve a test többi részeitől. Augusztus 9-én kimentem a helyszínére és szemügyre vettem azt.

A vasúti vonal kiépítése miatt Knéz és Baraczháza között. Knéztől éjszakra, mintegy $1-1\frac{1}{2}$ kilométernyire egy dombot kellett átmetszeni; e domb, vagy annak legalább egy része Kratochwill Miklós knézi gazda tulajdona. E domb átmetszése alkalmával a munkások különféle régi tárgyra akadtak. Először is temérdek emberesontra. Valónak bizonyult, hogy a koponyák a törzstől leszelve külön voltak eltemetve, míg a test többi része a koponyáktól mintegy 25—30 méternyi távolságban szintén külön voltak temetve. A halom átvágása alkalmával mintegy 100—120 koponyát találtak, de természetes, hogy a domb át nem vágott részeiben, jobbról-balról még sokkal többnek kell lenni, a minthogy az átvágott rész mindkét oldalán lépten-nyomon kandikálnak ki az emberi csontok. Úgy a koponyákat, mint a többi csontokat mintegy $1-1\frac{1}{2}$ méternyi vastag földréteg borította. Úgy a koponyák mint a test többi csontjai minden rend nélkül, össze-vissza heverték egymáson, tehát valószínű, hogy ez egy ütközetben elesettek közös sírhelye; amit megerősít ama körülmény, hogy az emberi csontok között találtak következő tárgyakat is: kengyelek, zablák, vaskések, vasfokos, szakállas vasnyílhegy, görbe vaskések, vaspatkó, bogláros szíjrészek, melyek egy harcos felszereléséhez tartozhattak; ruházatának és felszerelésének egyéb részeihez tartozott a talált ezüstgomb (egy darab) és néhány réz hajgyűrű. A kengyelek és a sarkantyú alakja Árpádkorra mutat, még jobban megerősíti ezt a csontokkal együtt talált egy darab ezüstérem, amelyben II. István király érmét ismertük fel. (Réthy: Copus N. Hung. 51.)

Itt tehát egy csatában elesett vitézek közös sírhelyével van dolgunk,

amely csata a XII. század elején folyt le II. István, II. Béla vagy II. Géza idejében (1116—1162.) s ha tekintetbe vesszük, hogy az elesettek fejeit még külön is levágták s külön temették el, ami a kunok vad szokása volt, talán nem tévedünk ha feltesszük, hogy itt magyarok és kunok küzdöttek egymással, vagy magyarok és kunok görögök ellen s az elesett és itt eltemetett harcosok száma több százra mehetett. Mind a mellett a csontjaik között talált harci emlékek és egyéb tárgyak száma nagyon kevés, ami azt mutatja, hogy a győzők lehetőleg kifosztották az elesetteket mielőtt eltemették.

De a nevezett helyen nem csak Árpádkori, hanem sokkal régibb tárgyak is előkerültek, amelyek ez Árpádkori csata emlékeivel vegyesen, össze-vissza keverve fordultak elő. E körülmény azt bizonyítja, hogy ezen a helyen és annak környékén már jóval előbb, vagyis a római korban, sőt annak előtte a történelemelőtti időszakban, a bronz-, de már a neolith-korszakban is lakótelep és temetkezőhely volt. A különböző korú tárgyak összekeveredése úgy magyarázható meg, hogy a XII. századbéli csata elesetteinek eltemetése alkalmával nagy közös sírgödörket ástak s ez alkalmalmmal felszínre kerültek a római és a még régibb kor emlékei, de a sírásók azt vagy észre nem vették, vagy — ami még feltehetőbb — semmi figyelemre nem méltatták, a felszínre került agyagedényeket összetördelték s azután a közös sírba visszahányták.

Római eredetűek például a következő tárgyak:

1. Ezüst gyűrű, egybehajló, fonatos, két végén madáresőrt tüntet fel.
2. Két darab kékes-szürke színű, egyfüles kis bögre, amelyek valószínűleg római temetkezés sírmellékletei voltak.
3. Kékes-szürke színű, római kori nagyobb agyagedényeknek a talpai és egyéb töredékei.
4. Valószínűleg római kori egy kerek alakú, gnaiszból csiszolt, mintegy 0,34 m. átmérőjű malomkő, amelynek fele került meg.

Hogy a római korban itt temetkezőhely is volt, azt teljesen beigazolta ama körülmény, hogy a közös sírtól valamivel távolabb találtak egy meg nem bolygatott sírt is. Ebben a csontváz mellett, melyet a munkások teljesen összetörtek, és pedig annak teljes hosszában, római kori gyöngyökre akadtak. E gyöngyök kicsinyek, részint gömb-, részint hosszukás alakúak s nagyrészt üvegből vannak. Színök fehér, zöld, kék, piros, ibolyaszín, de legtöbb a fehér és a zöldszínű. Van közöttük néhány borostyán és néhány nagyobb szemű, dentaliumcsigából faragott gyöngyszem is. Grosz és Erdélyi úrak, a vasútépítési vállalat mérnökei e gyöngyszemek közül több mint 600 darabot ajándékoztak a délmagyarországi muzeumnak, pedig ez a szám csak kisebb részét teszi a csontváz mellett talált gyöngyöknek. Felfűzve e 600 gyöngyszem több mint három métert tesz ki, valószínűleg a holttest többszörösen volt a gyöngyfűzérrel körül-

övetzve. Ugyancsak előkerült két darab római kori fibula töredéke. Hogy e fibulák a most említett sírlethez tartoztak-e, azt nem sikerült megállapítani. Annyi bizonyos, hogy ezen a területen találták.

Római kori érmeik már eddigis előkerültek Knézen; így Glasz Péter itteni tanító már 1905-ben adományozott muzeumunknak két darab Faustina Aug. ezüstérmét, 1907-ben pedig Fuchs Jakab, szintén knézi tanító, egy az itteni kincstári földeken lelt Antoninus Pius-féle ezüst dénárt adott. Mindezek a jelek eléggé bizonyítják, hogy Knéz már a rómaiak idejében lakott terület volt.

Hogy az őskorban is telep és temetkező hely volt itten, azt igazolják a következő, felszínre került tárgyak: A XII. századbéli közös sírhelyen, vagyis a Kratochwill-féle telken, vagy annak közvetlen közelében, a következő tárgyakat lelték: Sártapaszrögök, tűzpadmaradványok és többféle állatsont mellett több darab korong nélkül, iszapolatlan agyagból készült, feketére égetett vastag falú, teljesen dísztelen, vagy igen primitív díszítésű edények. Ilyenek:

1. Egy darab, 0·13 m. magas bögre. Pereme kissé kifelé hajló. Összes díszítése a hason egy kiemelkedő, hullámos szalagvonal. Füle nincs.

2. Egy másik bögre, az előbbinél magasabb, 0·14 m. és jóval öblösebb, pereme ennek is kifelé hajló, de kétharmadrészben letört. Minden dísznélküli, külseje piszkos szürke színű.

3. Egy agyagcsésze, fületlen, vörösre égetve, 0·05 m. magas pereme kissé befelé hajlik, teljesen dísznélküli. Nyílásának átmérője 0·08 m., talapzat átmérője 0·06 m., talán ivócsészének használták.

4. Egy agyagfazék, egyfüles, majdnem teljesen ép, színe kívül fekete, sima, magassága 0·18 m., peremének átmérője 0·12 m. A perem alatt, a fül alsó részeig tartó szabálytalan, egymást keresztező vonaldíszítés. Az előbbieknél ez már fejlettebb kultúra maradványa.

Ezeken kívül, a csontokkal vegyesen, található sok őskori edény-töredék, mint edénybüttyök. Mindezekről ottlétemkor magam is meggyőződést szereztem, de — mint Glasz P. írja — találhatók a csontok között agyagorsógombok (vagy talán agyaggyöngyök), még pedig nagyobb számmal, de a munkások ezeket elhányják. Glasz P. beküldött erről a helyről egy ilyen darabot. Ez kerek, lapos, közepén átfúrt orsógomb. Ugyancsak erről a helyről került elő egy csiszolókö töredéke, majd egy bronzkard hegye. Ennek hosszúsága 0·10 m szélessége a törésnél 35 mm. és egy kis bronz karika.

Ennek az őskori telepnek a kiterjedése jókora lehetett, mert a Kratochwill Miklós-féle földdarabtól délre mintegy 500 méternyire, de már a síkságon, hol mostan rét terül el, ugyancsak a vasutöltés készítése alkalmával kihánytak a munkások ős szarvasagnes darabokat, teknő alaku ős malomkövet, csiszoló- és magtörőköveket.

Ugyancsak kiástak itten két emberi csontvázat is; egyiknek a nyakán a m u l e t t volt, a másikon — állítólag — réz (talán bronz) f ü g g ő t találtak. Talán ennek a két sirnak a mellékletei voltak ama diszes, bronzkori a g y a g c s é s z é k , a melyek közül négynek töredékét Glasz Péter szives volt beküldeni. E csészék mindenike egyfüles volt; sajnos, a füle csak egyik csészének maradt meg; ez nyulfülalakot mutat, mint a vattinai edényeken láthatjuk. Magasságuk 8—9 cm., talapzatuk átmérője $4\frac{1}{2}$ — $5\frac{1}{2}$ cm. Színök barna, ornaamentikájuk nagyon hasonlít a vattinai és nagyfalui edényekéhez.

Ezen a helyen is előkerült egy római kori kékesszürke, egyfüles kis a g y a g b ő g r e , mint sirmellékletet mintegy 0·50 m. mélyen egy csontváz romjai mellett találták.

Ez utóbbi lelethely lapály, melyet tavasszal viz borít és ha úgy az őskorbán mint a rómaiak idejében itten telep és temetkezőhely volt, ez csak azt mutatja, hogy akkor e vidéknek más kinézése volt mint van jelenleg. Knéz község közvetlen közelében mostanság sok a víz és a rétság. De ezek valószínűleg nem voltak meg az őskorban, csak a török uralom maradványaiként jutottak korunkra.

Az új vasutvonal mentén levő lelethelyeken kívül még más őskori lelethelyek is vannak Knézen. Így:

1. A község nyugati részén elterülő nagy tó (Hanwasser) vagy kenderáztatónak a község felőli partja ott, hol egy jelentékeny, mintegy 100—120 méter hosszú földnyelv nyulik be a tóba a vizimalom irányában. Itt a melegebb időjárás beálltával évenként mintegy félméternyire szokott a víz visszavonulni. Ilyenkor kerülnek napfényre az őskori e d é n y t ő r e d é k e k . Glasz Péter erről a helyről is küldött muzeumunknak egy őskori a g y a g o r s ó g o m b o t és egy őskori a g y a g e d é n y b ü t y k ő t .

2. De fontosságra legjelentékenyebbnek látszik mégis a községtől délre fekvő szőlők helye, a mely a katonai térképen Vinele Bétrâne néven van jelölve (Zone 22. Col. XXIV. Temesvár und Sándorháza.) Itten, a községtől mintegy fél kilométernyire találta a szőlőjében Wendel Péter knézi bádogos 1905. őszén, mintegy 0·50 m. mélyen ama bronzkori esákány öntőmintáit, a melyeket Glasz Péter szerzett meg, hogy a Dél-magyarországi muzeumnak adományozza. Ez öntőmintalapok hossza 0·22, szélessége 0·08 m., vastagsága mindenkinek külön 35 mm. és szürkészinű z s i r k ő b ő l (Szteatit.) vannak faragva. Találáskor az öntőminta mindkét lapja, — mely együtt egy 0·18 m. hosszú esákány alakját adja — egymáson feküdt. Mindenik lapja ketté tört, de jól összeilleshetők. Egyik félnél a törés régi, a másik törése újabb keletű. Mivel a mintalap egyike eltört, valószínűleg ezért dobták el. Miután a zsirkő közelünkben Radnán és Oraviczán is található, valószínű, hogy ez öntőminta vidékünkön készült és

a knézi öntőtelepen használták. Mindenesetre igen érdekes adalék vidékünk történelemelőtti műiparára nézve, hogy öntőműhelyeink számát a knézi öntőminták egygyel ismét gyarapítják és még fontosabb, hogy e csákányok vidékünk bronzkori iparának productumait képezik.

A knézi leletekkel együttesen kell felemlítenem, hogy ugyancsak 1907. nyarán a Knézzel szomszédos Hodony község határában a vasuttöltés készítése alkalmával Kasztory Mihály földbirtokos birtokán a munkások egy vörösréz kalapácsot és egy római kori sárgarézből készült sodronyos karperecet is találtak, melyeket Kasztory úr szives volt muzeumunknak felajánlani. Ekként Hodonnyal is szaporodott őskori lelet-helyeink száma.

DR. BERKESZI ISTVÁN.

Paráci újabb leletek.

Értesítők tavalyi évfolyamában¹⁾ beszámoltam ez őskori telepről 1906. június hó végéig muzeumunkba került, mintegy 400 darabot kitevő kő-, csont- és agyagtárgyokról. Még akkor megjegyeztem, mint jellemző vonást, hogy a paráci őstelepen sem kőnyílhegyek, sem magkövek (nucleusok) nem fordultak elő, hanem a kő ritkasága miatt itt a csontot alakították át nyílhegyekké, sőt kalapácsokat, baltákat és különféle szuró- és simítóeszközöket készítettek belőle. Úgyszintén bronz tárgyra sem akadtak.

1906. július 23-án Abonyi J. mérnök úrral ismét kimentem erre az őstelepre, egyenesen azzal a szándékkal, hogy első sorban kovaszilánkok után kutassunk. Hátha mégis találunk legalább néhányat, amelyek beigazolhatják, hogy a paráci telep őslakói is felhasználták a követ, hogy abból pattingatás útján kőkéseket és kőnyílhegyeket nyerjenek. Miután a földmunkásoktól azt az értesítést nyertem, hogy semmiféle szabálytalan alakú köveket (nucleus), sem pedig kova- vagy obsidián szilánkot nem észleltek, hozzáfogtunk a kihányt földtömeg átkutatásához s egy pár órai kutatásunk azzal az eredménnyel járt, hogy négy darab hosszúka, szabálytalan alakú kovakő nucleust találtunk, amelyeken a lehasított kőpengék nyoma igen jól meglátszik, sőt találtunk két darab kovapengét is, melyeket késeknek használhattak, egy kovakőnyílhegyet és egy szilánkot. Obsidiánnak, vagy másnemű nucleusnak és szilánknak azonban eddig még nyomára nem akadtunk.

Ezeket kívül a munkásoktól a telepen talált következő tárgyakat szereztük meg:

Kőtárgyak: Két darab gyalukés szürke kovakőből csiszolva, egyiknek hossza 95 mm., a másiké 75 mm. Szélessége a nagyobbiknak 20, a kisebbiknek 15 mm. Mindakettő felül, hosszában domború, alul pedig laposra van csiszolva. Mindkettőnél az egyik vég rézsutosan úgy

¹⁾ Tört. és Régész. Érte. ítő. XXII. (új) évfolyam (1906.) I. és II. füzet, 59–65. ll.

van csiszolva, hogy felkörű élt képez, a másik végök tompa. Ha lapos oldalaikra fektetjük, egy-egy szivar alakját mutatják. E kettővel együtt most már öt ilyen kőtárgyunk van erről az östelepről. Két darab csiszolt kőbalta nyéllyuk nélkül, szürke kovakőből; a nagyobbik hossza 0·10 m., szélessége az élnél 0·05 m., a fokánál 0·04 m., a kisebbik hossza 0·06 m., az él szélessége majdnem 0·04 m., a foknál 35 mm. Egy darab szürke kovakőből csiszolt, nyéllyuk nélküli kis kőbalta töredéke; két darab kőkalapács, nyéllyuk nélkül, mindkettő szépen van csiszolva, egyik feketés színű szarukőből. Ennek hossza 0·08 m., szélessége a vastagabb végén 0·04, a másikon 0·03 m, a másik szürke kovakő és 0·10 m. hosszú, de a szélesebb végén letört. Mindakettő felül domború, alul laposra csiszolt. Egy darab kalapács (vagy véső?) kovapalából csiszolva 0·09 m. hosszú, de igen megviselt. Egy magtörőkő, hosszúkás, kovakőből, a horzolás nagyon világos jeleivel. Egy csiszoló kő töredéke serpentintből.

Csonttárgyak: Három darab szarvasagancsvég, mindenik a megmunkálás világos nyomaival. Egyik kétágú, a másik kettő egyes ág, talán szuróeszköznek használták.

Agyagtárgyak: Kanecsó; agyagból, korongnélkül készült, minden díszítés nélkül, sárgás-szürke színű, egyfüles, 0·17 m. magas; egyik oldala részben letört. Nagy agyagedény, szintén iszapolatlan agyagból korongnélkül készült, szürke színű, minden dísz nélkül, oldalán négy bütyök volt, de ezek közül csak kettő van meg, mert az edény féloldala és egész pereme letört, de talapzata ép. A meglevő rész magassága 0·32 m. Urna, vagy nagyobb víztartó edény, magassága 0·28 m. Alúlról felfelé öblösödik. Hasa a legszélesebb az edény 0·13 m. magasságában; itt a has kerülete 0·74 m. Az edény nyaka 0·10 m. magas. Pereme nincs. Két füle a nyak alsó részén van. Az edény vörösre van égetve és teljesen díszítetlen. Szájnyílása kerek, s ennek átmérője 0·10 m. Teljesen ép. Alacsony talpas edény; egy darab teljesen ép, valószínűleg ivópohárnak használták. Világosszürke színű, dísztelen, magassága 0·11 m. Talapzatának átmérője 0·06 m., a talapzat magassága 0·04 m. Ezenfelül kiszélesedik, a kerek szájnnyílás átmérője 0·12 m. Pereme érdes, látszik, hogy még használatban alig volt. Egy másik alacsony talpas edénynek csak a talapzat legalsó részét kaptuk; ez kerek, átmérője 0·09 m. és vörösre van festve. Egy agyagbögge, vörösre égetett iszapolatlan agyagból, magassága 0·11 m., pereme nincs, szájnnyílás átmérője 0·10 m., dísztelen; oldalán négy kis bütyök van, ezek közül az egymással szemben álló két bütyök felülről lefelé at van fúrva, a másik két bütyök valamivel kisebb és nincsenek átlyukasztva. Felső része kissé kiesorbult. Kis agyagbögge, valószínűleg ivóedény, 0·08 m. magas. Kerek talapzatának átmérője 0·04 m., szájnnyílásának átmérője 0·09 m. Úgy külső mint belső része gondosan van simítva. Pereme felé az edény

falazata mindjobban vékonyodik, úgy, hogy a perem széle majdnem éles. Színe vöröses-szürke, díztelen.

Egetett, átfűrt agyagkup 9 darab; valószínűleg hálonehezéknek használták. Kerek alakú, átfűrt hálonehezék 5 darab, négy darab kis agyaggolyó, nines átfűrés s így valószínűleg parittyagolyókul szolgáltak, egy átfűrt agyaggyöngy. — Négy darab kis agyagedény között van egy csésze, alig 0·05 m. magas, négy bütyökkel, egy kis alakú urna, 2 füllel, 0·07 m. magas és még két darab még kisebb edényke, egyik 0·03, a másik 0·04 m. magas. Mind a négy darab díszítés nélkül s oly kicsinyek, hogy csak gyermekjátékszereknek használhatták.

Végül előkerült egy bronz tárgy is; az egyetlen bronz darab, melyet idáig Parácon találtak. Ez egy kis, dézsa alakú, alulról felfelé szélesedő, 35 mm. magas, belül üres tárgy. Alapja szabályos nyolcszög, felső nyílása ennek megfelelő. Külseje gerezdes. Hasonlít a közép- vagy újabkori súlymérőkhöz; valószínűleg a kisebb súlyt jelző mérőnehezékek ebbe beleilleszthetők voltak, s ebben az esetben nem lehet valami nagyon régi, de feltűnő rajta, hogy öntése nagyon kezdetleges.

Mint újkori tárgy most is előkerült egy darab csillagos vassarkantyú, melynek alakja a XVII. századra vall.

Az eddigiekkel együtt parácsi tárgyaink száma megközelíti a félezret.

DR. BERKESZI ISTVÁN.

Béla király névtelen jegyzőjének délmagyarországi hely- és folyónevei.

Irta: MILLEKER BÓDOG.

Béla király névtelen jegyzőjének munkája „A magyarok tetteiről“ a honfoglalás történetét adja elő. Ezen munka szerzője valószínűleg III. Bélának volt a jegyzője¹⁾, ki könyvét a XII. század végső vagy a XIII. század első tizedében írta s benne tulajdonképen Magyarországnak 1200 körüli képét festi²⁾. Azonban a munkában előforduló hely- és folyónevek mégis a magyarok bejövetelének idejére utalnak és a vidékünkön élő népek nemzetiségére fényt vetnek.

A Névtelen már munkájának XI. fejezetében tesz említést a Duna-Tisza-Maros-közzről. Azután a XLIV. fejezetében tüzetesen írja le, hogy miképen szállották meg azt Zuárd, Kadusa és Boyta vezérek.

Glád tartománya elfoglalásának elbeszélésében a következő hely- és folyóneveket találjuk megemlítve: Duna, Tisza, Temes, Morus, Ponoucea, Sezfureg, folyónevek; továbbá: Kenesna, Horom, Keve, Ursova, helységek és várak; végre: „Torhus földje“ és egy „fövenyes rév.“

A Duna, Tisza és Maros névvel, valamint a Temesnek régi névvel, melyek valamennyien az ókorból származnak, már másutt foglalkoztam³⁾. Azért itt csak a Temes mai nevét és a többi neveket tárgyalom.

Temes fluvius (XI. és XLIV. fejezet).

A Temes folyónak mai neve nagyon korán lép fel. Először akadunk rá a Ravennai Névtelen Tema helységében⁴⁾. Ezen földrajzíró a IX.

¹⁾ Fejérpataky László: A magyar honfoglalás kútfőiben, 384.

²⁾ Mika Sándor: Béla király névtelen jegyzőjének könyve, 5.

³⁾ Dél-Magyarország a rómaiak adatt, 3, 4.

⁴⁾ Cosmographia, IV, 14.

században élt¹⁾). Az említett Temában a mai Temes név őseit keresik: Tomaschek Vilmos²⁾, Gooss Károly³⁾ és Borovszky Samu⁴⁾).

Constantinus Porphirogenitus 950 tájon a Timészész folyót említi, mint olyan dunáninni folyót, a melynek mellékein „turkok“ (magyarok) laktak⁵⁾).

Névváltozások a magyar középkori oklevelekben: Times, Temes, Tumus (h-val és anélkül), azaz: Tömös.

A szerbek a Temest „Támis“-nak hívják, és „tá má“ szerbül = köd. Megemlítendő, hogy Szerbiában Belgrádtól délnyugatra a „Támnává“ illetve „Támlává“ patak van, mely a Szávába ömlik, és hogy Torontál vármegyében a Temes balpartján Tomásevác helység van. Tomás = Tamás személynév ugyan; de nem lehetetlen, hogy helynevünk a Temes = Támis szóból alakult, és akkor Tomás-evác = Támis-evác = Temeshely. Különben Tomásevác első említése csak 1685-bé esik⁶⁾).

A románoknál folyóink neve: „Timis.“

Van a Délvidéken még más, a Temes folyóval összeköttetésben álló folyóvíz is, melynek neve a Temes név magyarzatába vonható. Így vannak Krassó vármegyében, Lugostól nyugatra, a Temesina és Timisele patakok. Továbbá Torontálban, Fénytől nyugatra, folydogál a Temesity (Kis-Temes), melynek lejobb Temesác a neve. Ezt a nép Támisácznak is hívja, mely név a Párdányon székelő „Támisác-szabályzótársulat“ nevében is szerepel.⁷⁾

Érdekes, hogy a Száva folyónak egy kis mellékpatakja, mely Boszniában a Vrbász folyótól nyugatra beleszakad, Temecsecz (Temečec) nevet visel, a mi szintén erős útmutató arra, hogy a Temes folyónév eredetét a szláv nyelvben keressük.

Partes Beguey (a Bega melléke).

Ortvay Tivadar ezt megerősített helyre vonatkoztatja⁸⁾, a mit már Grisellini is tett⁹⁾. Azonban a többi szakférfiak a Bega folyó nevét látják benne. A név közel járul a görög *πηγή* = fons, Bach, szóhoz¹⁰⁾. De nem szükséges oly messzire visszamenni. A név a szláv nyelvből származik.

¹⁾ Gooss: Studien, 23.

²⁾ Zeitschrift für oestr. Gymnasien; 1867; 710.

³⁾ Studien, 31.

⁴⁾ A dákok, 25.

⁵⁾ A magyar honfoglalás kútfői, 126, 127.

⁶⁾ Pesty Frigyes: Eltűnt vármegyék, I, 386.

⁷⁾ A Spezialkarte der Öst.-Ung. Monarchie, 1=75.00. nevű katonai térkép szerint.

⁸⁾ Magyarország vízrajza, I, 118.

⁹⁾ Versuch, I. 14.

¹⁰⁾ Ortvay i. h. 117.

Szerbül, még pedig a bánási dialektusban, „beg“ annyi mint „menekülni“, begác = a menekülő“. Igy értelmezi ezt dr. Czirbusz Géza is, a kinél Bega (Bjega) = „menekülő“, „sebes folyás“¹⁾. A Begának mai szerb neve különben: „Begej.“

Megjegyzendő, hogy a Bega szó a Duna-Tisza-Maros-közön ép olyan, folyóvízre alkalmazott név, mint a Kriva (görbe), Réka (folyó), Járák (árok), Járuga (szakadék) és a Bára (mocsáros). A Béga név tehát nem tulajdonnév, hanem köznév.

Igy van Araestól északra a Tiszának egy ága, a melynek a neve „Kis-Böge.“ Ezt Hunfalvy is idézi²⁾. Tomásevácztól keletre, tehát a Temes folyamgyéjében, a Berzáva-csatorna balpartján van egy „Begej Vodica“ nevű dűlő. Homolicztól keletre is van egy „Bege,“ illetve „Begej,“ mely kis patak Bavánistétől délre ered és a Dunába szakad. Vég-Szent-Mihály határában a Teréz-csatorna mellett van a „Locurile de la Bega“ nevű dűlő, a miből kiviláglik, hogy általában a csatornát is „Begának“ hívja a nép; talán azért, mivel benne a víz sebesebben folyik. Versecen a főlecsapoló-csatornát is Begának hívják, ugyanezt teszik a dentaiak a Berzáva-csatornával. De ezen nyelvszokás, úgylátszik, csak a XVIII. század óta dívik.

Továbbá visel a Krnyája patak Nagy-Szrediste határában a falutól nyugatra „Bege“ nevet. Gájtászoltól nyugatra a homokban van a „Mala Bega“ és a „Vrágov Beg.“ Azután van a Szerémségben India és Vojka között a „Veliki Begei“ patak és Ó-Pázua és Vojka között a „Begei-“ csatorna. Bács vármegyében, Petrovác határában, folyik a „Begej“ patak³⁾.

Ezen adatokhoz járul még az, mely szerint Birda határában egy „Begeu“ nevű lapályos van⁴⁾.

Az 1332—1337. évekből fenmaradt pápai tizedlajstromok szerint a Bega és Temes között létezett alesperesség „a két Temes között lévő alesperesség“-nek neveztetett („De Medio Timisy,“ máshelyt: „Item Sacerdotes inter 2 fluvios Tymisi“ és végre: „Isti sunt Sacerdotes de Archidiaconatu Tymisien in medio duorum fluviorum Temes“). Ebből kitetszik, hogy a XIV. században a Begát szintén Temesnek tartották⁵⁾. Pesty szerint a Begát a XIV. században „Kis-Temes“-nek hívták⁶⁾ Innen kaptá Temesvár is a nevét.

¹⁾ A turistaegyesület IX. közgyűlésén a magyarországi hegyek és vizek neveiről felolvasott értekezésében.

²⁾ Magyarország term. visz. leírása, III, 445.

³⁾ Steltzl: Gesch. d. Bácska, 11.

⁴⁾ Pesty Fr. helységnévtára a m. nemz. muz. könyvtárában.

⁵⁾ Ortway: Magyarorsz. egyh. földl., I, 772.

⁶⁾ Eltűnt vármegyék, I, 396.

A Begának és a Temesnek a multban sok, gyakran egymásba folyó ága volt, úgy hogy azok egész hálózatot alkottak. A mostani Begacsatornától északra, Itebe és Czernya között, folydogál a Török-Béga. Délre, Dinnyás alatt, van a Kis-Béga vagy Cseba. Ezen patak dél felé összeköttetésben áll a Temessel a Temesity (Kis-Temes) által, mely — a mint ezt lejjebb látni fogjuk — Fény nyugati oldala mellett halad el és lejjebb Temesáczt nevet visel.

Oláh Miklós Magyarország leírásában, mely 1536-ból való, a Béga és Temes folyók bonyolult vízbálózatait ekkép írja le: „A Temes folyó részint a Dunába ömlik Belgrád és Szendrő között, részint számos apró szigetet képezvén, melyek a rajtok termő nádasok miatt viláros időkben ide-oda mozogni és úszni látszanak, Titel mellett a Tiszába szakad.“¹⁾

Ebből világos, hogy Oláh a Begát nem is ismerte, hanem ezt a Temes egyik ágának vette. Csakis így sorolhatott fel két Temestorkolatot, mert a Titellel szemben lévő Begatorkolatot egy második Temestorkolatnak nézte.

Seztüreg (fluvius).

A pápai tizedjegyzékekben, 1332–1337: Chezerek és Csesztreg. Dél-Magyarországnak 1725-, 1761- és 1783-ból származó térképein, valamint Görög atlasának torontáli mappáján van Basahidtól délkeletre egy Zestereck, illetve Csesterek nevű pusztá, melyen ma Csősztelek áll. Itt folyt tehát ezen folyó, és a kiszáradt medre csakugyan még most is Pusztá-Bozító irányában nyomozható.

Neve Csesztőreg vagy Csesztreg-nek ejtendő²⁾ és a Begának legészakibb, és esetleg „tisztás“ ágát jelölte, mert Csesztöreg a szláv „csiszta“, „cseszta“, a. m. „tisztá“ szókkal áll párhuzamban³⁾.

Megemlítendő, hogy Zala vármegye alsólendvai járásában egy Csesztreg nevű helység van, mely azonban — úgylátszik — új eredetű, mert azt Csánki nem említi.

Hell⁴⁾ és Szabó⁵⁾ a Csesztreg folyót az Aranka vizének tartják.

Panoucca (fluvius).

Griselini⁶⁾, Illič⁷⁾ és Böhm⁸⁾ szerint: Panoucca, ejtsd: Panuka, a római Páncsovának a neve lenne. Azonban a Panoucca helynév az ókori

¹⁾ Szamóta: Régi utazások, 547.

²⁾ Szabó K.: Béla Károly névtelen jegyzőjének könyve, 61².

³⁾ Ortvay: Vizrajz, II., 213, 214.

⁴⁾ Hell Miksának 1772. évi térképe: Tabula geographica Hungariae veteris etc.

⁵⁾ Béla király névtelen jegyzőjének könyve, 61².

⁶⁾ Versuch, I, 13 és 15.

⁷⁾ Skizze, 20–22.

⁸⁾ Újabbán is: Tört. és rég. Értesítő, U. F., XXII, 50.

forrásokban nem említették¹⁾. Különben a „fluvius“ szó nem enged kétséget, hogy itt folyóval van dolgunk. Ezen véleményen van Ortway is²⁾. És ez a vélemény a helyes.

Már Hell hozta a Ponyaviczával vonatkozásba, mely Dunaág a folyammal párhuzamosan Páncsovától Kubinig és innen tovább Dubováczig halad³⁾.

Szabó szerint a „Panocsa“ folyó a Dunának egy csekély szakadéka a mai Páncsova körül⁴⁾, a minek megfelelne az a Dunaág, mely Páncsovától nyugatra van és több nevet visel, egyebek közt Bárányos határában a „Panova“ nevet is.

Tököly Imre fejedelem 1693. évi naplójában említették a „Ponyvavize“⁵⁾. Komáromy János, Tököly secretáriusa, diariumjában 1697-ben pedig említést tesz a „Ponyiva nevé igen tolvajos és rákos viz“⁶⁾.

Vége a Ponyaviczának a neve az 1717-ből származó, Kubin és Palánk közti vidéknek különleges térképén: Poniaviza és az 1725-ből eredő bánsági térképén: Boniuovicza. Ez a két eset azonban már a mai alakot adja.

Szabó Panocsának⁷⁾, Pesty pedig Pánocsának⁸⁾ olvassa. Rokon pataknév a „Ponyászka“, a melynek töje szintén „Ponya“. Azután a Ponyikova, mely a Ponyikova-barlangnak is adott nevet. Vége a reu Panivasu Raffnától délre.

Lehetséges, hogy volt egyszer idő, a mikor a Ponyavicza folyó és Páncsova városa egyforma nevéek voltak. Páncsova régi hely. Neve 1153 körül: Bansif; 1433: Pancesal. Az ó-szláv-ban a „pácsina“ vagy „pácsina“ álló vizet jelent. A pácsina szóban előforduló orrhang, az: n, pedig a helynév régisége mellett tanuskodik⁹⁾.

Megemlítendő, hogy Almády István, kurucz, ki a XVII. század utolsó tizedében Páncsován többször megfordult, midőn Páncsova nevét írja, egyszer „Pácsva“, azután mindig „Pánecsva“ alakot használ¹⁰⁾.

Az „ova“ szerbó-szláv helynévképző a XVIII. században „évó“ alakban szerepelt; akkor városunk neve „Pánecsevó“ volt, a mi a mai helynevet közelebb hozza a „pácsina“ szóhoz.

1) Dél-Magyarország a rómaiak alatt, 17.

2) Vizrajz, II, 110.

3) Idézett mappáján.

4) Béla király névtelen jegyzőjének könyve, 62^a.

5) Tököly Imre 1693. és 4. évi naplója, 378.

6) Nagy Iván: Komáromy diariumja; 1861; 7.

7) i. b. 62^a.

8) Etlünt vármegyék, I, 371, 2) jegyz.

9) Csánki: Magyarország tört. földrajza, VII—2, 117.

10) Tököly Imre és némely hiveinek naplói, 741. s k. II.

Kenesna.

Szabó¹⁾ ezt a bácsmegyei Ó-Kanizsára vonatkoztatja, a mit Pauler Gyula is elfogadott²⁾. De már Hell helyezte a Tiszának torontáli partjára, a hol ez a mai Török-Kanizsának felel meg, melynek hajdani neve Rév-Kanizsa³⁾.

Ezen helynév is a szláv nyelvből vette eredetét. Tője: „knéz“, „knysz“, mely fejedelmet, főnököt, községi bírót, jelent. Ebből keletkezett a mai magyar „Kanizsa“ alak. Az átalakulást mutatja a Kanizsa-Monostor neve. Ez az oklevelekben: 1131-ben: Monasterium Kenaz; 1233: Ecclesia de Kenaz; 1247: Keneuzeumunustura; 1256: Monasterium Kenysa, és 1337: Munusturuskanysa⁴⁾.

Keve (vár).

A mai Temes-Kubin a Duna bal partján. Létezését 1073-ban Thuróczy igazolja. A hasonló nevű vármegyének első említése 1201-re esik⁵⁾.

Névváltozások: Keve, Kevi és Kovi⁶⁾.

Hogy Keve kun vezér után neveztetett volna el⁷⁾, nem igaz. De 1186-ban említetik a Keve személynév⁸⁾.

Marsigliának a Dunáról írt nagy művében a Czovina és Csovina alakot találjuk.

Ugyanannak Bolognában őrzött jegyzékében, mely 1690—1700-ból ered, a Kovin alak szerepel.

Mai szerb neve „Kuvina“. Evvel lépett a helység a XVIII századba és ebből alkották a németek a „Kuvin“ és végre a „Kubin“ névalakot.

Itt felemlítendő, hogy volt déli Boszniában, a Lim partján, egy Kuvin nevű vár. Arad vármegyének aradi járásában pedig van ma Kuvin nagyközség. Ez utóbbinak a névalakja a középkorban: Ku és Kw⁹⁾, a mit Csánki „Kő“-nek olvas¹⁰⁾.

Végre van Árva vármegyében, tehát az északi szlávtság területén is,

1) I. h., 61^s.

2) A magy. honfogl. kútfői, 442^s.

3) Borovszky S.: Csanád vm. története, II, 512.

4) U. o., 255.

5) Pesty: Eltűnt vármegyék, I, 371, 372.

6) U. o.

7) Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története, I, 255, és Ivánfy Ede: Századok, 1872, 152.

8) Wenzel G.: Új Árpádkori okmánytár, IV, 161.

9) A pápai tizedlajstromok 1332—1337-ből.

10) Tört. földrajz, I, 774.

két Kubin: Alsó- és Felső-Kubin. Ezen Kubin név némely XIV. századbéli oklevélben Kolbin és Kulbin alakban fordul elő¹⁾.

Horom (vár).

A mai Palánk-nak dunaparti Ó-Palánkának nevezett ház csoportja helyén. Haram-nak is írják.

A vár első szereplése 1129-re esik²⁾. Első okleveles megemlítése pedig 1239-ből való, midőn u. a. évi május 18-án IV. Béla király itt időzött³⁾.

„Hrá m“ az ó-szláv nyelvben egy megerősített templomot jelent, minők a szlávok pogány korában léteztek. A hrámnak orosz alakja: „h o r o m“.

Ursoua (XLIV. f.) és Urscia (XI. f.) (vár).

A mai Orsova a Duna mellett. Az Árpádkorban az oklevelekben nem fordul elő. 1373-ban tétetik először említés Orsua (Orsva) nevű vámhelyről⁴⁾.

A XVIII. században Orsava. Ebből lett a mai Orsova.

Ezen helynév is a szlávból eredt. Pesty is azt véli, hogy a helynév szláv eredetű és semmi köze hozzá a magyar nyelvnek, sem Ors vezérnek⁵⁾.

A szerb nyelvben oráh = dió; orásje = diós erdő. Rokon vele Orá(h)vicza és Ore(h)sácz, mely utóbbi a XVIII. század némely térképén Orá(h)secz-nek is van írva.

Torhus (terra).

Torhus földje. — 1325-ben szerepel egy Nicolaus de Thorhus. — A pápai tizedjegyzékben, 1332—1337: Tarhus.

Bárány Ágost Torhust Tárászszal azonosítja⁶⁾, mely falu a Tisza bal partján Török-Becse és Nagy-Becskerek között terül el. Ugyanezt teszik Szabó és Ortvay⁷⁾, valamint Csánki⁸⁾.

Tárásznak a neve az 1725. évi és 1761. évi délmagyarországi mappákon Tarrasch (Tárás), az 1783. évin pedig Tarosch (Táros).

¹⁾ Kubinyi Miklós: A felsőkubinyi Kubinyi-család, 31^a.

²⁾ Pesty: Krassó, II—1, 206.

³⁾ U. o.

⁴⁾ Pesty: Szörény, III, 11. sz.

⁵⁾ U. o. 391. l.

⁶⁾ Torontál hajdana, 152.

⁷⁾ Magyarország egyh. földr., I, 435.

⁸⁾ Tört. földr., VII—2. 128.

A szerb nyelvben „tor“ = a szarvasmarháknak való eszerény; Hürde für das Hornvieh¹⁾). A torhus szó tehát az ősfoglalkozások köréből való és ezért nagyon régi. Az őslakók néha földsáncokkal kerítették be helyeket, a hol veszély idején a jószág, a csordák, biztonságban voltak.

Fövenyes rév (Vadum arenarum).

Hell tévesen a Bega jobb partjához, Temesvár vidékére, helyezi²⁾). A kérdéses rév a Temes folyón volt. Tomásevác vidékén keresi azt Ortway³⁾ Szabó⁴⁾ és Podhráczky alapján. Szentkláray már helyesebb uton van, midőn a „fövenyes rév“-et Fény és Gád közé helyezi⁵⁾.

Mokrinnak régi neve: „Homokrév“ is kutatásra ösztökél; de ezen hely nagyon távol esik a keresett ponttól.

Én a kérdéses révet határozottan Fénynyel azonosítom, mely helység Torontál párdányi járásában mintegy 4 kmnyire északra a mai Temes jobb partjától fekszik és a melynek hajdani neve „Föveny“ volt. Ennek a névváriánsai az oklevelekben: 1289: Fuen, 1400: Fewen és Fewenfelde⁶⁾.

Hogy Fény oly messzire terül el a mai Temes folyásától, az nem mond ellene állításomnak, mert a Délvidéken a helységek és folyók gyakran vándoroltak, illetve medret változtattak.

Véleményem helyes voltát abban keresem, hogy Fény nyugati oldalán folydogál délfelé a Temesity, illetve Temesaty (Temesác), azaz Kis-Temes, mely Módosnál a mai Temesfolyóba ömlik. Ezen ág lehetett hajdan főág és ezen történhetett az átkelés.

Az Anonymus elbeszélése egészen ráillik a mai Fény helyre, midőn elmondja, hogy a magyarok a jobb partnál közelítették meg a Temest.

Fény különben igen régi helység. Helyén a rómaiak idejében is telep volt, melynek neve Bacaucis lehetett⁷⁾.

*

Ha a nyelvet tekintjük, a melyből a fenti nevek származnak, akkor azt tapasztaljuk, hogy közülök a megfejthetők a szláv nyelvből erednek. Így Kenesna (knéz), Horom (hrám), Orsova (oráh) és Torhus (tor) helynevek, valamint Beguey (beg), Seztüreg és Ponoucea (páncsina) folyónevek. Végre a Temes folyónak mai neve

1) Popovitsch: Serbisch-Deutsches Wörterbuch, 354.

2) Hell Miksának idézett térképén.

3) Vizrajz, II, 309.

4) Béla király névt. jegyz. könyve, 61⁴.

5) Krassó őshajdana, 82, 2) jegyz.

6) Csánki i. h., 37.

7) Milleker: Dél-Magyarország a rómaiak alatt, 13.

(támá) is onnan való. Csak a Keve (Kúvin) helynévnek eredetét nem tudom határozottan eldönteni; de alighanem ez is a szlávból való.

Ezen régi szláv hely- és folyóneveket a honfoglaló magyarok egyszerűen átvették. A „Fövény“ név már újabb keletű. Ezt már az új jövevények, a magyarok, alkották, kik — a mint ezt fent már láttuk — a X. században a Temes mellékein is laktak.

Délmagyarország középkori építészeti műemlékei.

(Általános áttekintés).

A „Délmagyarországi történeti és régészeti Muzeumtársulat“-nak kétségtelenül egyik legszebb feladatát képezi a Délvidék középkori műemlékeit felkutatni; a romok helyrajzát, alap- és felrajzát, esetleg fényképeit, valamint az átszállítható műtárgyakat muzeumába összegyűjteni; mind ezeknek szakszerű ismertetését és méltatását a szükséges reproductiók kíséretében, szakközlönyében közzé tenni. A középkor legjelentékenyebb épületei pedig a várak és a monostorok voltak. Művészettörténeti szempontból természetesen az utóbbiak birnak nagyobb jelentőséggel.

Mindenekelőtt tehát Délmagyarország középkori monostorainak helymeghatározására van szükségünk,¹⁾ amit jeles történetirók már elvégeztek, csak összegezni kell kutatásuk eredményét. A Délmagyarország elnevezés értelmét azonban kissé tágabb értelemben veszem; kiterjesztem a mai csanádi püspökség egész területére, annyival inkább mivel egyházi műemlékekről van szó. A püspökség magva annak idején Csanád vármegye volt. Borovszky²⁾ csupán ez egy vármegyében 9 monostort mutatott ki, ebből ötöt a Csanád nemzet alapított, köztük legrégebb Oroszlámos monostora, a legenda szerint maga Csanád vezér alapította. Mikor a nemzetség megosztozik ősi birtokán 1256-ban, ezt a monostort közös birtoknak hagyják meg, nyilván azért, mert ez volt a család közös temetkezőhelye.³⁾ A monostor kiemelkedő fensíkon állt, a körülte elterülő

¹⁾ Lásd Dr. Borovszky S., Csanád vm. tört. II. köt. 44. kk. — Dr. Karácsonyi J., Ismeretlen délmagyarországi monostorok. (Tört. Rég. Értesítő, 1905. I., II. füz. 76—88.). Szentkláray-Ortvai, Tört. Adattár (passim). — Pesty F., Krassó vm. tört. — Ortvay, Geographia ecelstea Hung. saec. XIV. 1891. — Csánki D., Magyarország történeti földrajza I. k. — Régibb adatok: Fuxhoffer, Monasterologia 1803. II. kiad. 1858—60. — Beel, Compend. Geogr. 1753. — Fényes E., M. O. statist. és geografiája, Pest, 1837. — Bárány A., Torontál vm. hajdana, 1845. Fábrián G., Arad vm. leírása hist. geogr. stat. 1845. — Oltványi, A csanádi püsp. megye birtokviszonyainak rövid tört. Szeged, 1867.

²⁾ Csanád vm. története I. 44. kk.

³⁾ Karácsonyi, Tört. Rég. Értesítő, 1885. 120.

mocsarakat kétségkívül a bencések száritgatták ki s varázsolták termékeny szántóföldekké. Az 1723. és 1761. évi temesi bánati térképen¹⁾ kettős Oroszlámos látható; a felső lesz az apátság helye. Ma Oroszlámos Béba filiája. A monostor helye a mai Oroszlámos határában keresendő; romjait nem ismerjük.

A második volt Kanizsa monostora, vagy később Monostoros Kanizsa, körülbelül egy jó mérföldnyire volt a tiszamenti Rév Kanizsától délkeletre. A most megjelölt helyen az 1723. és 1761. térképen Monostor nevű falut találunk, ma Csóka plébánia filiája. Romjai ismeretlenek. — A harmadik és negyedik Oroszlámostól északra a Maros vízjárta berkeiben a Maros balpartján, közel egymáshoz állott: Kemece monostora és Párdány monostora,²⁾ mindkettő alighanem alapítója nevét viseli; romjaik ismeretlenek. Az ötödik Csanád nemzetiségi monostor Tömpös monostor (szintén ősi személynév), a Maros jobbpartján (illetve szigeten) állt.³⁾ Romjait nem ismerjük.⁴⁾

Ezenfelül volt még négy monostor Borovszky (id. h.) szerint a régi Csanád vármegyében. Ajtony monostora, körülbelül a mai Pécskától északnyugatra, az Ajtony nemzetség, „genus Ohtum“ alapította. — Zákány monostor, a Marostól délre, — a régi Csanád vármegye egészen keleti szélén, — a ma is meglevő temesmegyei Knéz falútól északra, tehát körülbelül a mai Monostor nevű község táján, mely ma Majláthfalva filiája. Romjai nem maradtak. A harmadik a B. Szűz (később Szent Gellért) monostora Csanád városában, amelynek falaira ráakadtak, mikor a mai német-csanádi új plébánia templomot építették. (1868.) Szakszerű leírását bírjuk Henszlmann Imre tollából, az Archaeologia közlemények VIII. köt. 1. füzetében.⁵⁾ A negyedik a Tisza—Maros szögletében,

¹⁾ Dr. Szentkláray J., Száz év Délmagyarország történetéből: A) térkép: Der Temesvarer Bannat . . . aufgenommen auf hohen Befehl . . . des Printzen Eugenii von Savoyen . . . unt. d. Gouvernement . . . Claudii von Mercy 1723—1725. B) térkép: Temesvar Bannat . . . 1761. Mindkettőnek eredetije a bécsi hadügyminiszterium levéltárában.

²⁾ Mindakettő szerepel az 1256. évi osztálylevélben. Borovszky id. mű id. h.

³⁾ „Monasterium B. M. V. in insula Tembes“. Erd. Muz. és Árp. új okm. VIII. 430.

⁴⁾ A Csajághy-féle megyei térképen (1854.) megvan Tömpös pusztája Makótól nyugatra Kis-Zomborral szemben a Maros jobbpartján. Párdány pedig Nagy-Porgány néven ma is szerepel Kis-Zombor filiái közt, tőle délre. Az 1723. és 1761. évi térképen Burgán; Tömpös pusztája pedig a makói határban, ma a püsp. uradalomhoz tartozik.

⁵⁾ Oltványi (A csanádi püsp. megye birtokviszonyainak tört. 90—93.) szerint még volt Csanád városában két apátság: St. Georgii (alias: B. M. V. de Chanád, vel. St. Gerardi) és St. Bernardi (alias: St. Gerardi). Nyilvánvaló, hogy ez mind egy és ugyanaz. Azonfölül Vituhui apátság Csanád vármegyében (?) [Oltványi id. mű. 64. és 82.], mely társas káptalanná „de SS. Salvatore“ [Oltványi, id. mű 63—68. és 81.] alakult át 1219-ben. Nyilvánvaló azonban, hogy ez az ittebbi prépost-

a mai Szőreg falúhelyén állt Szőreg monostora, „Abbatia Sancti Philippi de Zewrewg“, talán épen azon a dombon, amelyen a mai kath. templom áll. A tizedik emlékszerű templom volt a csanádi székesegyház, „Sancti Georgii“, ugyancsak Csanád városában, amelynek maradványai Henszlmann véleménye szerint a mai csanádi szerb templom táján keresendők.

De még ezeken felül is volt Csanád vármegyében monostor¹⁾ és pedig Isó monostora „Ecclesia de Ysou“, Karácsonyi szerint Pécska táján lehetett, kisebbfajta monostor volt, úgylátszik a tatárjárásban teljesen elpusztult. Pontos helyét nem ismerjük. Továbbá Rahonca monostor.²⁾ A törökvilágban még fennállt Rahonca község s a fenlaki náhiéhez tartozott.³⁾ Ez összeírás után itélve, Karácsonyi szerint Perjámostól keletre, Nagylaktól pedig északra feküdt, tehát a régi Szemlakházával, a mai Szemlakkal szemben, a Maros balpartján kereshetjük. Csánki⁴⁾ szerint Szent-Miklós és Jára vidékén keresendő. Mostanában e vidéken kiásott templom lesz Rahoncai apátság. — Végül a kenézi monostor. Egy 1231. évi okmány a Nagylaktól nyugatra eső Csika⁵⁾ falú határa lent a Maros partján érintkezik a kenézi monostor földeivel.⁶⁾ Borovszky kimutatta, hogy 1535-ben Erdős Kenéznek hívták,⁷⁾ nyilván a temesmegyei Kenéztől való megkülönböztetésül. E vidéken csakis a Maros partján húzódtak le erdők. Borovszky⁸⁾ s mások tévesen azonosították Kanizsa monostorral, amit azonban Karácsonyi világosan megcáfolt.⁹⁾ A csanádmegyei Kenéz falut Borovszky is ismeri, de Nagylakkal szembe, a Maros balpartjára helyezte,¹⁰⁾ amit azonban világosan megcáfol a fent idézett 1231. évi oklevél.

Volt a Maros mentén Csanád vármegyében még egy híres monostor, a ciszterciták egresi apátsága, melyet III. Béla alapított, mely négy

sággal azonos Torontálban. Érdekes tény, hogy 1878-ban az ittebői prépostság címét restaurálták, de azért a Praepositura SS. Salvatoris de Chanád címét is osztogatják, szintúgy Abbatia Sti Gerardi és Sti Georgii de Chanád címét is. Lásd Schematismus Csanád.

1) V. ö. Dr. Karácsonyi, Ismeretlen délmagyarországi monostorok. 10. kk. Tört. Rég. Ért. 1905. I.—II. ff.

2) Lásd Dr. Karácsonyi, Tört. Rég. Ért. 1892. 1—10. és Ismeretlen délm. monost. 10. lap.

3) Velics-Kammerer, Magyarországi török kincstári defterek. II. 198.

4) Történeti földrajz, 2 köt. Csanád vm.

5) Wenzel, Árpádk. okmt. XI. 220.

6) A Csajághy-féle e megyei térképen megvan Csiga, Nagylaktól nyugatra. Az 1723. és 1761. évi térképen Csicko

7) Dr. Borovszky, A nagylaki uradalom. 28.

8) Csanád vármegye tört. II. 255.

9) Ismeretlen déim. mon. 11. lap.

10) Csanád vármegye története II. 271—72.

magyarhoni és két francia cisztercita monostor anyaháza lett. Ide temette II. Endre nejét, Jolánthát. Thuroczy szerint II. Endre maga is ide temettetett 1235. Pázmány összeírása (1629.) szerint¹⁾ „fundavit Andreas II. Rex, qui ibid. sepultus est.“ A tatárjárás felperzselé, de csakhamar újra kiépült s a törökvilágig virágzott. Romjai (alapfalai) ma is láthatók Egres oláh falúban a Maros mellett, leírta Henszlmann.²⁾ Ma Újszentpéter, vulgo Rácszentpéter filiája. Egyházmegyénk keleti szélén volt még egy cisztercita monostor. Pázmány összeírása szerint: „Abbatia de Zám, viguit anno 1219“, de az már az erdélyi egyházmegyéhez tartozik.

Térjünk át a szomszédos Arad vármegyére; a Maros mentén sorban voltak a bulcsi, eperjesi, bizerei apátság, az aradi prépostság, a gyelidi és hódosi apátság. A bulcsi monostor romjai a múlt században még álltak, Fábíán G.³⁾ szerint a hajdan Arad-, most Krassó-Szörény-megyéhez tartozó Bulcs helységben látható nagyszerű (!) romok közt találtak 1807-ben a föld gyomrában egy 235 kg-t nyomó harangot, melyben e felírás olvasható: „Dominicus Abbas in hon. Michael. † 1468“ vagyis Domonkos apát önteté sz. Mihály tiszteletére 1468; jelenleg a nemzeti muzeumban van. Az apátságnak ma már csekély omladéka láthatók. A nyugatról keletre vonuló alapfalak körülbelül 80 m. hosszan követhetők. Igen tömör, 8 szögben (?) épült szentélyét, miután Romer Floris 1868-ban megvizsgálta, 1871-ben lerombolták. A falakban számos római téglát, faragott követ, oszlopfőket és egy római feliratos követ találtak.⁴⁾

Bátta apátságnak csak a címe maradt fent, ma is adományozzák s az investitura, illetve felavatás joga a csanádi püspökökhöz tartozik. Oltványi⁵⁾ a Bulcs plébánia fiókközségét képező Battával azonosítja (?), mely Bulcstól nyugatra a Maros mellett fekszik. Ez azonban történeti tévedés. — Eperjes monostorról Karácsnyi⁶⁾ mutatta ki, hogy a Maros partján állt Bulcs és Lippa közt és pedig egészen pontosan a mai Kelmáktól északra a Maros partján ma is látható romok helyén. Igen régi apátság volt, már 1177 előtt állt, III. Béla alatt. II. Endre sósabályrendeletében (1233.) is szerepel. Utóbb helyén kastély, vagy vár épült,

¹⁾ Péterffy, Conc. R. Hung. II. 275.

²⁾ Arehael. közlem. VIII. 1. füz. 35. kk.

³⁾ Arad vmegy. hist. geogr. statist. leírása. 109.

⁴⁾ Dr. Szentkláray J., A csanád e. m. plébániák története. I. 524.

⁵⁾ Id. mű 88. A csanád e. m. schematismusban is ezen püsp. megyéhez tartozónak van feltüntetve. Ez azonban történeti tévedés lesz. Dr. Szentkláray, Pleb. tört. I. 546. szerint a krassómezei Bata, Bulcs monostor birtoka volt, ha pedig ez így volt, akkor ez a Bata nem lehetett külön monostor. Tényleg Pázmány Lajstroma (Péterffy, Conc. Hung. II. 273.) szerint: „Abbatia Sti Mich. Archg. de Batta in D. Quinque ecel. Cottu Tolna“ volt, tehát a mai Báltaszék.

⁶⁾ Dr. Karácsnyi, Tört. Rég. Értesítő, 1883. 154—163. U. a. Századok 1889. 120—30. U. a. Századok 1903. 670—72. U. a. Ismeretl. délm. monost. 1905. 3—5.

Alsó-Eperjesvár. — A bisztriai vagy bizerei apátság a mai Glogovác helyén állt; romjai, alapfalai ma is láthatók. Borovszky¹⁾ és Karácsonyi²⁾ kimutatták, hogy Biszria és Bizere egy és ugyanazon apátság. A másik tévedés is teljes cáfolatot nyert már, miszerint Glogovác helyén Orod állt volna s a híres romok az orodi prépostság romjai volnának. Ma általán elismerik, amit már Márki Sándor vitatott, hogy a bizerei apátság romjai a glogováci romok. Karácsonyi kimutatta, hogy Arad város és a szödi vár (mai Szépfalú) közt feküdt, pontosabban egy 1522. évi csolti iktatás (Csolt keleti szomszédja Csicsér, nyugati szomszédja Bizere volt) leírásából, hogy a mai Glogovác helyén feküdt. Nagyon régi apátság volt, már 1213 előtt állt.

Következik a Maros mentén az orodi prépostság és társaskáptalan. Köztudomású dolog, hogy ma már elavult és teljesen tarthatatlan az a tudatlanságból származott vélemény, mintha Arad és Orod két különböző város lett volna s Orod a prépostsággal együtt a mai Glogovác helyén állt volna. Kétségtelen, hogy az orodi prépostság a mai Arad város déli részén állt, melynek templomát a török 1550-ben fölégette s a váradi püspök 1555-ben világosan írja, hogy a törökök ezen prépostsági templom körül építették az aradi várat,³⁾ mely később is a mai Arad déli részén szerepel. Az orodi prépostság romjai tehát eddig ismeretlenek. Igen régi, már 1177 előtt jóval létezett.

Aradtól északra feküdt a gyelidi monostor. Geleth, Gyelid falut a XV—XVI. században elég gyakran emlegetik,⁴⁾ mint a szödi vár tartozékát Szent Pállal⁵⁾ kapcsolatban, tehát Aradtól északra kellett állnia. III. Béla 1177. évi levele mondja, hogy Ség (a mai Ségha) határa észak felé megy Deszk határáig, azután keletre fordul s a gyelidi egyház fiaival tart szomszédságot⁶⁾. A katonai térkép szerint az aradi határnak épen e részét Gyeltének hívják. Fábíán jeles munkájában⁷⁾ közli Földváry István kir. „dicator et exactor“ lajstromát 1561-ből, melyben több megye, köztük Arad és Zaránd vmegye nádori portáit összeírta. Ebben is Arad környékén szerepel: Panád, Zombathely, Szt.-Pál, két Sofron, Gyelid, Alsó- és Belső-Csala, Deszk, Bálványos, Eötven, Ablakos stb. Romjaikról nincs tudomásunk.

A Maros mentén Arad után következik H o d o s monostora. Ennek

¹⁾ Csanád vmegye tört. I. 59.

²⁾ Ismeretl. délmagy. monost. 5. kk.

³⁾ Dr. Karácsonyi, Ismeretl. délmagy. monostorok, 7. old.

⁴⁾ Csánki, Magyarország tört. földrajza, I. 771. — Pesty F., Krassó vm. tört. III. 432.

⁵⁾ Sz. Pál mint puszta szerepel még a Csajággy-féle e. m. térképen Aradtól északra.

⁶⁾ Pesty F., Temesmegyei oklevelek, 355.

⁷⁾ Fábíán, Arad vm. leírása 1837. I. 21. kk.)

helyét könnyű meghatározni, mert III. Endre 1293. évi levele világosan mondja: „terra Hudus monostora vocata iuxta fluvium Morus existens“ és ma is ott áll Hodos, úgymond Karácsonyi¹⁾, a Maros partján; Zádorlak és Fellak közt szerepel már III. Béla 1177. évi oklevelében és II. Endre 1233. évi sósabályrendeletében. A tatárjárásban elpusztult, III. Endre 1293-ban már mint lakatlan „terra Hudust“ eladományozza. Fábíán idéztem lajstromában²⁾ a Maros balpartján egymás után szerepelnek: Bodrog, Leonardi Besnyei possessio, H o d o s d e i u s d e m, Szt.-Miklós, Szódi, stb. Hodoson a XVIII. század elején újra monostor keletkezett, de nem kath., hanem gör. kel. Új-Bodrog néven szerepel a térképen.

Megjegyzem még, hogy Pécs k a táján, mint fentebb hallottuk, más két monostor is állt. Ajtony monostora és Izsó monostora. Lehet, hogy az egyik összeesik a mai bezdini zárdával, mely Pécskával körülbelül szemben áll s szintén gör. kel. monostor.

Arad vármegyében a Lippától észak felé húzódó hegylánc mentén azonban még további monostorok is voltak és pedig: V i l á g o s o n a ciszterciák monostora „Abbatia Cisterciensium B. M. V. de Lucentia.“³⁾ Pázmány biboros hires összeírásában⁴⁾ alapítását 1190. évre teszi. Világos község felett a hegyoldalon két templom romjai is láthatók. — Még feljebb a p a n k o t a i bencés a p á t s á g. Mikor alapították, nem tudjuk, első említése 1219-ből való. Romjait a 80-as években szerencsésen felfedezték és felásták, egészen föld alá volt temetve. — Még tovább észak-keletre volt D i e n e s monostora „de Spiritu Sto“, a mai Borosjenő határában, premontrai prépostság, a balukányi malom közelében, a barátok rétjén „ritu kalugyeri.“⁵⁾ Romjainak helye ma is jól kivehető, kövek, árkok, földhányás világosan jelölik.

A tulajdonképeni Délmagyarország belsejéből sokkal kevesebb monostor emlékezete maradt ránk. T e m e s m e g y é b e n : a s á s v á r i monostor a mai Giroda (régén Györöd) és Remete közt, épen a Temes partján.⁶⁾ A többször idéztem 1723. és 1761. évi térképen még ott szerepel Giroda és Remete közt Seesvár, Schesvár. II. Endre 1233. sósabályrendelete említi, tehát a tatárjárás előtt virágzott. — A s z a g y a i monostor, Karácsonyi szerint⁸⁾ a mai Vojtek és Csákvár környékén feküdt. Az 1332—36. évi pápai tizedjegyzékben többször szerepel Szagyo (Zagio),

1) Ismeretl. délm. monost. 9—10. old.

2) Fábíán, Arad vm. leírása 1837. I. 25. kk.

3) Fejér, Codex Diplomaticus, VII. 281.

4) Péterffy, Conc. Hung. I. 275.?

5) Dr. Márki S., Arad város és megye tört. I. 85. k. Dr. Szentkláray, Pleb. tört. I. 43. 8. k.

6) Dr. Karácsonyi, Ismeretl. délm. mon. 13. Csánki, Magy. tört. földr. II. 21.

7) Dr. Karácsonyi, Ismeretl. délm. mon. 14.

mindig a Temes és Berzava közti területben.¹⁾ A monostort egy 1320. évi oklevél említi „monast. S. Petri de Sagio;“ közelebbi támpontot nyújt két záloglevél 1492. 1499. Jobbágy Miklós elzalogosítja Magyar és Tót Szagyó, Monyoros, Bolyobár, Apáca és egyéb birtokait. Ámde Jobbágy, az elzalogosító lakhelye, Karácsouyi szerint, a mai Obád, Apáca a mai Opatica, Bolyobár és Monyoros a mai Szoka környékén volt. Csánki és Millekker Szókával akarják azonosítani, de Karácsouyi hangtani okokból azt elfogadhatatlannak tartja. Talán az Opatica keleti szomszédságában a Berzava mellett levő Zárda Szt. Györggyel azonos, ahol ma gör. kel. szerb monostor van s mint Bezdin és Bodrog ez is régi kath. apátságok utóda. Vagy az 1723. évi térképen Szókától délfelé jelzett kolostor „Kloster“ foglalta el helyét.

Torontál vmegye belsejéből is csak két monostor emléke maradt ránk: Ittebő és Aracs monostor. Ittebő előbb bencés apátság volt, 1219-ben saecularizáltatott és társaskáptalan lett „SS. Salvatoris“, a tatárjárás alatt elpusztult, s a társaskáptalan Csanád városába tért vissza.²⁾ Ittebé ma is létezik, Párdány plébánia filiája. Az apátság, illetve prépostság romjai ismeretlenek. — Aracs bencés apátság „Sti Nicolai“ a XII. században. A mai Aracstól (Frányovától) kissé keletre. Az aracsi apát résztvett IV. Béla idejében, a tatárjárás után az esztergomi nemzeti zsinaton 1256-ban, az aláírók közt találjuk: „Nicolaus, Abbas de Aracha.“³⁾ Az apátság romjai állanak, leírta Henszlmann Imre.⁴⁾ — Egyházmegyénk délnyugati sarkán volt a titeli prépostság, a honnan műrégiségek vannak muzeumunkban, de ez már a kalócsa-bácsi érsekséghez tartozott. Pázmány összeírása szerint: „Praepositura saecularis Titeliensis (seu de Erdőd), SS. Sapientiae, ad Tibisei et Danubii confluentiam“. Tehát társaskáptalan volt.⁵⁾

Ezekből a csanád egyházmegyei schematismusban mint ma is osztogatni szokott címek a következők vannak felsorolva: Abbacia B. M. V. de Batta (?), Abb. B. M. V. de Bizere, Abb. Sti Martini de Bules (prope castrum Solymos), Abb. Sti Georgii Mart. de Csanád (?), Abb. Sti Gerardi

¹⁾ Monumenta Vaticana Hung. Ser. I-a. Tom. I. 145. 152. 156.

²⁾ Dr. Szentkláray J. A csanád e. m. pleb. tört. I. 15. kk.

³⁾ Péterffy, Coecilia R. Hnng. I. 87.

⁴⁾ Archaeologiai közlemények, VIII. 1. füz. 39. kk.

⁵⁾ A csanádi egyházmegyében a székeskáptalanon kívül két társaskáptalan volt: az orodi prépostság és az ittebői prépostság, mely utóbb visszakerült Csanádra „Praepositus SS. Salvatoris de Chanad.“ Lásd Dr. Szentkláray, Pleb. tört. I. 15. kk. — Pázmány még egy társaskáptalant említ, e vidéken: Praepositura de Kő Sti Stefani Protomart. ad Tibiseum, viguit anno 1317.“ A Tisza alsó részénél volt, Szeged táján, kitünik a pápai tizedjegyzékből 1338, mely közvetlen a szegedi plébánosok után sorolja fel a szegedi főesperességben: „Capitulum de Keu“, de ez nem a csanádi egyházmegyéhez tartozott.

de Csanád, Abb. B. M. V. de Egres, Abb. B. M. V. de Pankota (prope castrum Világos); Abb. de Szöreg (quoad titulum 1878 restaurata), Praep. Sti Martini de Orod. Praep. St. Salvatoris de Csanád; Praep. de Itebó (Ituboy) 1878 quoad titulum restaurata.

II. Endre 1233. évi szószabályrendeletéből¹⁾ némi fogalmal alkothatunk a felsorolt monostorok viszonylagos nagyságáról. E királyi levél szerint az erdélyi sóbányákból Bules monostor 5000 drb. sót kap évenként, Eperjes monostora 300 drbot, Biszria monostora 4000 drbot, a hódosi (zadusti) 1000 drbot, az izsói 1000 drbot, a rahoncai 4000 drbot, a kenézi 2000 drbot, Sz. Fülöp monostora (Szöreg) 1000 drbot, a gyelidi 500 drbot, a sásvári 1000 drbot, a csanádi egyház 5000 drbot. Látjuk tehát, hogy legnagyobb egyházak voltak a bulesi, a bizerei, a rahoncai és a csanádi egyház; végül az orodi és az egresi, amelyek nagyobb darab kősókat hordattak, azért a király róluk előbb külön intézkedik²⁾.

De voltak még más szerzetházak is a csanádi egyházmegye területén a középkorban és pedig: I. magyar pálosok (alapítottak a szerzet 1225) az aradmegyei Hládován³⁾ és a temesmegyei Boldogkő és Gátthál községekben. Pázmány P. összeírása szerint:⁴⁾ „in Kládova B. M. V. in Orodienſi comitatu . . . in Boldogkő, ultra fluvium Temes . . . in Gathal, ultra fluvium Temes, vastatur a Turcis 1394.“ (Ez utóbbiról tudjuk, hogy Kont Miklós nádor 1360-ban a krassói nemességgel Gátál mellett tartott volt közgyűlést.) Egyházmegyénk délkeleti szélén volt még rendházuk Pázmány szerint „Sti Petri iuxta Salonkemén, vastatur a Turcis 1394“, de ez már nem tartozik a csanádi egyházmegyéhez. Azonfelül „in Jenő maiori, fundata 1452.“ Egyházmegyénk mai területén több Jenő volt ez időben: a mai Kisjenő, a mai Borosjenő Aradmegyében és a mai Janova Temesmegyében. Vajjon azonos valamelyikkel? nem tudjuk.

II. A dömések Pázmány szerint 1230-ban, újabb adatok szerint már 1221-ben jöttek hazánkba. Rendházuk volt egyházmegyénkben Pázmány összeírása szerint⁵⁾ Szegeden és Temesvárt. Oltványi szerint⁶⁾

1) Knauz, Monumenta Ecclesiae Strigon. I. 294., a mely okmányt már Pray is közölte.

2) (27) Abbaſcia de Egrus tres Timinos, (28) Praepositus Orodienſis cum Capitulo ſuo 2000 lapidum . . . (37) Ecclesia de Bulch 5000 Zuanorum, (38) Ecliaſia Eperjes 3000 etc. — Ezt a két nevezetes kifejezést megmagyaráza maga az id. okmány: (21) Pro majoribus ſalibus aquaticis debemus Abbaſciae de Egrus, 25 Marcas pro quolibet Timino, (22) Ecclesiae Oodiensis, 25 Marcas pro quolibet Timino, (23) pro talibus vero terreſtribus dabimus 1. Marcam pro Zuanis . . .

3) Fábrián, Arad vmegye. I. 124.

4) Péterffy, Conc. R. Hung. II. 282. kk.

5) Péterffy, Concilia, II. 278. k.

6) A csanádi püspökség tört. 97. kk.

Szegeden már 1319-ben volt házuk. Temesvárt pedig templomuk védszentje Sz László volt, itt szentelték egri püspökké Csanádot 1323-ban.

III. A ferencrendiek 1225. mások szerint 1228-ban jöttek hazánkba; rendházuk volt Pázmány összeírása szerint¹⁾ egyházmegyénkben: „Cseriense, Karánsebes, Orsuense ad Portam ferream, Szegediense Stae Mariae ad nives, in Dioecesi Chanád, anno 1301. fundatum, quod cum a Turcis anno 1525 esset exustum, restauratum est ab iisdem Turcis ad instantiam civium Szegediensium pro sex fratribus . . . Hodie (1629) tantum Szegediense existit“²⁾. Cserivár Csánki szerint Temesmegyében feküdt Rékástól délre³⁾, Szentkláray szerint talán a szörény-megyei Cseres-sel (Bisztra Cseres) lehet azonos. Itt volt a szigorú ferencrendiek „strictioris observantiae“ első kolostora s azért nevezték a régiéket egyáltalán „cseri barátoknak“. Mint tudjuk, Temesvárt is volt rendházuk, a N.-Palánk városrészben „ad St. Catharinam“. A templomukból néhány kötödék a városligetben fekszik. Pázmány lajstroma említi a jenei konventet „de Jenő“. Fábíán⁴⁾ idézi P. Knáisz és P. Urbánt kik szerint N.-Váradon kétféle franciskánus barátok voltak, feketék és szürkék, vagyis „conventuales et observantes“, a váradi konventuálisok az egri, az observánsok klastroma a borosjenői klastromtól függött. Tehát nagy házuk volt Borosjenőn. Fábíán a balukányi malomnál látható régi monostorba helyezi őket, mely már 1199-ben okmányok tanúsága szerint létezett (Dienes monostora). Ez azonban véleményem szerint nem valószínű, mert ez a monostor a városon kívül feküdt, a prédikáló szerzetesek pedig mindig a városokba telepedtek. Minden attól függ, hol feküdt a régi Borosjenő, mert viszont van arra példa, hogy hajdani apátságot prédikáló szerzeteseknek adtak pl. itt a Délvidéken Aracon és Csanádon a régi apátsági templomot a minoritáknak adták. — A szegedalsóvári barátok templomát Mátyás király építteté 1468, mint Pázmánynál olvassuk, a törökök leégették 1525, de helyreállították s a törökvilágban is mindvégig fennmaradt. E rendház főnökei voltak ez időben a csanádi püspökök helynökei⁵⁾. Gótizlésű templomuk ma is áll. Ez az egyedüli középkori templomunk, a mely túlélte a törökvilágot, illetve máig fennmaradt.

IV. A ferencrendiek másik ágának, a minoritáknak volt rendházuk Aracon, Csanádon és Lippán, Pázmány összeírása⁶⁾ szerint:

¹⁾ Péterffy, Concilia, II. 279. k.

²⁾ Említi még Pázmány közelebbi meghatározás nélkül „Conventum de Palota“ vajjon egyházmegyénkben volt-e, nem biztos.

³⁾ Dr. Csánki D., Magyarország tört. földr. II. köt. Dr. Szentkláray, Pleb. tört. I, 36.

⁴⁾ Arad vm. tört.

⁵⁾ Dr. Borovszky, Csanád vm. tört. I. 437.

⁶⁾ Péterffy, Concilia Regni Hung. II. 279. k.

„Aracha, olim fuit Abbatia, datur Minoritis ab Elisabetha Regina, anno circiter 1370. . . . Csanádiense, olim Abbatia Sti Benedicti, sub nomine Sti Georgii . . . in Lippa, Sti Ludovici Eppi., fundatum anno 1327. a Ludovico Rege, Sti praedicti consanguineo“. Csanád városában a megszüntetett sz. Bernát (sz. György) apátságot Oltványi szerint 1493-ban kapták meg. Lippán Fábián¹⁾ szerint Róbert király (1325.), Pázmány szerint N. Lajos telepítette meg őket 1327-ben (tévedés, mert Róbert király 1308—42. uralkodott). A király kolostort és nagyszerű templomot épített nekik sz. Lajos püspök tiszteletére, mely templomról Erzsébet királyné is megemlékezett végrendeletében (1380.), drága gyöngyökkel kirakott kelyhet hagyott a lippai ferencrendi templomnak.²⁾ Valószínű, hogy még több rendházuk is volt a Delvidéken.

V. Végül Fábián említi,³⁾ hogy a keresztes barátoknak

Latinul „Cruciferorum Sti Joannis, Jerosolymitani“ is volt rendházuk a mai Csanádegyházmegye területén és pedig Taucou, Arad megyében. Pázmány sokszor idézett összeírásából „Cruciferorum Ecclesia Stae Mariae de Thout“-ot azonosítja Taucal. Fábián (I. 115.) említi még a csurai vagy ternovai konventet „Chiura, Csura, seu Ternova in Comitatu Orodense“, mint egy oklevél említi. Ez tehát nem lehet a Pankota mögötti Ternova, mert az ezidőben (1543.) Zaránd megyéhez tartozott. De volt még egy Ternova a Maros mentén, a paulisi határnak Szabadhely felé eső részét ma is Ternováknak nevezik, mondja Fábián és az 1723. évi térképen tenyleg még ott találjuk Ternova falut. Valóban Pázmány összeírásában ott találjuk: „Ecclesia Cruciferorum de Csura Szombat ad St. Joann. Bp.“ Pedig ezt a Ternovát már Pray (Prioratus Auraniae c. könyvében) azonosította Csura Szombattal. Tényleg e helyen Szabadhely környékén, írja Fábián, holmi régi épületek kőfundamentumai még ma is láthatók.

Ha már most műtörténeti szempontból összefoglaló képet akarunk alkotni, akkor általában szólva megállapítható, ami köztudomású tény, hogy a bencések apátságai általában a román stíl korára, a cisztercitáké általában szólva az átmeneti stíl korára, a dömések, ferencrendiek templomai a czücsíves (gotikus) stíl korára esnek. Azonban tekintetbe kell vennünk az esetleges tűzesetek és háborúk pusztításait, minők a tatárjárás (1241.), a török háborúk, melyek pusztításait Pázmány jegyzéke már 1394-ről (Gathal, Szalánkemén, vastatur a Turcis 1394.) és 1525-ről (Szeged, Conventus PP. Francisc. exustus a Turcis 1525), beháborúkat, minő volt a

¹⁾ F á b i á n G., Arad vm. II. 121.

²⁾ F á b i á n G., Arad vm. 254. említi, hogy Kéri Balázs bizonyos birtokait az aradi káptalannak hagyta; a végrendelet 1455-ben a lppai minoriták házában készült „in clastro Sti Ludovici ordinis fratrum minorum.“

³⁾ F á b i á n, Arad vármegye. I. 119. k.

Dózsa-féle parasztlázadás (1514.), melynek áldozatul esett Csanád városa, amely pusztítások újjáépítést tettek szükségessé.

Hazánkban a román stíl virágkora¹⁾ a XII—XIII. század közepéig tart, azután hanyatlott. Tehát román stílű romok 1300 előttiék, sőt a legtöbb esetben 1250 előttiék. A csúcsives stíl korai alakja, illetve az átmeneti stíl nálunk előfordul a XIII. század végén és a XIV. elején; a gotikai virágkora nálunk a XV. század. Késői alakja nálunk még a XVI. században is nagyban divott.

Délmagyarország felsorolt műépítészeti emlékei: a székesegyház (Csanádon), társaskáptalan (Orodon, Ittebőn), de legnagyobb részük a pátsági templom. Tudjuk pedig, hogy a bencések 996-ban telepedtek le hazánkban; monostoraikat előszeretettel hegyek, dombok tetején, fensíkon építették, ahol erre alkalom volt; mindig kettős tornyot alkalmaztak; általában szerették a díszes építkezést. — A ciszterciák 1142-ben jöttek hazánkba, sűrű erdő közepén vagy mocsaras tájon is letelepedtek; építkezésükben rendszabályaik kötelezőleg előírta a puritán egyszerűséget; templomaik nagyrészt átmeneti stílben épültek. — A kolduló szerzetesek 1225—1230. jöttek hazánkba. A ferencrendiek, dömések hivatása a prédikálás lévén, városokban telepedtek le, templomaik rendszeren a gót stíl egyszerűbb és olesőbb alakját mutatják, a gazdag és fényes székesegyházakkal szemben. De ezeken fölül volt még egyházmegyénk területén egész hosszú sorazata a kisebb-nagyobb plébánia templomoknak, mint a középkori pápai tizedszedők hivatalos összeírásai bizonyítják. A nagyobb városok plébániaegyházai bizonyára nagyobb szabású és művészesebb épületek voltak. Középkori kápolnáknak, névleg keresztelőkápolna (baptisterium), sírkápolnának és várkápolnának nyomára a Délvidéken eddig nem igen akadtak. A temesvári Hunyady-kastély várkápolnijáról van tudomásunk de semmi nyoma sem maradt fenn a kápolna-épületnek, még a helyét sem tudjuk pontosan megjelölni.

Az előzőekben a középkori monostorok és kolostorok lehetőleg teljes lajstromát iparkodtam összeállítani. Hátra van még, hogy a középkori plébánia templomok lajstromát is megállapítsuk, hogy Délmagyarország, illetve a mai csanádi püsp. megye középkori egyházi műemlékeinek kutatására a történeti és helyrajzi bázist megállapítsuk. Erre kitűnő alapot szolgáltatnak a középkori pápai tizedjegyzékek. Ortway feldolgozásában²⁾ készen találjuk a középkori plébánia egyházaink lajstromát.

Az orodi főesperességben: Fehéregyház (ma Féregyház, Temes m.), Apacha (a mai Újarad táján), Ároki (ma nem létezik),³⁾ Asszonylaka

¹⁾ Otte-Czobor, A középkori egyházművészet kézikönyve. 1875. 9. kk. old.

²⁾ Ortway T., Geographia ecclesiastica Hungariae ineunte saeculo XIV. (1281—1357. évi számadások alapján). Monumenta Vaticana. Bpest. 1891.

³⁾ Az 1723. évi Mercy-féle térképen még megvan: Jareck néven.

(a mai Réthát táján), Bakh-Tornya (ma Tornya), Bizere (ma Glogovác), Csálya (Arad s Pécska közt), Csolt (Mondorlak Csiesér közt), Kovászi (ma Kovaszinc), Fellak (Fenlak), Ellős v. Illésfalva (ma Allios), Kalodva (Kladova), Giroltfalva (ma nines), Kása-Kér (Világos táján), Kér (eltűnt), Keresztur (Allios és Hidegkút közt), Keszi (Keszinc, Temes m.), Kő, Kővi (Kúvin), Kirged vagy Szionda (Szionda pusztá Pereg mellett), Lippa, Machalaka (Máslak), Mikelaka (Mikalaka), Menesi (Ménes), Mezőség (Németség, Temes), Monostor (Majlátfalva filiája), Marián (Pécska táján), Orod (Arad), Mogyorod (ma pusztá Bruckenau mellett), Panad (Újpanát), Pálülése (Palis), Pély (pusztá Szt.-Tamás mellett), Papi (Pécska táján), Kerekegykáz (Ném. Szt.-Péter s Fenlak közt), Szöllős,¹⁾ Szödi (Schöndorf, Szépfalú helyén), Simánd (Bencsek táján, Temes m.), Vinga (Vinga), Zádorlaka (Zádorlak), Szécsény (Bruckenau táján), Sz. Pál (Arad felett), Szöllős (Fenlak és Vinga közt), Szombathely (Szabadhely). A régi Arad-megye ugyan a Maros mindkét partjára kiterjedt.²⁾

A csanádi főesperességben:³⁾ a) A Maroson innen: Bessenyő (Ó-Besenyő), Csanád (Német-Csanád), Fel Gödös (Sz.-Pétertől északra), Figed (Perjámos táján), Gödös (a pécskai határban), Harangod (Pádé táján), Harmat (Perjámos táján).⁴⁾ Kanizsa (Török-Kanizsa s Oroszlámos közt), Kemecse (Klárafalva s Ó-Béba közt), Kőkenyér (Porgánytól délre), Nagyalu (Perjámos táján), Perjámos (Perjámos), Rábéy (Rábé), Rázsán (T.-Szt.-Miklós, Csóka közt), Rohoncza (Szt.-Miklós Jára táján), Rév-Kanizsa (ma Török-vagy Új-Kanizsa), Veresegyház (Csanád s Besenyő

¹⁾ Az 1723. évi Mercy-féle térképen megvan még.

²⁾ A mai csanádi püsp. egyházmegye, valamint a mai Arad vm. magában foglalja a középkori Zaránd vmegyét is (mely akkor az egri püsp. megyéhez tartozott.) Ezen területen plébániák voltak a középkorban a pápai tizedjegyzék szerint a következő helyeken: Galsa, Meszt (?), Pankota, Siry (ma Világos), Bernolt (ma pusztá Világos táján), Bukán (Buttyin), Egreg (Agris), Fajdas (a mai Szintye mellett), Fővényes (Gyula s Csaba közt), Gurba (Gurba), Gyarak (Fekete-Gyarmat), Gormat (Gyarmata B. Jenőtől d.-ny.), Jenő (Boros-Jenő), Kázmér (?), Komlós (Apáti táján), Kot (Apáti és Kerülés közt), Kuba (Szintye vidékén), Morocz (Szintye táján), Nodob (Nadab), Nyivedfelek (Bél s Gurba közt), Pechér (Erdőhegy táján), Pél (N.-Pél), Selánd (Silingyia), Sijcula (Sikula), Zekudubar (Székudvar), Tamány (Tamánd), Tamás-hida (Tamásda, Bibarm.), Vodaz (ma Vadász), Város-Keszi (Vadász és Apáti közt), Vásári (Világos táján), Zerénd (Bél-Zerénd), Zarand (Zaránd).

³⁾ Ma a csanádi egyházmegyéhez tartozik még Szeged, mely azidőben a kalocsa-érseki megyéhez tartozott. Az 1332. évi pápai tizedjegyzékben szerepel: „Archidiaconatus Chegediensis: . . . plebanus Ecliae Sti Georgii solvit 2 marcas et unam unciam, plebanus de Sto Dominico solvit 2 marcas et 1 fertonem“. Az 1338. évi pápai tizedjegyzékben pedig ez áll: „Dominicus, praepositus Sti Irenaei et subcollector . . . presbyteri de Sto Georgio de Czegedino . . . presbyteri de Sto Demetrio . . . Capitulum de Keu. . .“ Tehát a Pázmány lajstromában említett kő, vagy kevei társaskaptalan Szeged táján létezett. Pázmány szerint: „viguit anno 1317.“

⁴⁾ Az 1723. évi Mercy-féle térképen Armada néven szerepel még.

közt), Szt.-Mihály (ma N.-Szt.-Miklós), Szt.-Péter (ma Német-Szt.-Péter), Tisza Szt.-Péter (ma nincs), Tóti (ma nem létezik), Varyas (Varjas), Wolkán (Valkány), Zánath (Szanád), Szárafalva (Szaravola). — b) A Maroson túl: Bassarága (ma pusztá Aradm.), Bekányfalva (ma Béka pusztá), Hold Wasarhely (Hódmező-Vásárhely), Latorján (Pécskától nyugatra), Makofalva (Makó),¹⁾ Noglok (Nagylak), Pech (Pécska), Pothfalva (Apátfalva), Sz. Király (ma pusztá Csongrád megyében), Zombor²⁾ (a Maroson túl már ismeretlen), Tömpös (ma pusztá), Tárnok (Makó s Apátfalva közt volt, Veresmart—Nagyfalú táján), Szece (ismeretlen), Szerep (ismeretlen).

A krassói főesperességben: Dend (Denta), Elyad, Ilyéd (Illádia), Gaborján (ismeretlen), Háromvár (ma Palánka), Örmény vagy Germen (ma Germán), Lucas (Lugos), Karasso (Krassova), Majosfalva (Jerszeg táján), Mező Somló (ma N.-Szemplak), Ér-Somlyó (Varadia táján), Vadad (ismeretlen). — A sebesi főesperességben: Cseri (Bisztra Cseres?), Dobos (Niczkyfalva táján), Hodos (Daruvár táján), Illok (Ravnik és Nerme közt), Sebes (ma Karánsebes), Toti (ismeretlen), Szerep (nem létezik).

A temesi főesperességben: a) a Temesen innen: Achád (Zsadány és Murány táján), Beregzou (Berekszó),³⁾ Beseno (Kis-, Új-Besenyő), Csoma (Csernegyház s Szt.-András közt), Cseney (két Csene volt: Bencsek táján az egyik, a mai Szerb-Csene a másik), Teremi (kettő volt, egyik Remete s Jezvin táján, a másik a mai N.-, és Kis-Teremia), Csoka (Temesvár felett, Csóka erdő), Őszén (ma Jezvin), Gyarmat (ma Gyarmata), Jenő (ma Janova), Őske vagy Őse (ma Jécsa), Kokota (a mai Oreyfalva), Kér (Rékás táján volt), Kenéz (ma Temes-Knéz), Körtvélyes (Rékás táján volt), Németi (ma Német, Torontálban), Bechkerek (ma Kis-Becskerek), Peterd (a mai Kláry), Piski (Bruckenau s Zsadány táján), Papd (ma Bobda), Szt.-Kereszt (Hetény és Kláry táján), Szt.-András (ma is Szt.-András), Szt.-Jakab (ismeretlen), Szt.-Péter (ma Német-Szt.-Péter), Szt.-Tamás (Hodony és Mercyfalva közt), Csarad, Sarád (Gyarmata és Bruckenau közt), Temeswar (Temesvár), Tofew (Kis-Tószeg?), Sadan (Zsadány).

b) A Temes és Borza (Berzava) közti területben: Adorján, Gabrián? (eltűnt), Apache (Opaticza), Besd Brieszt (Liebling), Berén (Berény), Chavos (Csávós), Dócz (Dolác), Fancsalaka (ismeretlen), Gunad (Gaád), Uynép (Unip), Oszlár (Sipet vidékén), Ohád (ma Ohád?) Újudvar (ma Újlak), Jobágy (Ohád?), Mera (ismeretlen), Mura (ma Moravicza), Parkas (ma Perkoszova), Partas (ma Partos), Petre (ma Petromán), Peturlaka

¹⁾ Makó mellett Sz.-Lőrinc pusztán még láthatók a régi templom alapfalai, szintűn Kopánas pusztán. L. Schematism. Csanád. 1900. 191. k. old.

²⁾ Kis-Zombor plebánia templomának szentélye középkori.

³⁾ Beregszón most ásták ki egy régi templom alapfalait.

(ismeretlen), Szt.-Márton (ma Magyar-Szt.-Márton), Scola (ma Skulya), Sormus vagy Vermus (Vermes?), Szoruld (ismeretlen), Tolvajd (Tolvádia), Voytech (ma Vojtek), Zagio Sz a g y o (Szoka?), Zöldes (Hódony táján), Szendrő (ismeretlen).

c) A két Temes közti területben: Vaja (Beregszó és Szt.-Mihály közt), Csák (Csákova), Chewze (Csebza), Dég (Giroda—Remete táján), Sásvár (Bukovecz határában), Hetre (ismeretlen), Ivánd (ma Ivánda), Oroszi (Ság, Kisoda, Utvin közt), Macedon (Macedonia), Maraz (Rudna áján), Miklóskereki (Zsebely táján), Monisa (ma Mosnicza), Paraz (ma Parác), Rudan (ma Rudna), Saagh (Temes-Ságh), Szt.-György (ma Zárda-Szt.-György), Szt.-Márton (ma Magyar-Szt.-Márton), Szt.-Mihály (ma Német-Szt.-Mihály), Szt.-Király (ismeretlen), Sörmes, Selymes (eltűnt), Tesula (ismeretlen), Tywantelek (ismeretlen), Otuen, Ötvény (ma Utvin), Ötvény-Petri (az előbbi szomszédja), Vybech (ma Újpécs), Széphely (ma Zsebely).

A kevei vagy torontáli főesperességben: Akach (Akács), Aracha (Tör.-Becse táján), Arad (ma Aradác), Bábató (Elemér határában), Baka (ma Bóka), Beche (ma Tör.-Becse), Bechkereki (Nagy-Becskerek), Bosorhida (ma Basahida), Dömögd (ismeretlen), Borjas (puszta T.-Becse m.) Csesztereg (Csösztelek), Chumbul (Zsombolya), Galád (Basahid és Topolya közt volt), Hivankahida (Ivankahidja), Holosi vagy Oroszi (ma Kis-Oroszi), Udvarlak (ismeretlen), Urhida (Párdány táján), Itewew (ma Ittebe), Luaz (ismeretlen),¹⁾ Modus (Modos), Tarkus (Taras), Tárnok (Ivánda és Párdány közt), Wosvár (Bocsár), Zele (ismeretlen).

Mennyi veszteség! Igaz, hogy ezen plébániaegyházak legnagyobb része kisebb, nem monumentális épület volt, aminőket Ipolyi a Csallóközben,²⁾ Henszlmann Szatmár,³⁾ Kubinyi Zólyom vármegyében⁴⁾ talált és leirt; de azért volt köztük bizonyosan nagyobbszabású is. Így épen a minapában mértem föl a világosi középkori gót stílusú plébániatemplom fennmaradt romjait;⁵⁾ szentélye 6 öl hosszú, tehát ha csak három szakasza

1) Ez azonban még nem teljes sorozata Délmagyarország középkori plébániáinak és egyházi műemlékeinek. Hogy csak egy példát említek Földvár, Csanád megyében nem szerepel a pápai tizedjegyzékben, de a Hunyadiak korában virágzó község volt, Csánki (Tört. fődr. I. 696.) több okmánnyal (1449, 1450, 1451, 1506) igazolja. Régi plébániatemplomának romjait a Návay család Csajághy püspök engedélyével magtárrá alakította át.

2) Ipolyi A., A Csallóköz középkori műemlékei.

3) Archaeologiai közlemények IV. köt. 127. kk.

4) Archaeologiai közlemények IV. köt. 18. kk.

5) A pápai tizedjegyzékben 1332. szerepel s később is 1403. „parochialis Eclia Sti. Martini de Siri (Világos középkori neve) Agriensis Dioecesis“ 1403. Ortvay, Monument. Vaticana. Tom. IV. 494. és Csánki Tört. földrajz. Siri város volt (oppidum) vámszedő hivatallal. — Miért nem lehet ez a világosi cisztercita apátság temploma, külön értekezésben fogom kifejteni.

volt hajójának, máris 24 öl, 48—50 m. hosszú, vagyis oly nagy volt, mint a mai székesegyház Temesvárott. Ha tehát tekintetbe vesszük, hogy a középkori Zaránd vármegyében 7 város (oppidum) volt¹⁾, úgymint: Galsa, Kőrösbánya (Cibebánya, Altenburg, Nagybánya), Kisbánya, Meszt, Pankota, Simánd (Apás) és Siri; Aradmegyében 10 város:²⁾ Orod (Arad), Kapronca, Kovászi, Lippa, Machalaka, Papi, Szádia, Szentpál, Szódi és Váradia; Csanád vármegyében 9 város³⁾: Csanád, Donáttornya, Kanizsa, Kasza, Perek, Kovácsháza, Nagylak, Torony (Tornya), Vásárhely (Hód); akkor láthatjuk, hogy még több nagyobb szabású középkori templom alapfalai rejlenek Délmagyarország talajában, különösen a nagyobb városokban.

Igy tudvalevő dolog, hogy Szegeden Mátyás király idejében 4 plébánia volt: sz. Demeterről, sz. Györgyről, Vasas sz. Péterről (kórházi) és szent Erzsébetről nevezett egyházak, amelyek patronátusi jogában megerősíté a várost Mátyás király. Azonfelül még a ferencrendieknek (Havi B. Asszony), karmelitáknak és domonkosrendieknek is volt Szegeden kolostoruk és templomuk⁴⁾, tehát összesen 7 templom volt Szegeden. Ezekből csak egy maradt fent, a ferencrendiek alsóvárosi gót stílű temploma és a városi plébániatemplomok közül a palánki (sz. Demeter), de nem középkori alakjában; a mai templom a barokk korszakban épült.

Csanád városában, a püsp. megye székhelyén volt a görög barátoknak temploma ker. sz. János tiszteletére, ezt vette át szent Gellért,⁵⁾ de 1042 táján fényes székesegyházat épített sz. György tiszteletére; ugyanakkor a székesegyház szomszédságában bencés apátságot alapított és templomot épített a B. Szűz tiszteletére (valószínűleg a ker. sz. János templomát alakította át és bővítette ki). Ez a két templom körülbelül a mai kath. és szerb templom helyén állt a régi várban. De volt azonfelül a váron kívül külön plébánia is, az 1333. és 1334. évi pápai tizedjegyzék említi. Valószínűleg az 1400. évi búcsúengedélyben említett sz. Erzsébet egyház volt ez a plébániatemplom. Azonfelül nyoma van (1412) egy negyedik templomnak is „de Sta Sapientia.“⁶⁾ Vajjon az Ittebéről Csanádra áttett társas káptalannak „de SS. Salvatore“ volt-e külön temploma és melyik volt, nem tudjuk.

Aradon volt a társaskáptalannak temploma a várban sz. Márton tiszteletére, a pápai tizedjegyzék orodi plébánost is említi, tehát valószínűleg külön plébániatemploma is volt a városnak a váron kívül. A városon kívül említenek (1384) még egy harmadik templomot „Sti Petri“, mely

¹⁾ Csánki, Magyarorsz. tört. földr. I. 723.

²⁾ U. ott. I. 764. k.

³⁾ U. ott. I. 692. k.

⁴⁾ Csánki, Magyarorsz. tört. földr. I. 677.

⁵⁾ A görög barátokat Oroszlámosra telepítették át.

⁶⁾ Borovszky, Csanád vm. tört. I. köt. 75. 96. stb.

azonban, mint az 1384. évi forrás mondja, emberemlékezet óta elhagyatva áll. Hol állt és micsoda templom lehetett, nem tudjuk.¹⁾ Lippán plébániát emlit a pápai tizedjegyzék (1333), azonfelül királyi alapítású ferenc-rendi kolostora is volt.

Temesvárott a mai szemináriumtemplom helyén állt a város legrégebb, sz. Györgyről nevezett egyháza, a pápai tizedjegyzékben is szerepel, városi pléb. templom volt, a törökvilágban főmeceet, a visszahódítás után a jezsuitáknak adták (1718) és fennállt 1754-ig, amikor a jezsuiták a mai templom építéséhez fogtak. A mai piarista-templom helyén a középkorban ferenc-rendi templom állt, a törökvilágban ez is mecsetté lett, az 1716. évi ostromban annyira megrongáltatott, hogy le kellett hordani. A mai templomot a ferenc-rendiek (Provinciae Bosnae) építették (1733—36), de 1786-ban átadta II. József a piaristáknak. A harmadik volt sz. Katalin temploma a Nagy-Palánk városrészben. a törökvilágban mecsetté lett; a visszahódítás után a ferenc-rendieknek adták (1722), de az új vár építése miatt 1757-ben lebontották s a barátokat a várba helyezték át (a mai plébániatemplom) s a régi templom helyén 1763-ban a ma is fennálló obeliszket állították. De volt még negyedik templom is, mert Pázmány lajstroma szerint Temesvárt a döméseknek is volt kolostoruk, templomuk; hol állt, nem tudjuk. Végül a Hunyadi várkastélynak várkapornája volt, ahol V. László híres esküjét tev.²⁾

Ez volna körülbelül az alap és kiinduló pont Délmagyarország középkori egyházi műemlékeinek, illetve azok maradványainak, romjainak, nyomainak kutatására; a Délvidék monostorainak, kolostorainak és plébániáinak áttekintő képe, amelynek alapján megindíthatjuk a műtörténeti nyomozást.

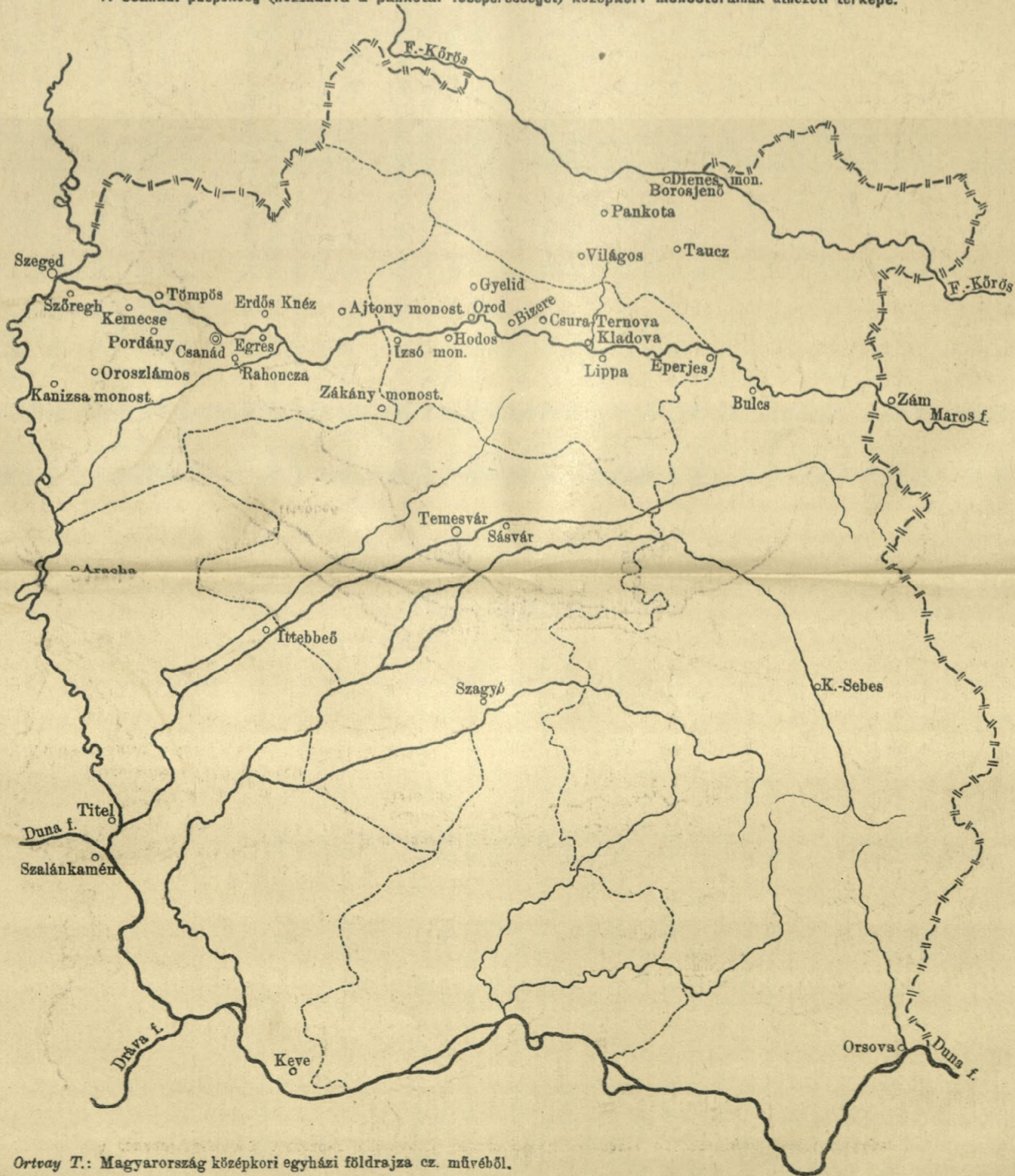
Társulatunk múzeumába külön szakosztályba volnának gyűjtendőek a délmagyarországi egyházi régiségek.³⁾ Erre annyi-
val nagyobb szükség van, miután a csanádi püspökségnek még eddig
nincs egyházi régiségtára, mint más egyházmegyéknek van. Múzeumunk-
nak már van néhány érdekes középkori egyházi régisége. Így a sásvári

¹⁾ Lakatos, Arad város tört. minorita Arad vm. és Arad város története.

²⁾ Ortway T. Magyarország egyh. földleírásában, I. 455. (a budai kamarai levéltár adatai alapján) írja, hogy sz. Eligiusról címzett plébánia egyházát s a vele kánonilag egyesített sz. György és sz. Márton egyházakat, valamint Szűz Mária és sz. Margit kápolnáját egy 1394., 1398., 1400. és 1402. évi okira említi.

³⁾ A magy. nemzeti múzeumban, a kincstár szakaszban vannak: bronzgyertya-tartók, egyházi szerelvények, mellkeresztek, feszületek, póznáskereszt, zománcos képek, ereklyetartók, úrmutatók, kelyhek, ostyatartó szelencék; más osztályokban: ostyasütő-vasak, harangok, faragott kő épületrészek.

A csanádi püspökség (hozzáadva a pankotai főesperességet) középkori monostorainak átnézeti térképe.

Ortvay T.: Magyarország középkori egyházi földrajza cz. művéből.

apátság maradványaiból gróf Serényi, bukoveci¹⁾ birtokos ajándéka a templom helyén talált nagy kulcs és egy feszületrész, IV. Béla korabeli pénz, sarkantyú stb., egy márványoszlop töredéke, a gróf birtokában van. Az egressi apátság területéről van egy kulcs és egy téglá. A ranyágról²⁾ egy középkori bronz füstölő és gyertyatartó. Van egy középkori misekönyvből egy pergamentlapunk, hangjegyekkel. Van egy Árpád-kori oltárkeresztünk bronzból.

Ami a középkori egyházi műépítészeti emlékeket illeti, van az aracsi apátsági templom romjairól 3 képünk, dr. Szentkláray Jenő ajándéka; a titeli prépostság templomából egy kőszobor töredéke, oszlopfő és oszlop, valamint más ornamentikai töredékek és maradványok. Ezek az egyedüli középkori műépítészeti tárgyai múzeumunknak eddigé.

Társulatunk feladata a középkori monostorok helyén lévő lelkészeket és jegyzőket felszólítani, akár közvetlenül, akár az illetékes hatóságok útján, hogy a középkori monostorokkal összefüggésben álló mindenféle tárgyakat, faragvány, szobor, oszloptöredéket, felírást, faragott követ, téglát, érmet, pénzdarabot, agyagedénytöredéket, ötvösművet, felszerelési tárgyakat, ha netalán találatnának, a múzeumnak költségére ide beküldjék, vagy legalább bejeentsék, hogy beszállíttatásukról a Társulat gondoskodhassék, Társulatunk feladata a régi műemlékek helyét felkutatni, a még fennálló romokat lefényképeztetni, róluk alaprajzot felvételni, esetleg ásatásokat eszközölni, nevezetesen Egresen és Csanádon es a talált műemlékek összegyűjtéséről és szakszerű ismertetéséről és méltatásáról gondoskodni. Ilyen kötelességet teljesítendő nyújtom be a pankotai apátság romjairól a helyszínen 1886/88-ben felvett rajzaimat.

DR. KOVÁTS SÁNDOR.

1) Giroda, Remete és Bukovecz háromszöget képez.

2) T.-Aranyág (Hernyákova) T.-Rékástól északkeletre fekszik. Bencsek Rekás közt, Janovától keletre. A pápai tizedjegyzék alapján Ortway középkori egyházi földrajzában olvassuk, hogy Rékás vidékén volt Kér, továbbá Körtvélyes plébánia. Talán ezek valamelyikéhez tartoznak a hernyákovi egyházi régiségek.

Temes vármegye a provisorium elején.

Irta: LENDVAI MIKLÓS.

I.

Az elnyomatás szomorú korszaka kétszeres súlyjal nehezedett a délvidéki vármegyékre. Temes, Torontál, Krassó és Bács-Bodrog vármegyéknek a magyar hazával közös csapásokon kívül el kellett viselniök azt is, hogy területüket a pragmática sanctio és az ország határainak sértetlenségét fejedelmi esküvel biztosító koronázási diplomák ellenére, elszakították az anyaországtól és Szerb Vojvodina név alatt külön kormányozták.

Meghatóan fejezi ki ezt Temes vármegye közönsége az 1861. évi február hó 4-én tartott közgyűlésből a királyhoz intézett feliratában: ¹⁾

... „Egészséges, ép testtől hatalommal eltépett, élettelen testrészes valánk; martalékjai a zsákmányra gyülekezett idegen bürokratának. Elszakadásunk sebe vérzett, s be nem hegedt mindaddig, míg az 1860. évi december 27-iki leirat a visszaesetelést államjogaink alapján életbe nem léptette.“

A „Szerb Vojvodina“ feloszlata után, 1861. évi január hó 5-én újra főispánt kapott Temes vármegye, némethi Damaszkín János személyében és 1861. évi január hó 28-án, hosszú tizenkét esztendő után, első ízben gyűlt össze a vármegye közönsége. Aztán folytatni kezdte a munkát ott, ahol azt 1848/49-ben abbahagyni kényszerült, — csupán a kibékülés kezdeményezésének olajágául tekintve az 1860. évi október 20-iki császári dekretumot. Nyíltan és leplezetlenül kijelentette mindjárt az első közgyűlésén, hogy e dekretum egyáltalán nem elégítette ki a vármegye óhajtásait, mert az „a századok próbatüzén átment alkotmány helyett ujat oktroyál a nemzetre, a nemzettest egyetemétől idegen hatóságnak enged befolyást államügyeinkbe, s az alkotmány főbiztosítékának

¹⁾ Jkv. 1861. évi 6. sz.

tartott adó- és hadügyet az országgyűléstől elvonva, az 1790. évi 10. t.-cz. ellenére, idegenek elhatározásai alá adja, és a honi kormányzat élére nem felelős kollegialis kormányhatóságokat állít.“

Valóban lélekemelő és főséges az a nemzeti ellentállás, melyet a polyglott lakosságú Temes vármegye tanusított 1861-ben. Temes vármegye közönsége valósággal vezetett a vármegyék közt az 1848-iki törvényekhez, a jogfolytonossághoz való szilárd és rendithetetlen ragaszkodásban, magasan lobogtatva a nemzeti színű zászlót, mely Világosnál porba hullott, de régi dicsőségéből egy sugarat, babéraiból egy levelet el nem veszített, el sem veszíthetett.

Az események rohamosan követték egymást. Az 1861-iki emlékezetes országgyűlés feloszlását nyomon követte a vármegye bizottmányainak feloszlatása, mit a tiszti kar lemondása követett. A lemondás a legmeghatóbb és legméltóságosabb politikai tüntetés volt.

1861. október hó 15-én tartotta utolsó „kis“ gyűlését a vármegye. Két hétre reá a következő leirat érkezett gr. Forgách Antal főkancellártól némethi Damaszkín János főispánhoz:

Méltóságos Főispán úr!

Ő császári és apostoli királyi Felsége mai napon nyilvánított szóbeli legfelsőbb parancsával bárminemű nyilvános megyei gyűlések tartását további legfelsőbb rendeletig határozottan megtiltani méltóztatott.

Mely legfelsőbb parancsról oly felszólítással sietek Méltóságodat értesíteni, hogy jelen tudósítasomat vévén, a kormányára bizott megyében azonnal bármi néven nevezendő s bármely ürügy alatti nyilvános megyei gyűlés tartását Méltóságod személyére hármandó felelősség terhe alatt, föltétlenül gátolni szíveskedjék.

Egyúttal megjegyzendőnek tartom, hogy ezen legfelsőbb parancs foganatosításának biztosítása végett általam egyszersmind az alispáni hivatal is tudósítottatott.

Méltóságodnak Bécsben 1861-ik é. mindszenhó 27-kén, lekötelezettje
Gróf Forgách Antal.

Ugyancsak gr. Forgách Antal főkancellártól 1861. nov. 5-én 16086. sz. a. az alábbi rendelet érkezett Damaszkín főispánhoz:

Méltóságos Főispán úr!

Ő császári s apostoli királyi Felsége, mint a mellékletből látható, f. é. november 5-én kelt legfelsőbb kéziratával, Magyarorszáiban számos helyhatóságok féktelensége által lehetetlenné vált kormányzás és közigazgatás tovább nem halasztható rendezése végett erélyesebb intézkedések életbeléptetését mulhatlanul szükségesnek vélvén, mindaddig, mig ezen mulólagos átmeneti rendszabályok hatályban maradnak, a mennyiben ezek a magyar királyi helytartótanácsnak s a helyhatóságoknak jelen szerkezete mellett nem foganatosíthatók, a magyar királyi helytartótanács testületi

hatáskörét ideiglenesen felfüggeszteni s a még létező összes megyei, nemkülönben kerületi bizottmányok és sz. k. városi képviselőtestületek felosztatását elhatározni, s egyszersmind elrendelni méltóztatott, miszerint némely a közrend, a személy és vagyon biztonsága ellen elkövetett bűnös cselekmények a, rendes polgári fenyítő bíróságok illetősége alul kivétetvén, a katonai bíróságokhoz utasíttassanak.

Mely legfelsőbb határozatokról kellő tudomás, maga alkalmazása és tüsténti kihirdetés végett oly megkereséssel sietek Méltóságodat értesíteni, miszerint a kormányzása alatt létező megyében a feloszlott bizottmánynak bármely ürügy alatti összejövetelét, feltétlen személyes felelősség terhe alatt gátolni sziveskedjék; — Méltóságod hazafiságától egyszersmind elvárván, hogy további intézkedésig a közigazgatási ügyeket, Ő Felségének világos legfelsőbb parancsához képest, a jelenlegi tisztviselők által ezeknek saját felelőssége alatt akkép fogja vezettetni, hogy a közszolgálat félbe ne szakadjon. Méltóságodnak Bécsben 1861. November 5-én, lekötelezettje

Gr. Forgách Antal.

Damaszkin főispán 1861. november hó 12-re összehívta a tisztkart, hogy kihirdesse előtte a felsőbb rendeleteket.

A tisztkar Murányi Ignác első alispán vezetése alatt jelent meg a főispán lakosztályában.

Damaszkin főispán felolvastatta a rendeleteket.

A tisztkar a kenyér és az alkotmányos érzület, a hivatal és a becsület közt választani kényszerülvén, nem habozott egy pillanatra sem és nyomban átnyujtotta a következő, írásba foglalt lemondást:

Méltóságos Főispán Úr!

Alig mult el egy éve, hogy az uralkodó Felség magyar hazánkknak 12 éven át hatalomszóval felfüggesztett ősi alkotmányát részben helyreállította, 's a honpolgárok siettek az átengedett tért elfoglalni, 's az átalakítás nehéz munkáját hazafiai készséggel előmozdítani.

Azon sajtászerű helyzet folytán, melyben megyénk a szomszéd megyékkel együtt a közös hontól történt elszakítása folytán sinlődött, 's mely csak mult évi december 26-án Ő Felsége által a magyar államjog alapján szüntettetett meg, Temes vármegye, bár később, de a többi megyéknél nem kisebb lelkesedéssel, és helyzeténél fogva talán mélyebb megfontolással lépett a cselekvés terére.

A törvény szentsége 's sérthetlensége vala a jelszó, mely Temesvármegye vegyes ajku népességét a megyei élet terén egyesítette 's mig Temes vármegye rövid, de sulyos politikai életének korszaka alatt kitartó következetességgel megvédte a nemzet és fejedelem egybehangzó közakaratóból származó azon törvényeink szentségét, melyekben egyiránt gyökerezik a hon egysége, a népek nyugalma, 's a nemzettel egykorú monarchikus államrendszer iránti kegyelet — az alatt soha a mérséklet 's ildomosság

úttjáról le nem tért, sőt magatartásával ismételt felterjesztéseiben egyengetni iparkodott a rögzös pályát, mely a nép 's uralkodója közt a bizalom helyreállításához vezérelhetett.

Temes vármegye fáradozásai után eredményt nem remélhetett ott, hol egy országnak a hon, és a trón egyesült jólétére tett törekvései megtörttek, mind a mellett hazafiúi és polgári kötelességünknek tartottuk megállani mindaddig a téren, melyre a megyei bizottmány bizalma minket meghívott, míg a hon, fejedelem és megyei népesség hasznos szolgálai lehetünk, és míg a megyei authonomiának fentartásához a reménynek bár gyöngye sugara köthetett.

Most azonban, miután Ő Felségének folyó hó 5-én a magyar udvari kancelláriához intézett legfelsőbb kéziratával a magyarhoni legfőbb törvényszékek és megyei bíróságok hatásköre hadi törvényszékek biráskodása által megeseonkíttatott, a megyei bizottmányok feloszlatása által a megyei municzipiumok megsemmisítettek, és mi ez által mind az alapot, melynek tisztai állásunk kifolyása volt, mind törvényes felsőbbségünket, melynek egyedül felelősei voltunk, elvesztettük, 's ezzel együtt a lehetőség is eltűnt, azon alkotmányos törvények és megyei határozatok szerint a megyét kormányozhatni, melyeknek megtartására mi nemcsak vallási szent esküvel, hanem a férfiubecsület szavával is köteleztettünk, elérkezett a percz, midőn alkotmányos kötelességeink teljesítésétől kizáratván, a végső tartozást leróvjuk; és Temes vármegye közönségének bizalmából nyert hivatalainkat Méltóságod kezeibe letesszük.

Nem rég elhagyott magánéletünk visszavonultságába, teljesített kötelesség szülte megnyugvást, szeplőtlen hazafiúi 's polgári öntudatunk tisztaságát, és soha be nem árnyékolt becsület magasztos érzelmeit visszük magunkkal, 's ugy mint Temesmegye közönsége újabb politikai működése alatt méltóan betöltötte azon helyet, melyet hazánk történelmében századok óta elfoglalt, ugy Temes vármegye lelépő tisztikara sem fog pirulni, ha egykoron megbizóinak sáfarkodása felett számolni fog.

Midőn Méltóságodnak kezeibe rövid sorokba foglalt lemondásunkat letesszük, egyszersmind kijelentjük: hogy ezzel egyben hivataloskodásunkat is megszüntetni kénytelenítettünk; minthogy a hadi törvényszékek alá tartozó eseteket meghatározó legfelsőbb rendeletnek minden pontja, 's különösen az első cikk i) pontja oly tág magyarázatu, miszerint a rövid idő alatt egymásután behozott különféle törvények, 's ezekből származó jog, és törvényességi fogalmak különbsége mellett biztos kiindulási támaszt nélkülözünk, 's így további hivataloskodásunknak üdvös eredményét nem remélhetjük. Kelt Temesvárott November 12-én 1861. (T. V. P.) Murányi Ignác m. k., Temesmegye első alispánja. B. Duka Miklós m. k., Temesmegye 2-od alispánja. Ormós Zsigmond m. k., főjegyző. Osztoics György s. k., főbíró. Csiky Lajos m. k., főbíró. Miletz Kálmán m. k., főszbíró. Szilányi

Stojkovits Péter s. k., szbiró. Zsupunszky Vladimir m. k., aljegyző. Benitzky Dénes, szbiró. Micsinyei Benitzky Sándor, aladószedő. Kretsmáry Béla, esküdt. Botta Péter, esküdt. Novák István, esküdt. Jeszenszky Ferencz, árvaszéki alelnök. Joanovits Emil, esküdt. Paulovits Ignác, esküdt. Paulovits Miklós, t. aljegyző. Szabó Miklós, t. esküdt. Dragány János, járási számvevő. Jakabffy Pál, t. esküdt. Kekesi Nicolits Sándor, szbiró. Bohus István, esküdt. Tormásy Mihály, főbiró. Verzár József, esküdt. Szabó József, törvényszéki biró. Br. Ambrózy Károly, t. aljegyző. Catinelli Hektor, t. aljegyző. Tormásy Kálmán, szbiró. Pikéthý Mihály, hadnagy. Prepeliczay Béla, főbiró. Petrovits Szofron, főbiró. Br. Duka Jenő, esküdt. Klukovits József, számvevő. Lazarevits György, esküdt. Bede Gyula, Paulovits György, esküdt. Marx Antal, szbiró. Varga Ferencz, árvaszéki előadó és mint felhatalmazott névaláírója Vargits Imrénék, tszéki biró: Fisser István, tszéki biró. Gyika György, szbiró. Virág, főorvos. Bánovics Sándor, alügyész. Galgon Mihály, t. főügyész. Szubbotich Gyula, esküdt. Bartl József, tszki jegyző. Deskó Athanáz, főpénztárnok. Br. Lo Preszti Lajos, t. főjegyző. Rozinszky Gyula, esküdt. Varga Hugó, esküdt. Dr. Brassovánýi Péter, középponti sebész. Mihajlovits Ádám, szbiró. Manaszý György, t. aljegyző. Petrovits Vinceze, törvényszéki jegyző. Bertalan Lajos, h. mérnök. Mészáros Ignác, számvevő. Zsutty János, számvevő. Kóvér Ignác, tszéki jegyző. Keresztes Antal, számvevő. Grauzam Ferencz, esküdt. Ányos Sándor, szbiró. Dr. Offner József, hodosi kerületi orvos. Trumauer Fridolin, selyembiztos. Csermely Béla, telekk. kiadó. Fésüs Mihály, első mérnök.

Ezeken kívül Veszelinovics Pál másod főadószedő néhány nappal már előbb, továbbá Missics János, törvényszéki biró és Graffay Kálmán, tiszt. aljegyző külön beküldték lemondó irásukat.

Ezután M u r á n y i Ignác első alispán a tisztikar nevében köszönetét fejezte ki a főispánnak, a vármegye kormányzatában tanusított nemes és hazafias fáradozásaiért, s őt a törvényességhez való szilárd ragaszkodása folytán a történelmi nevezetességű temesmegyei főispánok méltó utódának nevezve, érzékeny szavakban vett búcsút tőle.

D a m a s z k i n főispán erre kijelentette, hogy állását szorosan egybefüggőnek tartja a vármegyei törvényhatóság alkotmányos szervezetével és mivel közelebb oly kormányrendeletek végrehajtásával bízták meg, amelyek főispáni alkotmányos méltóságával és esküjével nem egyeztethetők össze, a tisztikarral együtt ő is lemond a főispáni méltóságáról és a saját lemondását szintén felterjeszti legfelsőbb helyre.

Nehogy az egész tisztikar rögtönös lemondásából és a hivataloskodásnak megyeszerte való megszüntetéséből fejtelenség származzék, a vagyons- és személybiztonság veszélyeztessék, — a főispán egyben elrendelte, hogy a központban elintézetlenül maradó iratok és a vármegye levéltárának

megőrzése végett I z s á k Sándor levéltárnok, az alispáni hivatalhoz érkező tárgyak átvétele végett D r a g á n János alispáni iktató, a törvénykezési ügyek és telekkönyvi beadványok átvétele végett C s o n k a László pertárnok, az árvaszéki ügyek, árvapénzek és kötelezvények átadásáig J e s z e n s z k y Ferencz árvaszéki alelnök, a beteg rabok ápolása végett B r a s s o v á n y i Péter orvos, a vármegye pénztára átadásáig D e s k o Athanász első főpénztárnok és a rabok átadásáig V i z k e l e t y várnagy hivatalában maradjon. A járási tisztviselők a személy- és vagyónbiztonság fenntartása végett hivataloskodásukat legfeljebb november hó 24-ig folytatják.

„Mindezek után — így örökíti meg Ormós Zsigmond főjegyző a vármegye 1861-iki gyűlési jegyzőkönyvében — a főispán, valamint első alispán úr is a tisztikartól rokonszenvező meleg szavakban búcsút vön, mire az esemény fontosságát tanúsító megindulással a jelenvoltak szétoszlottak.“

Ezzel a lélekemelő jelenettel vette kezdetét Temes vármegyében a provizorium.

II.

Damaszkin főispán és a vármegyei tisztikar még le sem mondott volt hivataláról, midőn sóskuti S z a b ó Antal udvari tanácsos, a temesvári császári országos főtörvényszék volt tanácselnöke, már fenn járt Bécsben, hogy kineveztesse magát Temesbe főispáni helytartónak.

Szabó Antal akkor már hosszú közszolgálati pályára tekinthetett vissza, mely erősen aulikus szellemű volt. Életrajzát a Temes vármegye levéltárában őrzött családi irataiból és magán-levelezéseiből¹⁾ a következőkben állítom össze.

1796. január 17-én Nagyváradon született. Atyja sóskuti Szabó János, temesmegyei fizetéses táblabíró, anyja Frischeisen Teréz, Frischeisen József tüzér-ezredes leánya volt. A jogot elvégezve, 1816-ban Temes vármegyénél mint írnok kezdte meg a közszolgálatot. 1818-ban tiszteletbeli aljegyzővé nevezték ki, azután 2-ik és utóbb 1-ső aljegyzőnek lépett elő. 1825-ben ő vezette a vármegyei jegyzői irodát, mert Császár Sándor főjegyző követ volt az országgyűlésen. 1827-ben az adóügyek rendezésére regnicolaris-conscriptornak küldték ki Zala vármegyébe. 1829-ben tiszteletbeli főjegyzőnek nevezték ki és újra ő vezette a jegyzői irodát, mert Császár főjegyző az 1830—31. országgyűlésen mint követ vett részt. 1832-ben verseci főszolgabírónak választották meg. 1840-ben második alispánnak, 1844-ben első alispánnak lépett elő és utóbb követnek küldték az 1847/48-iki országgyűlésre.

Szabó a következőket jegyzi fel alispáni működéséről:

¹⁾ Jkv. 1880. évi 1414. sz.

„Mikor alispánnak megválasztottak, a kormánypárt nagyon jelentéktelen volt Temes vármegyében. Ambrózy Lajos báró főispáni helytartó segítségével szerveztem a kormánypártot. 1843-ban Várkonyi Ádám első alispánt követnek küldték az országgyűlésre. Ettől fogva reám maradt a vármegye vezetése. Sikerült a vármegye közhangulatát megváltoztatnom és a kormánypárt minden alkalommal győzött egészen az 1848. márciusi napokig, amidőn Pozsonyban mint követ fával voltam.

„Az 1844-iki országgyűlésen belátták Pozsonyban, hogy Temes vármegye elveszett az ellenzék számára és Várkonyi első alispánt rávették, hogy lemondjon követi tiszteről. Várkonyi hazajött és rá akart venni, hogy helyette én menjek Pozsonyba és ily módon átengedjem neki a tért. Tihanyi főispánt is megnyerte e terveknek. Tihanyi erre 1844. márc. 6-án levelet intézett hozzám, melyben a többek közt ezt írja: „Sok kiváló kapacitás van Temes vármegyében, aki derekasan megfelelné a követi tisztségnek. Én azonban azt óhajtom, hogy a választás olyan férfiúra essék, aki nemcsak képesítve van e díszes tisztségre, de az összes pártok bizalmát bírja. Ez a férfiú ön.“

„Bármennyire hízogó is volt reám nézve e nyilatkozat, a kitüntetésem mégis feláldoztam a kormány érdekeinek és nem fogadtam el a választást. Ám azért az ellenzék óriási erőfeszítései dacára, melyeket Gorove István érdekében kifejtett, — a konzervatív Ambrózy György bárót választattam meg.

„E választása annyira megerősítette a kormánypártot, hogy az 1845-iki tisztújításon a vármegye ellenzéki tisztségviselői mind kibuktak és a kormánypárt vezetett egészen az 1848. márciusi napokig.“

Szabó közben sűrű magán-levelezést folytatott a bécsi iránytadó körökkel.

Mailath Antal gr. főkancellár 1843. december 11-én leír Szabó alispánhoz: hasson oda, hogy Temes vármegye a tervezett esküdtbírószágok ellen adjon utasítást követeinek; továbbá 1844. aug. 10-én felkéri Szabót, hogy dolgozzon a védegyelet fiókjainak megalakítása ellen, mert ez a vállalkozás a kitűzött cél megvalósítását csak eltolja. — Szabó dicsekedve jegyzi fel a levél aljára, hogy az ellenzék nagy fáradozásai dacára nem sikerült Temes vármegyében kétszáz tagot se szereznii a védegyeletnek, mert ő ellenük dolgozott.

Ugyancsak Mailath gr. 1844. máj. 21-én felkéri Szabót, vigye keresztül, hogy a június 4-én tartandó megyei közgyűlésen megszavazzák az eddigi adókat; 1844. aug. 9-én pedig megköszöni a vármegye és Temesvár város adó- és egyházi ügyeiről július 19-éről és augusztus 2-áról tett bizalmas jelentéseit és felkéri, hogy mivel az országgyűlés berekesztése már ki van tűzve, hasson oda, hogy „a jelzett ügyek az óhajtott módon intéztessenek el.“

Szabó hű szolgája lévén Bécsnek, vakon engedelmeskedett, amiért aztán egymásután kapta az elismerő leíratokat, amelyekben felszólítják, hogy „hasonló buzgalommal haladjon ezentúl is az alkotmányosság útján és igyekezzék újabb érdemekkel gyarapítani a király és haza körül szerzett érdemeit.“

Ezeket az elismerő okleveleket Szabó 1852-ben bemutatta Coronini János gr. altábornagy, a „Szerb Vojvodina“ helytartójának, aki azokat a következő német levéllel küldte vissza:

Temesvár, 18. May 1852.

Hochgeehrtester Herr von Szabó!

In der Anlage schliesse ich alle Originalien zurück, deren Copien Sie mir anrückzuhalten erlaubten, damit ich gelegentlich wieder davon Einsicht nehmen könne. Ich habe sie übrigens alle durchgelesen, und es ist nicht zu zweifeln, dass die Herrn, welche jene Zuschriften an Sie richteten, volles Zutrauen zu Ihnen hatten, und somit sind jene Documente für jene Epochen, wo Sie im Sinne der Regierung zu handeln aufgefordert wurden, sehr ehrend.

Ich ergreife diesen Anlass, um mich mit aller Hochschätzung zu nennen

Ihren

ergebensten Diener

Coronini, F. M. L.

Temes vármegye az 1847/48-iki országgyűlésre Szabó Antalt küldte fel követének. Az országgyűlésen Szabó Széchényi István gróf és Som-sich pártjához tartozott.

„Az országgyűlés berekesztése (1848 ápr. 15.) után — írja Szabó önéletrajzában — feleségem betegsége miatt Pozsonyban kellett maradnom. Batthyányi Lajos gróf, Kossuth Lajos és Szemere Bertalan még Pozsonyban felszólítottak, hogy Temes vármegyében folytassam alispáni működésemet. Én azonban nem fogadtam el a megbízást, kijelentve, hogy a győztes párt most nem fog megállani ottan, ahol szándékozott.“

Szabó 1848. május elején utazott el Pozsonyból Versecre, hol háza és szőlőbirtoka volt. Ottani szereplését jellemzi, hogy midőn a császári hadak felszabadították a temesvári várat a honvédsereg ostroma alól, 1849. évi augusztus 13-án ő vezette Versec város hódoló küldöttségét a temesvári várparancsnok elé. A küldöttség azért jött Temesvárra, hogy kifejezést adjon a város hódolatának és kijelentse, hogy a város kész magát alávetni a császári kormány rendeleteinek. A küldöttséget Temesvárott felette kegyesen fogadták, — írja Milleker Bodog, Versec város történetírója — mit leginkább vezetője jeles szónoklatának lehetett köszönni.*)

*) Milleker: Versec város története. II. 68.

Szabó is feljegyzí ezt önéletrajzában és hozzá teszi, hogy ezért utóbb a honvédek sok kárt okoztak neki házában és szőlőbirtokában. Feljegyzí továbbá, hogy 1849-ben Rukovina báró, altábornagy, temesvári várparancsnok megbízásából fontos politikai misszióban járt Windischgraetz herceg tábornagnál. Szabó március 1-én indult el Versecről és Szlavonián át, a Duna jobb partján haladva, nagy nehézségek közt ért március 9-én Pestre, hol a herceg azonnal fogadta, mire ő átadta Rukovina báró szóbeli üzenetét.

Ez „érdemekért“ aztán azzal jutalmazták Szabót az absolutizmus idején, hogy 1850-ben kinevezték a temesvári csász. kir. országos főtörvényszék 1-ső ülnökévé; 1854-ben főtörvényszéki tanácsossá, 1858-ban első tanácsossá és tanácselnökké lépett elő, 1859-ben az udvari tanácsosi címet és jelleget kapta és elnök-helyettes lett. 1861. április 26-án a császári bíróságok feloszlatatván, Szabót bízták meg a felosztatás vezetésével.

Nem volna teljes ez életrajz, ha meg nem emlékezném arról, hogy Szabó Antal fia, az 1834. évi február hó 18-án Versecen született Szabó Miklós derekabb ember volt apjánál. Alig mult 14 esztendő, midőn 1848-ban dobosnak állott be a magyar honvédséghez és végig küzdötte a szabadságharcot. Az absolutizmus alatt besorozták a császári hadseregbe, honnan mint hadnagy került haza és Temes vármegyénél előbb mint esküdt, később mint szolgabíró szolgált. Meghalt 1873. ápr. 18-án Vingán.¹⁾

III.

Szabó Antal 1861. nov. 11-én tisztelgett Bécsben gróf Forgách Antal kancellárnál és erről a tisztelgésről a következőket jegyezte fel:

— „Ön egy oly vármegyének volt alispánja, — mondta a kancellár, — a melyben birtok, tekintély és intelligencia a tulnyomó Ezért tüzetesen kívánom kifejejteni ön előtt politikai hitvallásomat.

Nekem annyi birtokom van, hogy hivatal nélkül is megélhetnék. Csehországban szép, tisztelt állásom volt, de Uram, Királyom ide parancsolt és én kénytelen voltam engedelmeskedni, erőmet hazámnak szentelni, melynek nem szüntem meg hű fia lenni.

Én az október 20-iki és még kevésbé a február 28-iki pátensnek embere nem vagyok. Az 1847. évi administratív formával és az 1800. évi alkotmányos tyussal tartok, s azt akarom, hogy a kormányzás felelősséggel járjon, az ellenőrzés az országgyűlés dolga legyen.

A magyar országgyűlés nem a legjobb kilátások közt nyílt meg, mert az október 20-iki pátens utáni események nem bíztattak eredménnyel. És mivel nem volt kilátás a közeledésre vagy kiegyenlítésre, nem lehetett mást tenni, mint azt felosztatni.

¹⁾ Temesi Lapok 1873. évf. 91. lapsz.

A kiegyenlítésre pedig azért nem volt kilátás, mert az ország per absolutum az 1848. évi törvények helyreállítását kívánta és uoha az országgyűlés a revisiót kilátásba helyezte, attól lehetett tartani, hogy a revisio után is azoknál megmarad; továbbá, mert az országgyűlés a fonalat elszakítottan nyilvánította, a helyett, hogy a kiegyenlítésre gyakorlati, formulázott tervet ajánlott volna. Az amnestia iránti kívánság is szegett üttött, mivel az emigránsok még homagialis nyilatkozatot sem tettek.

A mostani szelid ostromállapot nem volt elkerülhető. Szelidítettem, a mennyire lehet. Oly municipiumokkal, amelyek csak azon működnek, hogy a kormányzás lehetetlen legyen, nem lehet rendezett állapotot és rendet teremteni.

A provisórium célja a nyugodalmat és rendet helyreállítani, az ujoncoakat és az adókat előállítani, azon módok alkalmazásával, mint 1823-ban.

Az ujoncozás nem az újabb rendelet, hanem a régi magyarországi mormativumok mellett fog eszközöltetni. Az adó közvetlen behajtása nem fog kívántatni; a vármegyének csupán az lesz a teendője, hogy a pénzügyészség organumainak felszólítására az adóhátralékosokat megintse.

A Vojvodinához állásomat kötöttem és Ő Felsége szavát adta, hogy Magyarország integritását nem engedni megcsonttatni.

Ha a rend helyre lesz állítva, Ő Felsége Budára fog menni és az országot meg fogja nyugtatni az iránt, hogy az ország alkotmányát megcsorbitani nem akarja. Ha a municipiumokban helyreáll a rend, akkor az országgyűlés mielőbb össze fog hivattatni. De addig erős kézzel fogja a gyepelőt vezetni.“

— Ezek előre bocsájtása után — írja Szabó — a kancellár megkérdezett: megengedi-e hazafias érzelmem és lelkiismeretem, hogy programját támogassam?

Azt feleltem, hogy igen, de azzal a különbséggel, hogy a kir. biztosi címtől irtózom és hogy Temes vármegye — épen ő excellenciája nyilatkozata nyomán és talán az én politikai multam is — kivételt érdemelne.

— Méltánylom az észrevételt — felelte a kancellár. Kivételt tesztek és Önt Ő Felségének administratorul fogom proponálni. Sajnálom, hogy Damaszkint fel kellett mentenem. Személye jó hirben áll. Iparkodjék Murányi alispán urat megnyerni. Jóhirű, jónevű ember; kár, hogy tulhonfiséga tulragadta.“

Szabó Antal pár nap mulva mint kinevezett főispáni helytartó jött le Temesvárra. Csakhamar kinevezte a megye tisztikarát, élén Papházy Miklós alispánnal, és dec. 14-én föleskette a tisztviselőket, azután tisztelgett velök Bonnaz és Maschirevits püspököknél, Lichtenstein herceg lovassági tábornok, temesvári vezérlő tábornoknál és Braun altábornagy, várparancsnoknál.

A tisztviselők fölesketése alkalmával elszólta magát a főispáni hely-

tartó. Olyan beszédet tartott, melyet odafönn hazafias szelleműnek ítéltek és ezért mennie kellett.

Pedig beszéde hosszú volt ugyan, de épenséggel nem bővelkedett hazafias szellemű részletekben.

Beszéde elején visszapillantást vetett a multakra. 1850-ben — úgy mond — Magyarország azt a jogos reményt táplálta, hogy azt mondják neki: Magyarok! Országotok közállapotait elvonták a történelmi jogalaptól. Hazátokon nagy sebeket ütöttek. Gyülekeztetek a trón körül és igyekeztek behegeszteni a sebeket és visszaállítani alkotmányotokat. — Az igazságügy szervezetében volt is némi remény erre, mert visszaállították mindazt, mi az urbériség megszűntetése után a magyar magánjogból megmaradt és érintetlenül hagyták a magyar hivatalos nyelvet. Schmerling igazságügyminiszter visszalépése után azonban Magyarország napról-napra mind szorongatottabb helyzetbe jutott. Aki betekinthezett az államgépezet menetébe, látta, hogy a kormányrendszer fenn nem tartható, s mind élénkebb lett a vágy az alkotmány után. Az eseményekből Ő Felsége is azt az okulást merítette, hogy a trónt környező államférfiak tanácsa nem volt szerencsés sikerű. Ezért hívta össze Ő Felsége 1860-ban a megerősített birodalmi tanácsot, később pedig kiadta az októberi diplomát.

„Az októberi diplomát nem tekintem ultimatum-nak — folytatta Szabó. — Azt vagy egészében elfogadni, vagy ignorálni kellett volna. E helyett egyik részét kiaknázták, másik részét visszautasították. Ez nem vezethetett a kölcsönös egyetértésre. Ez az oka az ország szerencsétlenségének. Az országgyűlés eleje sem volt szerencsés, mert két hónapon át vitakoztak a felett, hogy határozattal vagy felirattal feleljenek-e a királynak. Végre jelentéktelen, szinte csúfos többséggel a felirat mellett döntöttek. A második felirat minden részében a szigorú jog alapján áll. Erre feloszlatták az országgyűlést. A felirat végén a törvényhozó-testület passzivitást, szenvedést és türelmet ajánlott, míg jobbra fordul az idő. Fájdalom, nem követték e tanácsot; az országgyűlés feloszlását új agitációk anyagául használták fel és az adózás nyílt megtagadásával feleltek. Ennek természeteszerű folyamánya lett a jelenlegi helyzet: a provizorium folytatása, összekötve a diktatúrával és szelid ostromállapottal.

13 év mult el azóta, hogy vágyakozunk 800 éves ősi alkotmányunk visszaállítására. Tizenhárom esztendő óta küzd a magyar állam hajója viharok hullámaival, s tizenhárom esztendő óta nem tudunk parthoz jutni!

Sok nagyesszű férfiú, sok lelkesedés és buzgóság, sok forró vér és nemes akarat harcolt az ügyért, de hiába. Törekvéseikért kiérdemelték a haza háláját, de kifáradtak a harcban és elsodorták őket a mozgalmak hullámai. Így volt ez Temes megyében is. Ha a kifáradtak visszavonulnak, ez természetes. De azok, akik még erőt éreznek magukban arra, hogy hasznos szolgálatokat tehessenek a hazának és a vármegyének, s akik azt

hiszik, hogy okulva a multakon, az örvényeket és zátonyokat óvatosan kerülve, biztos kikötőbe vezethetik az állam hajóját, azoknak hazafias kötelességükben állott a további szolgálatok elvállalása.“

Ezt a beszédet bő kivonatban hozta a „*Temesvarer Zeitung*“ 1861. decz. 17-iki száma és utána másnap közölték a fővárosi lapok. Harmadnap a következő leirat érkezett Pálffy gróf helytartótól:

13782.

Magyarország kir. Helytartójától.

Méltóságos Szabó Antal Urnak
Temes vármegye főispáni helytartójának

Temesvárott.

A Temesvári Ujság utján több lapba átment Méltóságod azon beszédének vázlata, melyet a megyei tisztikar felesketése alkalmából f. hó 14-én tartani jónak látott.

Azon meggyőződésben, miként ezen, Méltóságod jog- és hatáskörébe nem illő, 's politikai szempontból épen nem helyeselheto kitételek csak félreértés, vagy elferdítés által tulajdonítottak Méltóságodnak, felhivom, miként a kérdéses beszéd szövegét egész terjedelmében velem közleni sziveskedjék, hogy alkalmam legyen a hirlapi közleményeket helyreigazíttatni.

Fogadja Méltóságod különözó tiszteletem kifejezését.

Budán, december 19-én 1861.

Pálffy.

Szabó Antal 1861. december 25-én, karácsony napján, válaszolt e felhívásra.

„Excellenciád magas rendelete — írja — nem kevésbé meglepelt, mert úgy látom, hogy a legjobb akarat és legtisztább szándék mellett — nemcsak a jogkörben, hanem a politikai viszonyok irányában is — tévedtem.

Beszédemet Excellenciádnak semmi alakban sem küldhetem meg, mert nem volt annyi időm, hogy azt leírjam. Beszédem csupán fejemben és emlékemben volt rendezve, s csupán a sorozat megtarthatása végett feljegyzett jelszavak nyomán mondtam el. De ezen jegyzéket sem terjeszthetem elő, mert nem vélvén, hogy valaha hasznát kellene venni, azt több felesleges papirokkal és levélborítékokkal együtt, papirkosárba dobtam, s a szolgák a kosár tartalmát befűtésre használták.

A Temesv. Zeitung tudósítójának megengedtem, hogy a tisztikar felesketésénél jelen lehessen, beszédemet jegyezhesse és közölhesse.

Kinyomatás előtt a beszéd nékem bemutatott és azt hünek találtam, s tévesnek vagy elferdítettnek ezuttal sem vallhatom.

Az eddig monopolizált és terrorizált közvélemény azt a tényt, hogy Magyarország alkotmánya még nem állíttatott vissza, egyedül a bécsi német kormánynak tulajdonította, s a reakció rémével volt ingerelve, izgatva. E tétútra vezetett közvéleményt volt főcélom beszédemmel meg-

fordítani és kimutatni, hogy hátramaradásunk okai nem a kormányban, hanem a tulsó párt magatartásában rejlik.

Ha beszédemben politikai szempontból nem helyeselhető kitételek fordulnak elő, ezt valójában fájlalom, mert nem is sejtém, hogy valamelyik kitétel a mostani, még ifju és csak fejlődésben levő politikai szemponttal összeütközésbe jöhet. Másrészről a hallottakból az a hiedelem, hogy a mit a mult idők politikai helyzetéről mondtam, Magyarország legkonservatívabb, leghívebb és legdicsőbb nevű és birű férfainak érzelteiben rejlenek és nézeteikkel megegyeznek, s úgy véltem, hogy itt az idő, hogy a kormánynak valahára tevékeny pártot szerezzünk, mellyel eddig alig birt.

De távol áll tőlem a kegyes rendeletben kimondott nézet ellen harcolni akarni, s amiket fentebb felhoztam, méltóztassék Excellenciádnak csak mint mentségi alapokat tekinteni.

Távol áll továbbá tőlem azt a kérdést feszegetni: szükséges-e, hasznos-e egy hirlapi közleményt — mely harmadnapra már feledésbe ment — hirlapi helyreigazítás útján újra felébreszteni, s azoknak a figyelmét is felkölteni, akik annak fontosságot nem tulajdonítottak.

Jelentésemet azon értékül sem szolgálható] véleménynyel fejezem be, hogy egyes kitételeket tévesztésekkel vagy ferdítésekkel nehéz lesz helyreigazítani, de könnyebb lesz az egész beszédet — abban a részben, hol a mostani politikai nézetek ellen akaratlanul vétettem — egy hirlapi ellencikkel megcáfolni, ami talán a „Sürgöny“ kötelessége lenne.“

Pálffy gr. helytartó 1861. dec. 30-án a következő leirattal felelt az igazoló jelentésre.

14515. sz.
eln.

Magyarország királyi helytartójától.

Méltóságos Szabó Antal Úrnak, Temes vármegye főispáni helytartójának
Temesvárott.

A megyei tisztikar felesketése alkalmából tartott beszéde iránt folyó hó 25-én 67. sz. alatt kelt hivatalos, és ahhoz csatolt magánleveleiben foglalt azon kitétel folytán, hogy a mult időkbeli politikai helyzetekről Méltóságod által mondottak Magyarország legeconservatívabb, leghívebb és legdicsősebb nevű és hírű férfiúinak érzelteiben rejlenek, és hogy e nézetei Bécsben a legmagasabb körökben helyeseknek ismertettek el, — felhívom Méltóságodat, miként nekem azon férfiak neveit, kiktől ez utasítást nyerte, tudomásomra juttatni sziveskedjék, hogy a szerint megítélhessem, vajjon Méltóságodnak volt-e kellő oka egyáltalában, különösen pedig e nézeteket hivatalos alakban nyilváníthatni.

Fogadja Méltóságod különözó tiszteletem kifejezését.

Budán, december 30-án 1861.

Pálffy.

Szabó hosszabb jelentésben mosakodott erre:

„Amiket — írja — beszédemben a volt politikai viszonyokra nézve felhoztam, azok nem kizárólag az én nézeteim, hanem úgy hiszem, úgy tudom, az országnak nézetei. Hivatkozom e részben az országgyűlés egyhangú felirataira. S ott van a Felsőház, melyet a honnak legconservativebb, leghívebb, legdicsebb hírű és nevű fiai, az egyházi és polgári főméltóságok képezik, s mely a feliratok ellen szót nem emelt. Az érzület tehát, melyre hivatkoztam, ezzel a ténynyel meg van fejtve.

Egyébiránt országunk lefolyt viszonyait én csak tájékozásul hozám fel és szerintem a jövőre nézve csupán annyiban lehetnek felhozhatók, amennyiben Ő Felsége az 1860. okt. 20.-iki diplomájában azt az erős akaratát és határozatát méltóztatott kimondani, hogy Magyarország ősi alkotmánya helyreállíttassék és a viszonyok országgyűlésileg mielőbb rendeztessenek.

És én, s úgy hiszem, az egész ország — tovább is azon meggyőződésben vagyok, hogy bármily illeszkedő országgyűlést birjunk összeállítani, az a fonalat csak ott veheti fel, ahol megszakadt, t. i. az utolsó feliratnál, — csupán azzal a különbséggel, hogy a „quod juris“ mellett a „quod consilii“ is tekintetbe fog vétetni.

Nyolcszáz esztendőös törvényes jogú állapotokat nem lehet ignorálni. És ha az ország nézeteit, melyeket beszédemben kifejtettem, ignorálni vagy tagadni akarnók, épen annyit tenne, mint 800 éves törvényes alapjogokat ignorálni és tagadni. Ezt pedig egy dicső nádori familiának dicső ivadéka sohasem fogja tenni!

Es így újra kénytelen vagyok annak a meggyőződésnek kifejezést adni, hogy én beszédemmel a politikába nem ütköztem és a kormánynak, ha nem használtam, bizonyára nem ártottam.

Az a kitétel, hogy „nézeteim Bécsben a legmagasabb körökben helyeseknek ismertettek el,“ — hivatalos jelentésemben nem fordul elő, s így úgy látszik, magán-levelemből merítettet.

Nem emlékszem már, mikép stylizáltam ezt magánlevelemben, melyet — mint befejezése mutatja — mély lélekfájdalomban írtam, — de ezzel én nem értettem mást, mint azt, hogy a bécsi körökben is, a múltra nézve ugyanazon nézetek uralkodnak, mint a melyeket én — nem annyira önmagam, mint az ország nézeteit — felhoztam.

Midőn október 12-én a főkancellár, gr. Forgách úr ő excellenciájánál udvaroltam, ő excell. kegyes volt, mielőtt hivatal-vállalásra felszólított volna, programjával megismertetni. Ez pedig körülbelül így hangzott.

Szabó ezután ismertette gr. Forgách programját, az általam már említett feljegyzések alapján, bár némi lényegtelen eltérésekkel. Azután így folytatja:

„Ö excellenciája azzal végzé értekezését: „Ha haza megyen, ezen nézetek szerint iparkodjék a közvéleményt vezetni és célunk elérésére erélyesen közreműködni.“

Schmerling álladalmi miniszter november hó 17-én beszélgetés közben ezeket mondá:

— Was durch so viele Jahre in schiefer Richtung gebaut wurde, kann in ein paar Monaten nicht zurecht gestellt werden, und was bei einem Umbau hie und dort nicht passt, das wird man beseitigen und mit anderen passenden Theilen ersetzen, etc.

Úgy látszik, hogy Schmerling úr ő exc.-nak mondása teljesebbé ment, mert az állami költségvetés a bécsi Reichsrathba vitetett, anélkül, hogy a febr. 26-iki pátens szerint Magyarország és kapcsolt részei is meghivattak volna.

Rainer Ö Főhercegsége mintegy a következőket volt kegyes mondani:

— Trachten Sie die öffentliche Meinung zu belehren. Ruhe und Ordnung herzustellen; denn es ist der feste Wille Seiner Majestät, Ungarn baldmöglichst herzustellen.

A Polizei-Minister — kivel hosszabb értekezésem volt — nézetei körülbelül így hangzottak:

— Sie haben eine schwere Aufgabe nun: eine irre geleitete öffentliche Meinung zu verbessern; doch durch Gewandtheit, Offenheit und guten Willen wird das Werk gelingen.

Bátorkodom tehát Excellenciádhoz azon alázatos kérdést intézni: nem voltam-e felszólítva arra, mindent megtenni, amit hasznosnak és célirányosnak véltem? És nem volt-e elegendő okom, nézeteimmel hivatalos alakban is fellépni? Nem volt-e kötelességem a tisztikaromhoz, mely a népet oktatja és a közvéleményt mindenkép irányítja, oktató, utbaigazító és tájékoztató beszédet intézni? Megsértettem-e a mostani kormányzás politikáját valami részben, s ha igen, mely részben?“

Gr. Pálffy helytartó adós maradt a válaszszal a fölvetett kérdésekre. Három hét múlva az alábbi leiratot intézte Szabó főispáni helytartóhoz:

Méltóságos Főispáni helytartó Ur!

Szokásom lévén egyenes uton járni, kötelességemnek tartom oly egyének irányába, kik Ö Felsőge kormányának szolgálatot tettek, azon őszinteséget tanusítani, melyet előbbeni életök 's működésük és tiszteletreméltó jellemök igényel, 's mely tőlük minden keserítést eltávolíthat. Ily célból azt hiszem, hogy Méltóságodnak önérdeke úgy hozná magával, miszerint számos éveken át teljesített hasznos szolgálataira hivatkozva, a kormányára bizott megye szervezésének megtörténtét nyugalmazásérti

folyamodásának benyújtására felhasználná, melynek teljesülését Nagyméltóságú főkancellár ur istápolni kész leend.

Legyen Méltóságod meggyőződve, hogy velem közlött magánóhajtásainak teljesítésében csupán a hivatalos állásommal egybekapcsolt súlyos felelősség által gátoltatom; egyébiránt kellemes föladatomnak tekintvén, Méltóságodnak tőlem telhetőleg szolgálatjára lenni.

Ki is megkülönböztetett tisztelettel maradok
Méltóságodnak

lekötelezettje
P á l f f y.

Bécs, 1862. évi február 7-én

Méltóságos Szabó Antal főispáni helytartó úrnak.

Ép ily lesújtó volt Szabóra nézve gr. Forgách Antal főkancellárnak következő levele:

Bécs, 1862. febr. 8.

Méltóságos Ur!

Méltóságodnak f. hó 2-án Pestről kelt sorait vettem, 's Méltóságoddal tudatni kívántam: miszerint a tisztikar felesketése alkalmával tartott beszéde tartalmát részemről is őszintén sajnálom, mert az abban foglalt elvek és kitételek, még a legjobb szándék tisztaságára is homályt vetni képesek. Nemkülönb. sajnálatomat kell kifejeznem a végett, hogy a tisztikarba oly egyének vétettek fel, kiknek a Fejedelem iránti hűségök méltán kétség alá vonható.

Én egyébiránt Méltóságodat ezen kellemetlen esemény dacára is mint becsületes és loyális hivatalnokot becsülni meg nem szüntem, de Méltóságodtól elvárom, hogy jövőben ilyen alkalmakuál a kívánatos tapintatot és óvatosságot fogja bizonyítani.

Ki is megkülönböztetett tisztelettel maradok
Méltóságodnak

őszinte szolgálja
Gróf Forgách Antal.

Szabó nem nyugodott meg. Ujra irt a helytartónak, azután a főkancellárnak, kitől 1862. április hó 12-én ezt a választ kapta:

Méltóságos főispáni helytartó Ur!

Méltóságodnak folyó hó 9-én hozzám intézett bizalmas levelére, habár sajnálattal, következőket kényteleníttem nyilvánítani:

Azon beszéd, melyet Méltóságod megyei kormányzói székének elfoglalása alkalmával tartott, a királyi helytartóban és magasabb körökben is a legkellemetlenebb benyomást idézte elő.

Én meg vagyok ugyan győződve Méltóságodnak legjobb akaratáról és loyaltásáról, azonban őszintén be kell vallanom, hogy a Méltóságod irányá-

ban uralkodó hangulatot, melyet a megye szervezésénél történt néhány balfogás még nagyobb fokra emelt, megszüntetni képes nem vagyok.

Azt pedig természetesnek fogja találni Méltóságod, hogy midőn az illető helyen, az ország egyetemes kormányzatáért felelős királyi helytartó és Méltóságod között főnforgó egyenletlenség eldöntéséről 's némileg a kettő közötti választásról van szó, a mérleg nem Méltóságod, hanem a helytartó részére fog hajlani.

Ily viszonyok közt azon meggyőződésre jutván, hogy Méltóságod sikeres működése ezentúl folytonos akadályokkal fog küzdeni, magam is azt tartom, hogy Méltóságodnak ezen kellemetlen helyzetből kiszabadulására nem marad egyéb hátra, mint nyugalmaztatásáért folyamodni.

Miután pedig, a mint értesültem, a királyi helytartó e napokban Temesvárra fog leutazni, Méltóságodat fölkérem, hogy azon alkalommal vele e tárgyban közvetlenül értekezni sziveskedjék.

Méltóságodnak

Bécsben, 1862. évi ápril 12-kén

lekötelezettje

Gf. Forgách Antal.

Pár napra rá gr. Pálffy helytartó Temesvárott járt, megvizsgálta a vármegye és a város ügykezelését, s megelegedését fejezte ki a tapasztaltak felett, sőt gazdag lakomát adott, amelyre meghivta Szabó főispáni helytartót és a tisztikart. Ugyancsak meglephette aztán Szabót, mikor április hó 26-án ezt a levelet kapta a helytartótól:

Méltóságos Ur!

Midőn Méltóságod f. hó 20-án kelt becses levele mellékleteit visszaküldeném, köszönetemet nyilvánítom a személyem iránt kifejezett érzelmekért s részemről viszont biztosíthatom Méltóságodat, hogy személye iránt mindenkor a legjobb indulattal és nagyrabecsüléssel viseltem, mint ezt Méltóságodnak ottlétemkor alkalma volt tapasztalni, és hogy jövőre is örömmre szolgáland e jó — indulatomat Méltóságod irányában minden körülmények közt tanusítani.

Ámde vannak kötelességek, melyek jelen állásomban elkerülhetetlenné teszik, hogy a személyes vonzalom mellett is a közzolgálat érdeke lebegjen szemeim előtt és e kötelesség kifolyásául tekintendi Méltóságod, ha ez alkalmat arra haszualom fel, hogy Méltóságodat újból felhívjam, miszerint saját érdekében fekvő nyugdíjaztatására vonatkozó folyamodását hozzám mielőbb benyújtani ne terheltelessék.

Fogadja nagyrabecsülésem nyilvánítását.

Budán, ápril 25-én 1862.

Pálffy.

A sok levélváltás szomorú vége az lett, hogy Szabót 1862. májusban — „súlyos szembajára“ való tekintettel — fölmentették állásától és legfelsőbb kegyelemből egyelőre rendelkezési állapotba helyezték teljes fizetéssel, egy év múlva pedig 3150 frtnyi fizetésének felével nyugdíjazták.

Az alkotmányos idők derengésével Szabó Antal arra utalva, hogy „súlyos szembaja“ a pihenés folytán megszűnt, septemvirré való kinevezetéseért folyamodott. Elutasították. És megbukott azzal a próbálkozásával is, hogy Versecen orsz. képviselőnek megválaszszák.

Sorsát megérdemelte. Egy ember, aki mint alispán a negyvenes években titkos jelentéseket tett a bécsi udvari kancelláriának és mikor 1849-ben a császári hadak felszabadították a temesvári várat a magyar honvédség ostroma alól, hódoló küldöttséget vezetett Versecről a temesvári katonai parancsnok elé, — nem volt érdemes arra, hogy az alkotmányos Magyarországnak hivatalt kapjon.

VEG YES.

Idestova egy éve már, hogy halhatatlan fejedelmünk és bujdosó társainak hamvai Délmagyarország rónaságain, falvain és városain keresztül visszatértek a haza szent földére, hogy immár — majdnem kétszáz évig tartó bujdosás után — végre hazájok szentelt földjében folytassák örök álmaikat. Ha későn is, de szent kötelességünk, hogy e vidék történelmi Annaleseiben megemlékezzünk e minden magyarra nézve felejthetetlen, örök emlékü eseményről. Mert mije volt II. Rákóczi Ferenc a magyar nemzetnek? Valamint a Krisztus neve a keresztény világnak nem jelent kevesebbet a megváltásnál, úgy Rákóczi nevével is válhatlan kapcsolatban marad mindenkor a szabad, önálló, független Magyarország eszméje.

Szabadságharcainknak összes búja, összes bánata, lovagias mérközésekben gazdag lefolyása, e harcok összes dicsősége a Rákóczi névhez fűződik. Senki nem hozott még a szabadságért nagyobb áldozatot. Feláldozta fejedelmi vagyonát, családi boldogságát, mindent ami e földi életben ember előtt kedves, a legnagyobbért: a szabadságért. Ezért szenvedett, bújdosott és halt meg számkivetésben. A szabadságát örökké féltő, azért mindenkor küzdő magyar nép, minden nagyjai közt Rákóczi alakját zárta legjobban szíve mélyébe. Nem lehetett és nem lehet azt onnan soha kiirtani.

Lánglelkű nagy költőnk, Temesvár lakója de az egész haza dísze, Szabolcska Mihály, az egész magyar nemzet érzelmét zengte el akkor, midőn Rákóczi hazatérő hamvainál Temesváron, 1906. okt. 27-én elszavalt szép költeményében ezt mondja:

„De a neved búbajos emléke
Tovább virult nemzeted lelkébe'
S ki érettünk legtöbbet szenvedtél;
Szabadságunk eszményképe lettél!

Eltörhették a tároगतónkat,
Megtilthatták álmodni is rólad,
Csak te voltál a szívdobogásunk,
A legszentebb titkos imádságunk.

Csodás hittel édes meseszóban
Regélgették a magyar kunyhókban:
Az üstökös újra tündököl még . . .
Hej Rákóczi egyszer vissza jön még!

És visszajött Rákóczi! Vele együtt jöttek dicső anyja, Zrinyi Ilona, a hős Thököly Imre, Nagy Beresényi Miklós, a hű Eszterházy Antal és Sibrik Miklós.

Útjuk a magyar határtól — Orsovától kezdve folytonos diadalmenet volt. A magyar királyi kormány, az egyházak képviselői, vármegyék, városok, hatóságok, testületek, a nagy közönség, a nép ezrei, a tanuló-ifjúság apraja-nagyja, összeolvadva egy szent érzésben, fogadta és kísérte a koporsókat állomásról-állomásra. A fogadtatás nagyszerűsége a Délvidéken Temesvárott érte el tetőpontját, hova 1906. okt. 27-én este 6 óra 25 perckor ért a hamvakat hozó vonat s egy teljes óráig állott a józsefvárosi pályaudvarban, hogy leróhassuk kegyeletünk adóját.

És megjelentünk mindnyájan, akinek ép keze-lába volt, nemcsak Temesvár közönsége, de távolabb fekvő városok és helységek lakói, vagy legalább küldöttségei, hogy letehessünk egy szent fogadást. Egy megbüvölt embertábor fogadta városunkban a szent hamvakat; az igézet alúl nem volt kivétel. Előttünk állottak a néma koporsók, némaságukban is oly beszédsek.

Nem lehetett itt célunk leirni a fogadtatás külső nagyszerűségét, utalnunk kell napilapjainkra.

Társulatunk is kivette részét a hódolatból; ott voltunk mindnyájan s ama negyvenhárom koszoru között, melyeket Temesváron helyeztek Rákóczi és bujdosótársai koporsóira, ott volt társulatunké is, mint kegyeletünk látható jelképe.

Isten hozott nagy fejedelmünk! és titeket bujdosó társai! Szellemetek, mely hamvadó poraitokból kitör, termékenyítse meg úgy a mostani mint minden következő nemzedékét a magyar nemzetnek.

Társulatunk elnöki székének betöltése. Társulatunk elnöki székét a közgyűlés 1907. április 21-én töltötte be, midőn lelkesedéssel, egyhangulag méltóságos Kabdebó Gergely urat, Temesvármegye és Temesvár szabad kir. város főispánját választotta meg társulatunk vezetőjévé.

A közgyűlés egyúttal dr. Szentkláray Jenő apát-kanonok és társulati tiszteleti tagot, Bogma István városi tanácsost és dr. Schönvitzky Bertalan főgymn. igazgatót társulati tagokat kérte fel, hogy a közgyűlés nevében és megbízásából tisztelegve a főispán úr előtt, ő méltóságát a választás elfogadására felkérjék. A küldöttség pár nap mulva tisztelegtt az új elnöknel s dr. Szentkláray Jenő apát-kanonok, mint a küldöttség vezetője, a közgyűlés nevében üdvözölte a főispán urat.

„A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulat közgyűlése — mondá — tekintettel ama kiváló érdemekre, melyeket a társulat felvirágoztatása körül hat évi igazgatói tiszte alatt szerzett, egyértelmű lelkes megegyezéssel méltóságodat a Társulat elnökévé választotta és arra kéri, hogy a választást elfogadni s alkalmas időben elnöki székét elfoglalni méltóztassék.

Mint a Társulat egyik idősb tagjának, ki 35 évvel ezelőtt résztvettem annak alapításánál, legyen szabad Méltóságodat diszes elnöki állásában, mindnyájunk nevében meleg szeretettel és tisztelettel üdvözölnöm, egyszersmind kifejezést adnom annak a reményünknek, mely bizonyára a magyar közművelődés minden igaz barátját hevíti, hogy Méltóságod fővezérlete alatt ez a szépen fellendült intézet haladni fog előre s tovább fejlődésében is gyümölcsöző és szerencsés leszen.

Visszafolynak szemeim előtt azok a dicsőséges emlékek, melyeket e Társulat nagynevű alapítója és első elnöke, Ormós Zsigmond, drága örökségül reánk bízott. — Meg vagyunk győződve, hogy a zászló, melyet egykoron ő hordott előttünk, Méltóságod kezeiben is a szellemi munka nagy értékének s méltó megbecsülésének, a tudományos és irodalmi törekvések hathatós támogatásának, Délmagyarország nemzeti fejlődése s magyar műveltsége legszélesebb körű előmozdításának, a sikereknek és bátor győzelmeknek magasan lobogó, fényes jelvénye leend, melyet mi mindnyájan hazafias kötelességérzetünk egész melegével és hűségével követni fogunk.

Mit várunk Méltóságod elnökségétől?

Sokat várunk!

Várjuk és kérjük, hogy elnöki tisztét ne csak elméletileg mérlegelje, hanem sokkal inkább a gyakorlati eredmények terén érvényesítse. Érvényesítse azt az egybegyűjtött muzeumi anyag tudományos feldolgozása, irodalmi értékesítése, gyűjteményeink gazdagítása és szakszerű rendezése által. Legyen ebben a nehéz munkában az igazgatóságnak és a dolgozó tagoknak készséges tanácsadója, segítője és támasza.

Minden más egyéb teendők előtt a kulturpalota felépítését kell sürgetnünk.

Aggódó lélekkel nézzük már évek óta kulturális társulataink és műgyűjteményeink ezen leendő otthonának lomhán mozduló ügyét, mely mintha már megfenekelett volna, mintha az üllő és kalapács közé került volna.

Ragadja meg Méltóságod ezt a nagyfontosságú és immár halaszthatatlan ügyünket. Építse fel Délmagyarország közművelődési palotáját.

Elnökségének ezzel a sikerével érenél maradandóbb emléket fog magának állítani! Isten éltesse és árássa el áldásával elnöki működését! "

Kabdebó Gergely főispán igen szívélyesen fogadta a küldöttséget és melegen megköszönve a beléje helyezett bizalmat, kijelentette, hogy az elnöki tisztséget kész örömmel elfogadja és teljes tetterővel azon lesz, hogy minden tekintetben megfeleljen a hozzá fűzött várakozásoknak, melyeknek Szentkláray Jenő dr. oly gyönyörű szavakban adott kifejezést. Ő is részt vett a társulat alapozási munkáiban, mint egészen fiatal ember és fogékony lelkére nagy hatással volt az az eszményiesen fenkölt, céltudatos, hazafias működés, melyet felejthetetlen előde, a nagynevű Ormós Zsigmond kifejtett, ki tisztelettel és csodálattal adózott mindig Szentkláray Jenő tudományos munkálkodásának. Lelke egész mélyéből örvend, hogy folytathatja azt a nagy munkát, melyet Ormós Zsigmond megkezdett. A kulturpalota építésének ügyét szíven hordja és oda fog hatni, hogy az építés mentől előbb megkezdhető legyen, mert teljes tudatában van e palota jelentőségének. Ezután újból megköszönte megválasztatását, majd kezét fogott és szívélyesen elbeszélgetett a küldöttség tagjaival.

Uj elnökünk a június 24-én tartott igazgató választmányi ülésben foglalta el először az elnöki széket.

Wosinszky Mór †. Wosinszky Mór, társulatunk tiszteleti tagja, a muzeumok és könyvtárak országos felügyelője, a kitűnő archeologus 1907. február 22-én meghalt. Nem sokáig betegeskedett, február 19-én még hivatalos dolgait végezte s három nappal később már halott volt. Hasznos és eredményes munkában töltötte egész életét; fáradhatlanul dolgozott mindig, hogy hazájának hasznára legyen és hírét dicsőségét öregbítse. Az archeologia terén kifejtett működésével nevét ismertté tette a külföldi tudományos körökben is, a hol ismerik és érdeme szerint méltányolják is az elhunyt kutatásait. A külföld nagyobb muzeumaiban mindenütt találkozunk az ő nevével, mint a lengyeli őstelep kutatójával, ki a felásott kőkori emberek tetemei közül Európa minden nevesebb muzeumának adományozott egy-egy jellegzetes példányt.

Wosinszky Mór Tolnán született 1854-ben. A papi pályára lépván, három évig mint káplán működött, 1880-ban plébános lett Lengyelen,

1885-ben Závodon, 1887-ben Aparon és 1894-ben Szegszárdon. Esperes 1888-ban lett. Eleinte az egyházi irodalom terén működött, de legnagyobb érdemeit az archeologiai irodalom terén szerezte. Mint lengyeli plébános gróf Apponyi Sándor támogatásával a lengyeli őskori telep felkutatásához fogott s majdnem tíz évi kutatásának eredményét *Leletek a lengyeli őskori telepről* című, két kötetes munkájában írta le. Virchov Rudolf arra méltatta, hogy dolgozótársává szegődött s a lengyeli őstelepről megjelent német nyelvű, háromkötetes munkájához az embertani részt tartalmazó függelékét írta. Wosinszky ezután még egész Tolnamegyét átkutatta, faluról-falura járva és ásatva. Kutatásainak eredményét *Tolnavármegye története az őskortól a honfoglalásig* c. két kötetes nagy munkában írta meg. Tulományos munkálkodása elismerésül úgy a M. T. Akadémia, mint több külföldi tudom. egyesület tagjai sorába választotta.

Gróf Apponyi S. mellett leginkább az ő buzgólkodásának köszönheti Tolnavármegye, hogy oly muzeum birtokába jutott, a melynek gyűjteményei, azok elrendezése, gazdagsága az őskori leletekben, hazánk vidéki városai között Szegszárdot páratlanná teszik. A szakférfiak lépten-nyomon f-1 is keresik Szegszárdot, hogy Wosinszky alkotásából tanuljanak. Hogy hazánkban a legújabb időkben a régészettel foglalkozóknak egész gárdája keletkezett, s hogy a muzeumok eszméje mindjobban terjed, abban Wosinszkyknak, mint tudósnak és mint országos felügyelőnek egyaránt nagy része van. Mint a muzeumok országos felügyelője gyakran fordult meg városunkban és társulatunk muzeumában, melynek jelentőségét nagyrabecsülte és emelkedéseért minden tőle telhetőt megtett. A korán elköltözött, érdemes nagy férfiú sírja fölé font koszorúhoz mi is hálásan járulunk egy babérlevéllel. Áldás legyen emléken!

Posta Béla kinevezése orsz. felügyelővé. Wosinszky Mór halálával megürült a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségében a régészeti szak országos felügyelőjének helye. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1907. évi július hó 13-án Wosinszky helyét dr. Posta Béla kolozsvári tud. egyetemi nyilv. rendes tanárral, az Erdélyi Muzeum érem- és régiségtárának igazgatójával töltötte be, ki felügyelői tisztét az ország keleti és déli részében levő muzeumok felett fogja gyakorolni.

Dr. Posta Béla a hazai régészettudományak nemcsak egyik legavatottabb művelője, hanem mint az Erdélyi Muzeum érem- és régiségtárának igazgatója igen kiváló érdemeket szerzett a muzeum alapos rendezésével és fejlesztésével. Működéséhez szép reményeket fűzünk. Üdvözljük őt ez új állásában.

A muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének és országos tanácsának jelentései. A muzeumok és könyvtárak országos

szövetségének közgyűlése Pécsen 1907. június hó 29-én tartott meg. Társulatunkat e közgyűlésen dr. Berkeszi István társ. főtktár, a Délmagyarországi természettudom. társulatot dr. Steiner Simon, a Temesvár-városi nyilvános könyvtárt Bellai József tb. városi tanácsos képviselte. A muzeumok és könyvtárak országos tanácsa ez alkalomból Mihalik József h. előadó szerkesztésében kiadta V. Jelentését az 1906. évi működéséről; ugyancsak akkor jelent meg, szintén Mihalik J. gondos szerkesztésében a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének a Jelentése 1906. évi működéséről.

E jelentésekből különösen a Délvidékünkre vonatkozó következő adatokat emeljük ki.

A lefolyt 1906. évben a társadalmi úton létesített és fentartott közgyűjtemények közül 70 tudományos és 412 népies jellegű gyűjtemény tartozott a muzeumok és könyvtárak országos tanácsának hatáskörébe. A 70 tudományos jellegű gyűjtemény között volt Délmagyarország területéről négy intézet: A délmagyarorsz. tört. és régész. muzeum, a délmagyarorsz. természettudom. muzeum, a temesvári nyilvános könyvtár és a versec-városi muzeum és könyvtár. A 412 népies jellegű gyűjtemény között vidékünkéről a következők tartoznak ide: 1. Temes vármegyéből: Bavaniste, Orsz. Tanács népkönyvtára (1000 K.), Delta, DMKE népkönyvtára, Fehértemplom, a DMKE népkönyvtára, Gáttája, a DMKE népkönyvtára, Mehalarónáctelep, az O. T. népkönyvtára (1000 K.), Omor, az Orsz. Tan. vándorkönyvtára (500 K.), Szkulya, az O. T. népkönyvtára (1000 K.); Temesvárról: az Orsz. Tanács erzsébetvárosi népkönyvtára (1000 K.), az Orsz. Tan. gyárvárosi népkönyvtára (1000 K.) és a józsefvárosi polgári olvasóegylet népkönyvtára, Versecről a magyar ifj. egyet népkönyvtára = 11. 2. Torontál vármegyéből: Módos, az O. T. népkönyvtára (1000 K.), Nagyszentmiklós, a DMKE népkönyvtára, Németcsernya, az O. T. vándorkönyvtára (500 K.), Pancsova, az O. T. népkönyvtára (1000 K.), Tamásfalva, az O. T. népkönyvtára (1000 K.) = 5. 3. Krassó-Szörény vármegyéből: Lugosról: az O. T. népkönyvtára (2000 K.), s a DMKE népkönyvtára, Németbogsán, a közkönyvtár és muzeumegyesület népkönyvtára, Oravica, az Arany-Kör népkönyvtára, Resicabánya, a DMKE népkönyvtára = 4. A három vármegye területéről összesen 20 népkönyvtár.

Az Országos Tanács által közvetlenül kezelt, tudományos jelleggel nem bíró 412 közgyűjtemény szükségleteire az 1906. évben 90.000 K., a tudományos jellegű közgyűjteményekre pedig, melyeket a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőisége kezelt, s a melyeknek száma a múlt évben már 70-re nőtt, összesen 118.000 K. mint évi rendes kiadás fordít-

tatott. E mellett a rendkívüli kiadások, mint építkezési és beruházási szükségletek, még külön 95.000 koronára emelkedtek.

A 118.000 koronára menő évi rendes államsegélyből kapott: a Dél-magyarorsz. Tört. és Régész. Múzeum-Társulat temesvári muzeuma a régiségtár fejlesztésére 500, a néprajzira 300, összesen 800 koronát, a Délmagyarországi Természettudom. Társulat temesvári muzeuma a természetr. gyűjteményei gyarapítására 500 koronát, a verseci városi muzeum és könyvtár könyvtári célokra 500, régiség-tári célra 500, összesen 1000 koronát.

Rendkívüli segélyek címén, építkezések és beruházások költségeinek a fedezésére kiadott: a temesvári muzeum épületére 160.000 k-ban megszavazott államsegélynek a harmadik részleteül 10.000 korona, a verseci városi muzeum és könyvtár épületére 15.000 k. segélynek első részleteül 5000 korona.

A gyarapítási és egyéb célokra szolgáló tételből adott az Orsz. főfelügyelőség a délmagy. tört. és régész. múzeum-társulatnak a Pongrác-féle régész. gyűjtemény vételára törlesztésére ez évben is 1000 koronát és megvásárolt egy 1799-ben festett pastell képet 300 k-ért.

Az 25.000 koronás rendkívüli nagy államsegélyt, melyet évenként más és más tudományos gyűjtemény nyer, az 1906. évben a temesvári nyilvános könyvtár nyerte el s így az államsegélyek teljes összege, melyet a délmagyarországi négy tudományos jellegű intézet különféle címeken kapott, összesen 43.600 koronát tesz ki.

Eltelkintve a könyvadományoktól, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a Magyar Iparművészeti Társulat karácsonyi kiállításain eszközölt vásárlásokból állami letétül egy darab műtárgyat a délmagyarorsz. tört. és régész. muzeumban, — egy orthoptera, exota — lepidoptera és mollusca gyűjteményt pedig a délmagyarorsz. természettud. muzeumban helyeztetett el.

A temesvári nyilvános könyvtár is egyike ama 12 hazai könyvtárnak, a melyek a nyomdatermékek sajtóügyi köteles példányaiból részesülnek.

Nagyjelentőségű a vall.- és közokt. miniszternek amaz intézkedése, hogy az országos főfelügyelőség kérésére a muzeumi anyag felgyűjtésének rendszeres megindítása céljából egy állandó szakembert bocsájított a főfelügyelőség rendelkezésére. Divald Kornél műtörténetíró erre minden tekintetben alkalmas egyén. Legsürgősebb a feladat, a mely az országos főfelügyelőségre, de az egyes muzeumokra is vár, hogy összegyűjtsék a régiségeket, a történelmi és művészi emlékeket, mint a melyek leginkább ki vannak téve a romlásnak, vagy annak a veszélynek, hogy avatatlan kufár kezekbe kerülve, a tudományra nézve örökre elveszenek. Sok ilyen szakértő gyűjtőre volna szükségünk, mert a vidéki muzeumok

őrei e nemű feladataikat csak mellékes foglalkozás gyanánt üzbetik, nem állhatván egészen muzeumaik rendelkezésére. A délmagyarországi tört. és régész. muzeum e feladatát idáig akként igyekezett megoldani, hogy több helyen állandó megbizottai voltak. De ez a megoldási mód nem teljesen megfelelő.

Az országos főfelügyelőség a Délvidéken Lintia Dénes oravicai tanítónak és Merkler Andor németbogsáni bogárkereskedőnek adott Délmagyarországon eszközendő állattani és bogárgyűjtésre megbizást.

Gondoskodott az Országos Főfelügyelőség újabb muzeumi kézikönyvek kiadásáról is, melyeknek sorozatát Ferenczy Zoltán Könyvtártana nyitotta meg. Bella Lajos immár befejezte az Ősrégészet-ről írt kézikönyvét s már sajtó alatt is van; úgy szintén munkában van a muzeumok és könyvtárak építkezési és butorzási terveinek a gyűjteménye is, melyet Szalay Imre h. orsz. főfelügyelő szerkeszt, 1907 közepétől pedig megindította a főfelügyelőség a Muzeumi és könyvtári Értesítő c. évnegyedes folyóiratot, mely régen érzett közszükséget tölt be.

A mezei munkálatoknál előkerülő, sokszor igen becses régészeti leleteknek a földmíves nép tudatlanságából eredő gyakori elkallódása mindinkább szükségessé teszi oly intézkedések életbeléptetését, melyek alkalmasak arra, hogy a falusi népet az ily természetű leletek jelentőségéről kellőkép tájékoztassa, azok elpusztítását, avagy avatatlan kezekbe jutását megakadályozzák. A művelt külföldön hasonló viszonyok orvoslására már régibb idő óta kiváló sikerrel alkalmazzák az iskolai termekben és a községházán a kifüggesztett színes fali táblákat, melyek hű másolatban mutatják be velős magyarázat kíséretében az egyes régészeti korszakok fő típusait. Az Orsz. Főfelügyelőség e tekintetben is megtette a kezdeményező lépéseket, de az országos pénzügyi helyzet miatt annak megvalósítása későbbi időre maradt.

Pedig e terv megvalósítása igen üdvös volna kivált a Délvidékre, hol lépten-nyomon kerülnek elő az ősrégészeti lelettárgyak s vagy avatatlan, vagy üzérkedő kézbe kerülvén, megsemmisülnek vagy elkallódnak. Mi úgy igyekeztünk e bajon segíteni, hogy Temesvárott a földmíves munkások számára tartottunk e tárgyról előadásokat.

Az Országos felügyelőség jelentése a délmagyarországi gyűjteményekről. Az országos főfelügyelőség a hatósága alá tartozó délmagyarországi tudományos jellegű egyesületek 1906. évi működéséről a következőkben emlékszik meg:

1. A temesvári nyilvános könyvtár ez évben működésének harmadik évébe lépett, mely év egyszersmind meghozta a könyvtárnak a

teljes intézeti kialakuláshoz szükséges amaz előfeltételeket, melyek az akadálytalan és sikeres működést biztosítandják.

A könyvtári bizottság megalakulásával összefüggőleg megalkottatt a könyvtár szervezeti és ügyviteli szabályzata és tervbe vétetett Bellai József könyvtárigazgatónak a városnál eddig viselt állásától való fölmentése a célból, hogy tevékenységét teljesen a könyvtár ügyének szentelhesse.

Az intézmény nagyobbarányú kifejlődésére kétségtelenül hatalmas befolyással leend a 25.000 koronás nagy államsegély, mely részletes fölhasználási tervzet alapján könyvtári beszerzésekre lesz fordítandó. E nagyobbszabású munkálat jelenleg előrehaladott stádiumban van.

Dr. Bászeli Au él 3692 kötetnyi könyvtárának megvásárlása az 1905. évi s illetve 1906. évi államsegély terhére 2114 koronáért megtörtént.

A könyvtárban végzett munka az év folyamán az olvasó- és könyv-kikölcsönző közönség kiszolgálása mellett főképen katalogizálásra fordított.

A könyvtárlátogatók száma 2721 volt, a használt anyag 4502 darab.

A könyvtár gyarapodása letét útján 379, az államsegélyből vétel útján 4078, egyéb vétel útján 677, összesen 5134 darab. Törzsanyagának állománya 52.714 darab

Az államsegélyből 1907-re fölhasználatlanul 22.886 korona hozatott át.

A könyvtár az igazgató mellett egy állandó díjnok és egy szolgálja gondjaira van bizva. A díjnok évi 1095, a szolgálja havi 100 korona díjazásban részesül a városi pénztárból.

A zárószámadások 28 730·80 kor. b-vétel mellett 22.886 kor. pénztári maradványt és ugyanannyi tiszta vagyont tüntetnek föl.

2. A Délmagyarországi Természettudományi Társulat muzeumának gyűjteményei közül a könyvtár ajándék útján 5, állami letét útján 4, egyéb vétel és csere útján 153, összesen 162 darabbal, a természetrajzi gyűjtemény állami letét útján 2959, az államsegélyből vétel útján 231, összesen 3190 darabbal gyaporodott. A gyarapodás főösszege 3352 darab. Vételre fordított az államsegélyből 700, egyéb forrásokból 24, összesen 724 korona.

A könyvtár anyagának törzsállománya 3542, a néprajzi-taré 129, a természetrajzi gyűjteményé 7331, összesen 11.002 darab.

Rendelkezésre állott 200 kor. 1905. évi maradvány, 1906-ra utalványozva 500, összesen 700 korona, mely teljesen felhasználtatott.

A gyűjtemények látogatási statisztikája a közös helyiségek révén a régészeti és történelmi társulat muzeumának megfelelő adataival azonos. A könyvtár a városi közkönyvtárban van elhelyezve.

A zárószámadások 3702·60 korona bevétel mellett 936·83 kor. pénztári maradványt és 4134·34 kor. tiszta vagyont tüntetnek föl.

A társulat kiadványai: 1. Természettudományi Füzetek, XXX. évfolyam. Megjelen egy-egy évben négy szám. 1906-ban 18 ív a terjedelem.

Az I.—II. számot szerkesztette Tőkés Lajos, a III. és IV. számot dr. Steiner Simon. 2. Természettudományi Filléres Könyvtár. Szerkeszti dr. Steiner Simon.

A társulat működése alakilag, tartalmilag egyaránt példásan kiváló, eredményeiben pedig következőképpen olyan, hogy ez intézményt joggal nevezhetjük a főfelügyelőség hatáskörébe tartozó legkiválóbb vidéki intézmények egyikének, mely kulturális missziója fontosságának teljes tudatában él és munkálkodik.

3. A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Egyesület muzeumának helyiségviszonyaiban kívánatos javulás a tervezett kulturpalotával kapcsolatos.

A gyűjtemények rendezési munkálatai a lefolyt évben is buzgalommal végeztek. Így teljesen számbavételezték az érem- és papirpénzanyag, leltározatott a képzőművészeti osztály, a túlsufolt régiségtár kevésbbé értékes anyaga pedig kiselejteztetett.

A muzeum gyűjteményeinek gyarapodása a könyvtárnál ajándék útján 356, az államsegélyből vétel útján 7, egyéb vétel és csere útján 50, összesen 413, a régiségtárnál ajándék útján 1030, állami letét útján 4, az államsegélyből vétel útján 489, egyéb vétel és csere útján 32, összesen 1605, a néprajzi tárnál az államsegélyből vétel útján 122, a képzőművészeti gyűjteménynél ajándék útján 34, állami és egyéb letét útján 1—1, vétel és csere útján 5, összesen 41 darab. A gyarapodás főösszege 2181.

Vételre fordított államsegélyből 1144.86, egyéb forrásokból 579.85, összesen 1724.71 korona. A gyűjtemények törzsanyagának állománya a könyvtárnál 7770, a régiségtárnál 34.234, a néprajzi gyűjteménynél 211, a képzőművészetenél 2514, összesen 44.729 darab.

Rendelkezésre állott 550.06 korona 1905. évi államsegély-maradvánnyal együtt összesen 1144.86 kor. államsegély, melyből 211 kor. fölhasználatlanul 1907-re vitetett át.

A könyvtárból 19 térítvényre 46 darab kölcsönöztetett ki, a többi gyűjteményt 65 nyitási napon 1950 egyén látogatta. A használatból befolyt jövedelem 177.80 korona.

A társulat zárószámadatai 7087.35 kor. bevétel mellett 7087.35 k. kiadást és 75.157.93 k. tiszta vagyont tüntetnek föl.

A társulat 1906. évi kiadványai: 1. Történelmi és Régészeti Értesítő. XXII. (új) évfolyam. Szerkeszti Berkeszi István társulati főtktár és muzeumi őr. 2. Délmagyarország régiségletei a honfoglalás előtti időkől. Összeállította Milleker Bódog. III. rész. 1—128. lap.

4. Versec. Versecen a városi muzeum és könyvtár elhelyezésének ügyében a lefolyt évben az utolsó lépések tétettek meg arra, hogy e régóta huzódó kérdés megnyugtató megoldást nyerjen. Az e célra felajánlott

épület átalakítási tervei a főfelügyelőség által megfelelően módosítván, a munkálatok foganatosítása az 1907. év folyamán akadálytalanul megtörténhetik.

A gyűjtemények közül a könyvtár ajándék útján 553, az államsegélyből vétel útján 55, egyéb vétel és csere útján 515, összesen 1123, a régiségtár ajándék útján 395, az államsegélyből ásatás s részben vétel útján 536, egyéb vétel és csere útján 41, összesen 972 darabbal gyarapodott. A gyarapodás főösszege 2095 darab. A gyűjtemények törzssanyagának állománya a könyvtárnál 21.094, a régiségtárnál 17.625, összesen 38.719 darab.

Rendelkezésre állott 500 kor. könyvtári és az 1905. évi maradvánnyal együtt 1252·81 kor. régiségtári államsegély. A könyvtári államsegély teljesen felhasználtatott, a régiségtáriból felhasználatlanul átvitetett 1907-re 974·17 korona.

A könyvtárt 94, a többi gyűjteményt 46 nyitási napon használták; kikölcsönzöttetett 306 olvasónak 3165 darab, a többi gyűjteményt 1684 egyén látogatta. A használatból befolyt jövedelem 79·92 korona. A zárószámadások 4179·23 kor. bevétel mellett 3207·98 kor. kiadást tüntetnek föl.

A Délmagyarországi népkönyvtárak állapota az 1906. év végén. A muzeumok és könyvtárak országos tanácsa a vezetése alatt álló délmagyarországi népkönyvtárak 1906. évi állapotáról a következőkben számol be V. jelentésében:

1. A bavanistei népkönyvtár a községi elemi iskolában van elhelyezve. Kezelője Drndászký Radivoj közs. tanító. Állománya 364 mű 319 kötetben. Kikölcsönzés van hetenként kétszer, szerdán és szombatn, d. u. 4—5 óráig. A könyvtárból 34 egyén 256 könyvet kölcsönzött ki.

2. A fehértéplomi népkönyvtár (a DMKE tulajdona) a „Társaskör“ helyiségében van elhelyezve. Kezelője Gál Kálmán áll. főgymn. tanár. Állománya 282 mű 318 kötetben. Kikölcsönzés van szerdán és vasárnap, d. u. 5—6 óráig. A könyvtárból 220 egyén 629 kötetet vett ki.

3. A mehalarónácteplepi népkönyvtár a „Magyar Társaskör“-ben van elhelyezve. Kezelője Götz Jakab máv. géplakatos. Állománya 275 mű 319 kötetben. Kölcsönzés van hetenként egyszer, pénteken este 7—9 óráig. A könyvtárból 385 egyén 403 kötetet vett ki.

4. A módosi népkönyvtár a Polgári Olvasó Egylet olvasótermében van elhelyezve. Kezelője Woog Henrik építőmester. Állománya 237 mű. Kikölcsönzés van hetenként kétszer, vasárnap és csütörtökön. A könyvtárból 63 egyén 196 kötetet vett ki.

5. A németbogsáni népkönyvtár az áll. népiskolában van elhelyezve. Kezelője Perián Kornél tanító. Állománya 1413 mű 1532 kötetben. Kikölcsönzés van minden vasárnap d. e. 11—12 közt. A könyvtárból 102 egyén 1670 kötetet kölcsönzött ki.

6. A németcsernyai vándorkönyvtár az olvasókör helyiségében van. Kezelői dr. Muraközy Dezső orvos, Hönig Antal és Birtschmann József kereskedők. Állománya 164 mű 179 kötetben. Kikölcsönzés minden vasárnap d. e. 11—12 közt. A könyvtárból 20 egyén 150 kötetet vett ki.

7. Az omori vándorkönyvtár a gazdakörben talált elhelyezést. Kezelője Madarász Andor tanító. Állománya 275 mű, ugyanannyi kötetben. Kikölcsönzés hetenként kétszer, csütörtöken és vasárnap. A könyvtárból 354 egyén 855 kötetet vett ki.

8. Az oravicai „Arany Kör“ könyvtára a kör házában van elhelyezve. Kezelője Exner Aranka óvónő. Állománya 517 mű 667 kötetben. Kikölcsönzés hetenként háromszor. A könyvtárból 29 egyén 817 könyvet kölcsönzött ki.

9. A pancsovai népkönyvtár a belvárosi áll. iskolában van. Kezelője Gaskó Gyula áll. gymn. tanár. Állománya 316 mű 357 kötetben. Kikölcsönzés minden vasárnap d. e. 9—10 közt. A könyvtárból 78 egyén 621 könyvet vett ki.

10. A szkulyai népkönyvtár a kezelő Kapitány Zsigmond ev. ref. tanító lakásán van elhelyezve. Állománya 325 mű 319 kötetben. Kikölcsönzés szerdán és szombaton d. u. 1—2 közt. A könyvtárból 250 egyén 603 kötetet vett ki.

11. A temesvár-erzsébetvárosi népkönyvtár a Telekház-téren egy bolthelyiségben van elhelyezve. Kezelője Lindner Sándor községi tanító. Állománya 1623 mű 1709 kötetben. Kikölcsönzés van vasárnap d. u. 2—4 és szerdán d. u. 4—6 óráig. A könyvtárból 482 egyén 5825 kötetet kölcsönzött ki.

12. A temesvár-gyárvárosi népkönyvtár a Szénatér 16. számú házában van. Kezelője Mező Dániel tanító. Állománya 1806 mű 1841 kötetben, e között 160 darab németnyelvű. Kikölcsönzés hetenként kétszer, szerdán és vasárnap délután. A könyvtárból 590 egyén 7748 darabot kölcsönzött ki. A könyvtár mellett, kezelőjének vezetésével egy Munkás Otthon működik, mely vasárnaponként népies előadásokat rendez.

13. A temesvár-józsefvárosi népkönyvtár a Polgári Olvasó Egylet helyiségében van elhelyezve. Kezelői Laskó Ernő városi alleveáltárnok és Zinhofer Adolf pénzbeszedő szolgál. Állománya 4846 mű 6688 kötetben. Kikölcsönzés van minden hétköznap d. u. 3—7-ig. A könyvtárból 2731 egyén 43.340 kötetet kölcsönzött ki.

Délmagyarország nyomdái. Ha a könyvnyomdák számából a műveltség elterjedésére következtetést vonhatunk, akkor örömmel közölhetjük, hogy Temesvár és a Délvidék ezen a téren is igen kiváló helyet foglalnak el. Magyarország területén — Horvát-Slavonországot nem számítva — az 1906. év folyamán összesen 1033 nyomda volt. Ezek közül Budapestre egymagára esik 298 nyomda. Délmagyarország három vármegyéjére (Temes-,

Torontál- és Krassó-Szörény) összesen 68. Ha Magyarország 1033 nyomdája számából a Budapesten lévő 298 nyomdát leszámítjuk, marad 735. Ha e 735 nyomdát elosztjuk Magyarország 63 vármegyéje között, akkor egy-egy vármegyére alig 12 nyomda esik, míg ha csak Délmagyarországot vesszük külön, akkor a mi 68 nyomdánk közül egy-egy vármegyére majdnem 24 könyvnyomtató műhely jut. Épen olyan érdekes a könyvnyomdáknak a vidéki városaink között való megoszlása is. Vidéki városaink között a legtöbb nyomda van Pozsonyban: 16. — Utána következnek Nagyvárad és Temesvár 14—14 nyomdával. Tíz nyomdája van Kolozsvárnak, míg Arad, Debrecen, Brassó, Szathmár és Szeged városokban már csak 8—8 nyomda működik; Fiumében, Győrben, Kecskeméten, Székesfehérváron, Versecen 7—7; Hódmezővásárhelyen, Nagyszébenben, Pécsen, Szabadkán, Lugoson 6—6; Miskolcon, Szombathelyen, Páncsován 5—5 stb.

Délmagyarország 68 könyvnyomtatóműhelye szétszétva 24 helyen működik és pedig a következő városokban és községekben: Buziáson 1, Csákován 1, Dettán, 1, Facseten 1, Fehértemplomon 3, Karánsebesen 2, Lippán 3, Lugoson 6, Módoson 1, Nagybeckereken 3, Nagykikindán 4, Nagyszentmiklóson 1, Németbogsánban 1, Oravicán 2, Orsován 3, Páncsován 5, Perjámoson 3, Resicán 1, Stájerlakon 1, Temesváron 14, Törökbecsén 2, Ujaradon 1, Versecen 8, Zsombolyán 1.

Délmagyarországon az első nyomda Temesváron keletkezett 1771-ben, egyidejűleg két nyomdája volt Temesvárnak 1787—1791 között, azután 1792-től 1848-ig megint csak egyetlen nyomda látta el a közszükségletet, 1848—1850 években ismét kettő volt, 1851-től 1866-ig három, 1867—1869-ben négy, 1869—1872-ben öt, 1872—1878-ban szállt ismét négyre, 1878—1879-ben ismét öt, 1879—1882-ben hat, 1883-ban kilenc, 1884/5-ben tíz, 1886-ban nyolc, 1887-ben megint tíz, 1892-ben tizenégy, 1893/4-ben tizenhárom, 1896-tól 1900-ig tizenkettő.

„Muzeumi és Könyvtári Értesítő. Régóta hangoztatott közóhajnak felelt meg a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőisége és országos tanácsa, midőn az 1907. év derekán ez évnegyedes folyóiratot Mihalik József, a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőiségének előadója gondos, szakavatott szerkesztése mellett megindította. A „Muzeumi és Könyvtári Értesítő“ nagy negyedréti alakban díszesen kiállítva, szövegekkel és műmellékletekkel gazdagon ellátva, negyedévenként hét és fél ívre terjedő füzetekben jelenik meg. Az első füzet június 15-én került ki sajtó alól. Célja, hogy a muzeológia és a könyvtártudomány szakszerű művelésével hozzájáruljon a hazai közgyűjtemények fejlesztéséhez, a gyűjtemények ismertetésével a tudomány számára hozzáférhetővé tegye a bennük rejlő kincseket és végül hogy állandó érintkezést tartson fenn

ama tényezők között, kik e fontos közművelődési ügy szolgálatában állanak. Kitzüztött feladatának a folyóirat első száma fényesen felel meg.

Első cikke Muzeumainkról szól Szalay Imre, a muzeumok és könyvtárak h. főfelügyelője tollából. Izelítő e cikk az illustris szerző „Muzeumaink kérdéséről, különös tekintettel azok tervezésére és szakszerű berendezésére“ c. terjedelmes munkájából, mely az orsz. főfelügyelőség kézikönyvei sorozatában fog gazdagon illusztrálva megjelenni. Nagy érdeklődéssel várjuk a könyvet, melyre igen sok szakembernek leszen szüksége, a ki muzeummal foglalkozik. E cikk oly elsorangu szakértő munkája, ki nemcsak egy nagy intézet élén áll, hanem igen sok más muzeumot is látott és éles szemmel figyelt meg. Észrevételei, tanácsai, utasításai rendkívül fontosak. Igen becses a Ferenczy Zoltán cikke is, melyben a Népi- és városi kiskönyvtárakról mondja el észrevételeit és tesz néhány javaslatot. Felette érdekes Divald Kornél cikke — Archeologiai Kutatások — melyben a fáradhatlan gyűjtő és író mondja el saját tapasztalatait arról, hogy miként kell eljárnia annak, ki eredményes archeologiai kutatást akar végezni. Divald immár két vármegye területét, kivált a templomokat kutatta át és eredményes munkájáról fényesen tanuskodik a sárosvármegyei muzeum anyaga Bártfán. Zoltai Lajos, a debreceni városi muzeum őre egy terjedelmesebb cikkben írja le és illusztrálja a debreceni muzeum 1906. évi régészeti ásatásait, melyeknek igen szép eredménye volt.

A folyóirat végén Kisebb közlemények c. alatt hasznos tudnivalók vannak. Igy Régiségek megóvása címen közli a folyóirat néhai Fenichel Mór módszerét, miként járjunk el, hogy a rozsdátté vasrégiségeket, valamint a konzerválásra szorult bronz tárgyakat a levegővel való érintkezés folytán mindjobban fenyegető elpusztulástól megmentsük. Orsovai régiségek c. alatt pedig röviden leírja ama régészeti tárgyakat, melyeket leginkább Mihalik Sándor orsovai polgári iskolai igazgató gyűjtött össze, s a melyek a Vaskapu esatorna készítése alkalmával a Dunából felszínre került régészeti darabokkal együttesen, már mostan is megvethetnék egy orsovai muzeum alapját.

A füzet végén a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének és az országos tanácsnak hivatalos közleményei vannak közzétéve.

E folyóirat úgy szakszerűség mint kiállítás tekintetében egyaránt nagy tisztességére válik a magyar irodalomnak és a sokszorosító iparnak. Nekünk mindenesetre becsesebb, mint a német Museumskunde.

Városi Közlöny. Tíz év óta jelenik meg havonként nagy negyed-rét alakban Temesvár szab. kir. város eme hivatalos folyóirata a szükséghez képest egy-két, három, sőt több ívnyi terjedelemben. Legbővebb tartalma mindig az év elején napvilágot látó 1. szám. Így az 1907. évi első szám 17 ívnyi terjedelmű, kötet számba menő füzet. Ebben visszaillesztés,

összegezés van a város előző évi mindennemű közviszonyaira, még pedig mindenkor a leghitelesebb adatok alapján. A folyóiratot megindulása óta Geml József városi főjegyző szerkeszti a legpontosabban. A ki úgy mostan, mint a jövőben Temesvár város közigazgatási viszonyaival alaposan akar megismerkedni, annak a Városi Közlöny mellőzhetlen. A jövő történetírója pedig a folyóiratban együtt fogja találni mindamaz adatokat, a melyek a város ez időszaki története megírásához szükségesek. Sőt gyakran retrospectív irányban is, egyes intézményeknek hosszabb időre visszamenő történetét is közli. A gondos szerkesztő figyelme — a közigazgatási ügyek ismertetése mellett — egyaránt kiterjed a várost érdeklő mindennemű történelmi eseményre is. Folyóiratunkra éppen ez a körülmény teszi feleslegessé a Temesvár városát érintő nevezetesebb események ismertetését, mint a Nemzeti Szalon temesvári kiállítását, a Temesvárott 1907 március 10-től 24-ig rendezett országos műkedvelő és háziipar killítás ismertetését, a harmadik egyetem és a Hunyadi-szobor ügyét, Kossuth Lajos arképeinek a városházán leleplezését, a várterületek megváltását, az irodalom, tanügy és egyéb kulturális városi ügyek szavá tételét. Mindezekre nézve egyszerűen utalnunk kell a Városi Közlönyben megjelenő kimerítő ismertetésekre és a temesvári hírlapokra.

A temesvári múzeum- és könyvtárpalota építkezési ügye.
Úgy a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum, mint a Természettudományi Társaság jelenlegi helyiségei már annyira megteltek, hogy a két társulat legutóbb megtartott közgyűlésén egyaránt felhangzott a panasz: miért késik már annyira a temesvári kulturpalota! A két társulat egyaránt elhatározta, hogy a kulturpalota mielőbbi megvalósítása végett a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségét felkéri, serkentené a végrehajtó bizottságot gyorsabb munkára. Az országos főfelügyelőség ezt meg is tette és végre hosszú szünetelés után a temesvári kulturpalota építésének végrehajtó bizottsága 1907 május 5-én, dr. Telbisz Károly udvari tanácsos, a végrehajtó bizottság alelnökének elnöklése mellett összeült a városház nagytermében. Társulatunkat ez összejövetelel Lendvai Sándor és a társ. főtítkárr képviselték.

A végrehajtó bizottság először is, miután eddigi elnöke, dr. Molnár Viktor val. b. t. tanácsos úr ez állásáról leköszönt, a bizottság új elnökéül megválasztotta méltóságos Kabdebó Gergely főispán urat és új tagokkal egészítette ki magát. Majd a végrehajtó bizottság titkára: Bellai József ismertette a legutóbbi ülés óta történeteket. A kulturpalota építkezési ügye a város részéről azért szenved halasztást, mert az a telek, melyen az épületet emelni szándékoznak, még jelenleg nincs a város tulajdonában; de különben is a várost a katonai kincstártól átvett egyéb telek és épületek megváltása s azok fejében a katonaság részére emelendő épületek költségei és más kulturális nagy kiadásai egyszerre

annyira megterhelték, hogy a kiadásokban, az épületek és telkek megváltásában bizonyos sorrendet kell tartania; de nemsokára reá kerül a sor a kulturpalota építésére is. Az a telek, melyen a kulturpalotát építeni szándékoznak, csak 1909-ben jut a város birtokába s így az építkezés sem kezdhető meg előbb; de 1909-ig elkészítendőek a palota tervei úgy, hogy ha a telek a város tulajdonába kerül, az építkezés azonnal megkezdhető legyen. A palota építését tehát. 1909 őszén, vagy 1910 tavaszán megkezdhetik. A telek, mely erre kiszemelve van, a Belváros és Józsefváros között a nagykörútba esik a színházzal szemben, körülbelül ott, hol most a vasúti átjáró van.

A végrehajtó bizottság abban a véleményben van, hogy azon a helyen, mely az új kulturpalota számára kiszemelve van, s a mely az új Temesvárnak központja és legszebb része lesz, az eddig megajánlott 360.000 koronáért teljesen megfelelő épületet emelni nem lehet; azért egy öttagú bizottságot választott, melynek feladata lesz minden lehető forrás felhasználásával újabb bevételről gondoskodni. A végrehajtó bizottság a kulturpalota építési költségeit mintegy 500.000 koronára becsüli.

A temesvári kulturpalota építési ügyével összefüggésben van Radits Jenő miniszteri tanácsos, az Országos Iparművészeti Múzeum igazgatójának s a múzeumok és könyvtárak egyik felügyelőjének a látogatása is aug. 31-én. A miniszteri tanácsos úr, ki múzeumunknak mindenkor lelkes támogatója volt, két órán át megvizsgálta a múzeumot, majd a városi nyilvános könyvtárt, délután pedig a népkönyvtárakat. Látogatást tett a főispánnál és a polgármesternél, mint a temesvári kulturpalota építésének végrehajtó bizottsága elnökeinél, s ama megnyugvással távozott, hogy a hivatalos körök legkomolyabban foglalkoznak a kulturpalota létesítésével és csak rövid idő kérdése már, hogy az csakugyan meg is valósuljon.

Múzeumunk látogatása. Évről-évre örvendetesen emelkedik a múzeum látogatóinak száma. Az 1907. év első nyolc hónapjában 44 nyitási napon 1955 látogató fordult meg a múzeumban, hétköznapokon pedig 62; összesen 2017. Ezek között volt: 1. ingyenes látogató 1540. 2. Húsz fillért fizetett 415. 3. Hatvan fillért 62 látogató. Ingyenes látogatók legnagyobbbrészt a tanulók voltak, és pedig úgy a helybeli, mint a vidéki intézetek tanulói, kik tanáraik vezetése alatt jöttek. Ily csoportos látogatók voltak: A temesvári áll. felsőbb leányiskola VI. osztályának 26 növendéke és két tanára (febr. 24). A városi „Gizella árvaleányház“ 28 növendéke (márc. 3.), ugyanazon intézet fiú növendékei (márc. 3). A lugosi áll. főgimnázium 20 tanulója és egy tanára (márc. 13-án). A nagykikindai áll. polgári leányiskola 54 növendéke (márc. 20-án). A vadászzerdei állami elemi népiskola 82 tanulója Asbóth Arthur tanító vezetése alatt (márc. 22-én). A buda-

pesti állami „Erzsébet nőiskola“ polgáriiskolai tanítónóképző intézet 26 növendéke (május 21-én). A békéscsabai állami polgári iskola 32 tanulója az igazgató vezetése alatt (május 22-én). A temesvári kerületi tornaverseny alkalmával meglátogatták az intézetet a nagyszebeni, aradi, fehértemplomi, ujvidéki, makói, békéscsabai, szászvárosi, lugosi és a zombori középiskolák tanulói szintén tanáraikkal. Junius 24-én volt a múzeumban a nagyváradi áll. főgymnázium 15 tanulója, junius 26-án a marosvásárhelyi áll. polgári fiúiskola 32 tanulója két vezető tanárral. A temesvári áll. főgymnázium és főreáliskola tanulói pedig igen gyakran.

Az 1906. év folyamán összesen 1950 személy látogatta meg intézetünket, 799-el több mint 1905-ben. Az 1907. évben már az első nyolc hónap alatt több látogató fordult meg mint 1906-ban az egész év alatt. Külföldi látogatók leginkább az osztrák tartományokból és Romániából voltak.

Emlékérmeink gyarapodása. Szűk anyagi körülményeink dacára is társulatunk kiváló gondot fordít arra, hogy úgy Temesvár, mint a Délmagyarország történetére vonatkozó emlékérmeket lehetőleg összegyűjtse és külön tárlókban közszemlére tegye. E nemű gyűjteményünk gyarapítására igen jó alkalmul szolgált az 1906. december 12-én s az ezt követő napokon a bécsi Egger cégnél tartott éremauctio, a melyre társulatunk is megbízottat küldött. „A gyűjtemények kiegészítése — mint a Numizmatikai Közlöny szerkesztője erről az auctióról írja — mindinkább több pénzáldozatot kíván. Másrészt azt a tanulságot is vehetjük, hogy a cégeknek adott és határozott összegekre szóló megbízások keveset érnek és csakis személyes megjelenés mellett lehet megszerezni a ritka darabokat.“ A megszerzett emlékérmek vonatkoznak Temesvár 1716. évi visszafoglalására, továbbá a zentai ütközetre, a zalánkeméni csatára, a péterváradi ütközetre, a karlovici és passzarovici békekötésekre, — a szent koronának Orsovánál 1853-ban történt feltalálására, a vaskapu csatorna megnyitására, stb. A bécsi éremauctio társulatunknak 481 K. 06 fillér költségébe került, de azonkívül is szereztünk részint a berlini Rappaport, részint a budapesti Fehér József cégtől, úgyszintén Nuber Károly numizmatikustól is több emlékérmét. Alig egy év lefolyása alatt 63 darab délmagyarországi vonatkozású emlékérmét gyűjtöttünk össze. Ezek közül 12 darabot ajándék útján kaptunk, 51 darabért pedig összesen 674 korona 61 fillért adtunk ki. Temesvári és délmagyarországi vonatkozású emlékérmek száma e szerint most már az eddigiekkel együtt 142 darabra gyarapodott. Ezentúl külön tárlóban lesznek elhelyezve a temesvári és külön a délmagyarországi egyéb emlékérmek.

Temesvári emlékérmek. A temesvári emlékérmek száma egy-két hónap lefolyása alatt 6 különféle emlékérmel szaporodott. Az 1907. évi május hóban tartott tornaversenyre 3 különféle kitüntető érmet verettek.

Nagyságuk egyenlő, alakjuk kerek, átmérőjük 37 mm. A legkiválóbb ezüst, egyik szélén aranyozott babérszorúval, a második is ezüsből van, de koszorú nélkül, a harmadik pedig bronzérem. Előlapjukon a discost vető ifjú és e körirat: „Ember, küzdj és bízva bízzál.“ — A hátsó oldalon a mezőnyben Temesvár címere és e körirat „Temesvári kerületi ifjúsági tornaverseny. 1907.“ Az érmeek piros-zöld szalagon a mellen viselhetők,

Ugyancsak 1907-ben, még március hónapban volt az országos műkedvelő és háziipar-kiállítás Temesvárott, s ez alkalommal a kiállítás végrehajtó bizottsága elhatározta, hogy a kiállítók számára kitüntetésül arany (illetőleg aranyozott bronz), ezüst (ezüstözött bronz) és bronzérmeket fog veretni. Az érmeek mind egyforma nagyságúak lesznek. Még nem adattak ugyan ki, de alkalmunk volt a mintapéldányt látni. Alakja kerek, átmérője 50 mm. Előlapján ülő nőalak, ki jobbkezében ecsetet, baljában edényt tart; alatta secessióss stylusban, mélyítve: Temesvár 1907. Hátsólapján Temesvár városának szépen, igen tisztán visszaadott címere és e körirat: Országos Műkedvelő és háziipari Kiállítás. Az érem vastagsága 3 mm. Az érem kiállítása becsületére válik a magyar műiparnak, mert az érmeek idehaza, Budapesten a Scheid G. A. műintézetében készülnek.

Képtárunk gyarapodása. Értesítőnk tavalyi évfolyamában említettük, hogy Malenicza Péterné, született Miloradovits Anasztázia orosz grófnő, kiről dr. Szentkláray Jenő apát-kanonok az Arany-János-Társaság múlt évi egyik felolvasó ülésén oly vonzó képet és korrajzot nyújtott, s a ki általánosan „temesvári orosz grófnő“ név alatt volt ismeretes, 1799-ben Temesvárott lefestette magát pastellben Wagner festőművész által. E kép most már muzeumunk tulajdona, mert a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége azt számunkra a tulajdonostól megszerezte. E kép reánk nézve nem csak azért becses, mert a temesvári XVIII. századbeli társadalom egyik legelőkelőbb alakját ábrázolja, hanem azért is, mert temesvári festő munkája. Wagner azt, mint egykorú levelek bizonyítják, 27 forintért festette meg. Ezenkívül leginkább Temesvármegye műpártolása és a muzeum iránt folyvást tanúsított jóakarata gyarapította a képtárt, mert Temesvármegye nemes közönsége a Nemzeti Szalon temesvári kiállításán 1200 koronáért megvásárolta Ferency József helybeli festőnek nagyarányú művét: A honvéd álmát. Ugyancsak e kéпкиállításon az Arany-János-Társaság 3 kisebb arányú képet vásárolt: Ferenczy J., Zsuzsika; Rubovits M., Esti hangulat és Markó E, Erdei ut című művét. Ugyancsak az Arany-János-Társaság képtárunkban helyezte el letétként a Társaság nagyérdemű elnöke: Szentkláray Jenőnek, Ferenczytól megfestett arcképét. Báró Ambrózy Béla kir. kamarás is két darab fára festett régibb, görögkeleti képet

ajándékozott, Szent György és Szent Miklós képeit, melyek egykor a szófiai templomban voltak s 1884-ben a báró úr Szófiában létekor Battenberg Sándor fejedelemtől kapott ajándékol. Rövid idő alatt még két nagyobb képpel fog gyarapodni a képtár: Ozorai Pipó XV. századbeli temesi grófnak a firenzei kir. képtárban s gróf Mercy Claudius Florimund, a töröktől visszafoglalt Temesvár s a Bánság első katonai kormányzójának az Apponyi grófok birtokában levő egykorú, hiteles arcképeinek a másolataival. E két utóbbi képet muzeumunk számára „igyekezetünk méltánylásaul“ — a muzeumok és képtárak országos főfelügyelősege másoltatja,

Miután képeinket kellő falazat hiányában elhelyezni nem tudtuk, gerendákból és deszkákból összealkotott, öt méter hosszú, 3 méter magas segédfalat készítettünk és ezen helyeztük el az újabb képeket.

Régiségtárunk rendezése. Muzeumunk 36 évi fennállása alatt, kivált az utóbbi években annyira meggyarapodott, hogy az újabb szerzeményeket csak úgy tudtuk elhelyezni, hogy a régebben megszerzett és kiállított tárgyak felett egy általános nagy revíziót tartottunk és minden csekélyebb jelentőségű tárgyat, kivált töredéket, őskori konyhahulladékokat stb. . . kiselejteztünk. A kiselejtezett tárgyakat azért gondosan elraktároztuk, de semmi szükségét nem láttuk, hogy ily apró hulladékok közszemlére kitéve legyenek. A nyert területen korok és egyes foglalkozási ágak szerint csoportosítottuk a régészeti leleteket. Egészen ujonnan rendeztetett a kő- és a bronzkori leleteket tartalmazó terem. A kőkori tárgyakat magukban foglaló szekrényekben csoportonként van bemutatva: 1. A kőkori ember konyhája, mintegy 30-féle ételhulladékban. 2. Az evőeszközök: agyag- és kagylókanalak, kő- és csontkések, csontvillák. 3. A kőkori ember lakása: a kunyhónak falpasztrögeiben, melyeken vesszők és szalmafonatok lenyomatai látszanak, kívülről pedig cifrázatok; továbbá a tűzhely és a lepénysütők. 4. Kőkori agyagművéség. A készítésre összegyűjtött nyers anyagtömbtől kezdve a kicifrázott nagyobb edényekig; külön vannak a kancsók, poharak, merítőedények, főzőedények, fedők, tálak, csészék, gyermekjátéktárgyak; feltüntetvük az ornamentika különféle változatai. 5. Foglalkozási eszközök, szerszámok: háló- és szövőnehézékek, orsógombok, árák, tűk, vésők, simítók, súlykok, csiszolókövek, magtörők, kalapácsok, stb. 6. Ékszeresek: gyűrűk, gyöngyök agyagból, csigából, átfürt kutyafogakból. 7. Fegyverek: Kőbuzogányok, kő- és csont balta, parittyák, kövek- és agyaggolyók, török, szűrőeszközök, kő- és csontbunkók, kő- és csontnyílhegyek. 8. Magkövek. 9. Vallásos tárgyak: amulettek, áldozóedények.

Külön vannak feltüntetve az egyes rézesákányok.

A bronzkori tárgyak szintén foglalkozási ágak szerint vannak csoportosítva és három nagy üveges szekrényt töltenek meg. Különösen érdekes

itt a bronzművészetet bemutató külön gyűjtemény: Vörösréz- és öntömb, bronzrögök, olvasztó-tégely, különféle öntőminták, eladásra szánt nyers bronz rudacsák és karikák, öntés alól kikerült különféle bronztárgyak, stb. . . . Minden egyes csoport külön magyarázó szöveggel van ellátva, hogy a közönség könnyen tájékozhasssa magát.

A muzeumi főtitkár tanulmányútja. Társulatunk igazgatóválasztmánya f. é. június 24-én tartott ülésén a főtitkárt megbízta, hogy a hazai nagyobb muzeumokat, amelyeket még nem látott, látogassa meg; azok anyagát, felszerelését, kezelési módját tanulmányozza s mindezekről az igazgatói választmánynak jelentést tegyen. A társ. főtitkár e megbízásban örömmel járt el és meglátogatta a pécsi városi és püspöki muzeumot, a szegszárdit, a zágrábit, szombathelyit, debrecenit, tiszafüredit, kassait, bártfait, nagyváradit, Kolozsváron az erdélyi muzeumot és a kárpát-egyesület néprajzi muzeumát, Nagyszébenben a báró Bruckenthal-féle muzeumot (képtár, könyvtár, régiségtár), a dévait és az aradi szabadságharc muzeumát. Huszonöt napot igénybevevő utazásáról és tapasztalatairól egyik választmányi ülésen fog beszámolni.

A temesvári Szabad Lyceum történelmi és művészeti előadásai. A temesvári Szabad Lyceum, melyet a Temesvár-kerületi tanári kör alapított és nyolc év óta vezet, az elmúlt tanév alatt a hatóságok támogatása és a nagyközönség élénk érdeklődése között folytatta hazafias és kulturális tekintetben igen számottevő működését. Az előadások 1906. okt. 26-án, II. Rákóczi Ferenc fejedelem és bujdosó társai szent hamvainak városunkba megérkezése előtti estén Rákóczi-ünnepélyvel vették kezdetüket és március 14-én egy szintén hazafias ünnepélyvel nyertek befejezést. Magas fokon tartotta az idejű cyclost úgy ama három zenés előadás, melyeknek feladata volt a nemzeti kegyelet ápolása és a magyar zene, mint Mozart örökbecsű alkotásainak bemutatása. De nagymértékben hozzájárult ehhez amaz öt művészi előadás is, melyeket vidéki városainkban ritkán élvezhet a közönség.

A rendes előadásokat ezúttal is az állami főreáliskola dísztermében tartották, a zenével és szavatokkal egybekötött megnyitó előadást és a zenés előadásokat a városi vígadó nagytermében, a művészi előadásokat pedig Temes vármegye székháza nagytermében. Összesen volt 22 előadást. Történelmi és művészi előadások voltak a következők:

1. Október 26-án Rákóczi-ünnepély. Ennek tárgysorozata volt:
a) Dr. Berkeszi Istvánnak, a temesvári Szabad Lyceum elnökének megnyitó beszéde. — b) Hymnus. Énekelte a Magyar Dalárda. — c) Dr. Telbisz Károly polgármester ünnepi beszéde. — d) Dr. Szőke József tanár emlékbeszéde II. Rákóczi F.-ről és bujdosó társairól. — e) Simonyi Béláné úrnő szavata: „Rákóczi“ (melo-

dráma Váradytól). Mészáros Jenő tanár zongorakisérete mellett. — f) Gyorgyevits M. zenekara: Rákóczi induló. — g) Kuruc nóták: Énekelte a Magyar Dalárda.

November 3-án Schill Fülöp tanár: „Heine“.

November 16-án Dr. Berkeszi I.: Délmagyarország a bronzkorban.

November 25-én Feszty Árpád: A festőművészet s annak ízlés-irányai.

December 2-án Nyáry Sándor: A prae-Rafaelitákról.

December 9-én Nyári Sándor: Cinquecento.

December 16-án Keszler József: A XVII. és XVIII. század művészete.

Január 11-én Simonyi Béla tanár: Nagy Lajos.

Február 8-án Dr. Bleyer Izsó: A régi Egyiptom.

Február 22-én Ozorai Lajos tanár: Az ember rendeltetésének gondolata a világirodalomban.

Március 1-én Lendvai Miklós: Képek Temesvár múltjából.

Március 8-án Tafferner Béla tanár: A XIX. század magyar festőművészete. Vetített képekkel.

Március 14-én Dr. Berkeszi István tanár: Március 15-ike Temesváron 1848-ban, és Szaboleska Mihály: Márciusi dalok.

A két zeneestély egyike 1906. december 8-án volt: Mozart-estély; 1907. február 24-én volt a második: Magyar Zeneestély.

A Temesvári Szabad Lyceum ez évi működését nemcsak a helybeli hatóságok és a nagyközönség kísérte éber figyelemmel és nagyarányú pártolásával, hanem a vallás- és közoktatásügyi kormány jelenlegi fenkölt-jelkű vezetője is meleg elismerésével adózott ama nagyarányú és lelkes tevékenységnek, melyet a temesvári Szabad Lyceum idei működésével fejtett ki a Délvidéken.

Új szobrok. Az 1906. év végén Délmagyarország két nevezetes szoboralkotással gyarapodott. Hogy időrendi sort tartsunk, első a karánsebesi királysobor. Országos ünnepek között folyt le I. Ferenc József apostoli királyunk szobrának leleplezése 1906. okt. 9-én Karánsebesen.

A volt katonai határörvidék feloszlását és az anyaországhoz csatolását 1873-ban rendelte el a király. Az egyesítés után a volt határörvidék minden tekintetben fellendült s azért hálásan ünnepelte meg Karánsebes városa 1903-ban a felszabadulás harmincéves fordulóját. A nagy ünnep emlékére akkor elhatározták, hogy a király szobrának felállításával fognak a volt határörök áldozni a király személye iránt érzett hálájuknak. A szavakat tett követte, a szobor három év alatt elkészült és már áll Karánsebes parkjában a magyar király éreszobra.

A szoborbizottság néhai nagy Fadrusz Jánosunkat nyerte meg a szobor kivételére, ám az ő korai halála megakadályozta a mestermű elkészí-

tésében s a mester munkáját tanítványa, Rollinger Rezső fejezte be. A szoborleplezés ünnepe lelkes bizonyága marad a volt határőrvidék népének úgy királyszeretete mint hazafias érzése dolgában.

A másik szoboralkotást Temesvár közönségének a kegyelete hozta létre azon a helyen, a hol egykor, 1514-ben Temesváron a lázadó parasztok vezérét, Dózsa Györgyöt, a kuruc királyt, oly kegyetlenül végezték ki. A József- és Erzsébetvárosok elején, a Dózsa-utca bejáratának üresen hagyott telkén épült fel a Mária-emlék. Ezen a helyen már régi idők óta állott egy egyszerű, szerény kis kápolna szűz Mária szobrával, vagy még előbb még valami sokkal egyszerűbb jelvény, megjelölve néhány égő lámpával, hol a nép kegyeletének hódolt. Okmányszerűen ugyan nem bizonyítható be, hogy Dózsát és társait ezen a helyen végezték ki, de az is bizonyos, hogy a néphit ezt a helyet tartotta mindig a kivégzés helyének s azért állott e helyen mindig valami emlékeztető jelvény, hol a nép imádkozni szokott. Temesvár városa és hazafias közönsége már rég nem volt megelégedve amaz egyszerű emlékkal, mely a szépen fejlődő város eme helyén állott, azért egyrészt, hogy történelmi nevezetességű helyeit méltóképen jelölje meg, de másrészt, hogy esztetikai szempontból is művészi alkotású emlékkal ékesítse ezt a szép kis teret, határozta el ez új emlékmű létrehozását. Az 1906. december 16-án ünnepélyesen szentelték fel az emlékművet, mely két részből áll: egy architectonikai részből, vagyis egy kis kápolnából és a kápolnában álló, carrarai márványból faragott Szűz-Mária-szoborból.

A Székely László műépítésztől tervezett kis kápolná román stýlen épült; három oldalról szabad s az íveket minden oldalról két-két, összesen hat, fekete gránitból faragott oszlop tartja, negyedik oldala — a Naschitz-ház felé — zárt oldal, ennek külső falain az emlékmű jelentőségét a következő felirat hirdeti:

„Isten Anyjának, a Magyarok Védőasszonyának
Dózsa György († 1514.) kegyetlen halála helyén
Melyet évszázadok hagyománya őriz
Kegyeletés engesztelésül ajánlják
ez emlékművet
Temesvár városa és lakossága
1906.“

Maga a szobor a kápolna védőívei alá van helyezve. Magyarország védőasszonyát ábrázolja, karján a kisdéd Jézussal. A szobor Kiss György jeles szobrászművésznünk alkotása, mintegy 1½ méter magas, tehát elég kicsiny, de az összhatás — kápolna és szobor együtt — tetszetős. Szerintünk idáig Temesvárnak ez a legművészbibb, legjobb szoboralkotása. Még szebb és jobb lett volna, ha a kápolna magasabb, karesűbb, a szobor pedig teljes életnagyságú lett volna. Mindenesetre így is dicséret és elismerés illeti Temesvár városát és azt a nemes bizottságot, mely ez

emlékművet létrehozta. Ezzel megkezdődött Temesvár történelmileg nevezetesebb helyeinek méltó megjelölése. De mikor fog állani e város falai között nagyjaink szobra? Mikor fog állani — hogy többet ne említsünk — a nagy Hunyady János, Losoncy István ércalakja? Mikor fogjuk emlékoszloppal megjelölni Losoncy István hős halála helyét és a többi nevezetes történelmi helyet?

Temesvármegye a magyar kulturáért. A haza hálájára érdemes, s a többi vármegyéék elé követendő mintaképpül szolgálható határozatot hozott Temesvármegye közgyűlése 1906. december 22-én, midőn kimondta, hogy a magyar nyelv és magyar kultúra terjesztése érdekében az 1907-ik évtől kezdve évenként egyelőre 10.000 koronát áldoz olyképen, hogy ebből az összegből 6000 koronát a már létező és sikeresen működő vadászterdei és székelykevei, valamint a jövőben létesítendő és az elemi népiskolákkal kapcsolatos internátusok támogatására, a néptanítók és elemi iskolai tanulók jutalmazására, a fennmaradó 4000 koronát pedig a magyar nemzeti kultúra érdekében Temesvárott működő társulatok segélyezésére olyképen használja fel, hogy abból a Délmagyarországi tört. és régész. muzeum-társulat-nak 1125 korona, a temesvári Szabad Lyceumnak 500 korona, a délmagyarországi természettudományi társulat-nak 1125 korona, az Arany János Társaság-nak 1000 korona s ugyancsak az Arany János Társaságnak egy szépirodalmi pályatétel kifizésére és jutalmazására még külön 250 korona adassék évente.

Temesvármegye közönsége a most ismertetett anyagi áldozatokon kívül az idézett közgyűlési határozatában kötelességének ismeri továbbá a nemzeti kulturát minden téren erkölcsileg és anyagilag támogatni, a kulturális intézmények szaporítását kezdeményezni és sürgetni, mi célból teendői közé sorolta egy temesvári és temesvármegyei közművelődési egyesület megalakítását kezdeményezni, a harmadik tudományos egyetemnek Temesvárott való felállítása érdekében, ha kell, anyagi áldozatot is hozni, a már rég tervezett temesvári kulturpalotának felépítését sürgetni és e célra is áldozatokat hozni. E végből kulturális bizottságot alakított és elhatározta, hogy a vármegye kulturális programjának támogatására a m. kir. kormányt, Temesvár városát, a délvidéki Nemzeti Szövetséget és a temesvári magyar nyelvterjesztő egyesületet felkéri. Végül a magyar szellemnek és nyelvnek az elemi oktatásnál való érvényesülése érdekében az országgyűléshez felír s az összes törvényhatóságokat az ügynek hasonló szellemű feliratokkal leendő támogatása végett megkeresi.

Üdvözljük Temesvármegye nemes közönségét eme nagyhorderejű határozat meghozásáért, a mely egyaránt méltó úgy Temesvármegyéhez mint ahoz az ügghöz, a melyet védelmében részesíteni elhatározott. Miután

a magas kormány a vármegye közönségének eme határozatát jóváhagyta, az immár foganatosított is, a mennyiben az egyes intézetek már megkapták az 1907. évre nekik megszavazott összegeket. Temesvármegye alispánja ez ügyben társulatunkhoz a következő leiratot intézte:

„A Délmagyarországi történelmi és régészeti muzeum-társulatnak. Helyben.

Temesvármegye közönsége méltányolva azt a kiválóan hazafias és sikeres működést, melyet a délmagyarországi történelmi és régészeti muzeum-társulat a történelmi és régészeti tudomány ápolása körül immár több mint három évtized óta kifejti, múlt évi december hó 22-én 1674. közgyűlési sz. a. egyhangulag elhatározta, hogy a társulatot 1907-ik évtől kezdődőleg évenként 1125 koronával segíjezi.

Kiváló örömemre szolgál erről a t. társulatot azzal értesíteni, hogy a m. kir. belügyminiszter úr f. é. március 25-én 22.877. sz. a. kelt leiratával e határozatot jóváhagyván, a temesvári m. kir. adóhivatalt egyidejűleg utasítottam, hogy az 1907. évre járó 1125 korona segélyt a t. társulat szabályszerűen (II. fokozat) bélyegezett nyugtájára kifizesse. Temesvár, 1907. évi március hó 28-án. Jo a n o v i c h s. k., alispán.“

Hálás köszönettel fogadja társulatunk e jelentékeny anyagi segélyt, a mely mindenképen hozzá fog járulni ahoz, hogy egyrészt irodalmi kiadványainkat tartalmasabbá tegyük, másrészt, hogy muzeumunk gyűjteményeit hatványozva gyarapítsuk, multunk emlékeit összegyűjtsük.

Nem feledkezhetünk meg végre ama nemes férfiuról, ki ennek az egész ügynek megpendítője, mozzatója, indítványozója s a közgyűlésen ékes szavú védelmezője volt. Dr. Sztura Szilárd ügyvéd, Temesvármegye törvényhatósági bizottságának tagja és társulatunk igazgató választmányának tagja volt az, ki hónapokig dolgozott, hatalmas elaboratumokat készített, ezeket különféle tanácskozásokon előterjesztette, megokolta, védelmezte, míg végre a javaslatból jogérvényes határozat lett. És ha Temesvármegye magyar kulturális intézményei s velök a magyar nyelv és szellem ezentúl hatványozottabb mérvben fognak Temesvármegye határai között működni, gyarapodni és terjedni, ez a tény mindenkor válhatlan kapcsolatban fog maradni a Dr. Sztura Szilárd nevével . . . nam est aere perennius!

Brocky Károly születésének századik évfordulója. 1907 május 22-én volt századik évfordulója a temesvári születésű Brocky Károly festőművész születésének. Ama kevés magyar közé tartozott, kinek híre és neve messze túlterjedett hazája határain, kinek művészetét koronás fők jutalmazták, aki dacára annak, hogy hosszú időn át távol élt hazájától, mégis megmaradt mindig igaz magyarnak, de aki iránt hazája és szülővárosa idáig még adós maradt kegyeletének lerovásával. Pedig Brocky Károly a XIX. század egyik legnagyobb magyar festőművésze volt.

Brocky Károly, ki állítólag olasz eredetű volt, Temesvárott született. Atyját is Brocky Károlynak hívták; anyja Katalin, fehértemplomi születésű volt, nővére Weldin Ferenc temesvári polgár első feleségének. Temesvárott kezdette meg iskoláit; az 1820/1. évi tanévben a temesvári kath. gimnázium I. osztályába járt s ekkor a latin nyelvből negyedik jeles, s a magyar nyelvből 18-ik jeles osztályzatot nyert. Mint Weldin Ferenc rokona, annak házában is gyakran megfordult, hol sokszor észrevették, hogy egy ábrával kirakott pamlagasztal alakjait másolgatja. Brocky atyja szegény lévén, rokona: Weldin F. vette őt pártfogásába és Schütz-höz, az akkori temesvári rajziskola tanítójához küldötte. Schütz csakhamar kijelentette, hogy tanítványa oly szokatlan előhaladást tesz, hogy további kiképzése végett érdemes őt Bécsbe küldeni. Ez egyelőre nem történhetett, mert a család szegény volt. Brocky időközben atyját is elvesztvén, — anyja még előbb halt meg, — kénytelen volt fodrászinasnak menni és mint ilyen egyik műhelyből a másikba vándorolt. Ezalatt ismerkedett meg a verseci születésű magyar festővel. Meleg-h-gel, ki már maga is széphírű művész volt e vidéken;¹⁾ tőle nyert oktatást az olajfestőművészetben.

Nemsokára Bécsbe ment s a temesvári rokonai, a Weldin-család támogatásával látogatta a politechnikumot, s a fiatal lángész rövid idő alatt dísze lett az intézetnek.

A művészet iránt tehetséget és lelkesedést érezve magában, útnak indult a nagyvilágba, s először is a művészet hazájába, Olaszországba utazott. Vándorlása idejét olyan jól használta fel, hogy alig található remek festmény Olaszországban, amelyet le nem másolt volna. Bécsbe visszatérve, a művészek között már olyan előkelő helyet vívott ki magának, hogy műtermét a bécsi császári várpalotában kellett felállítani.

Műtermében az uralkodóház tagjai és maga I. Ferenc király s Karolina Augusztia királyné is gyakrabban felkeresték s a király életnagyságú arcképét négy ízben festette meg. Már köztiszteletben álló nagyhírű művész volt, mikor 1833-ban szülővárosát, Temesvárt meglátogatta. A látogatás elsősorban jóltevő rokonainak, a Weldin-család tagjainak szólt. Valószínűleg ekkor festette ama két családi arcképet, mely jelenleg is dr. Weldin temesvári ügyvéd birtokában van.

1840-ben Turner, a hírneves tájképfestő Angliába hívta Brockyt s ő elfogadva a hívást, Londonba tette át műtermét s leginkább arcképfestéssel foglalkozott. Nagy tehetsége itt is feltűnést keltett s a szerény

¹⁾ Meleg-h-nek Temesvárott is van két kis olajfestményű képe. Az egyik Bogma István temesvármegyei főadószedőt, a másik ennek nejét ábrázolja; mindkettőt 1829-ben festette. Jelenleg Bogma István nyugalmazott városi tanácsnok birtokában vannak. Nagyon valószínű, hogy e kettőn kívül még jóval több képe is van egyes családaink birtokában.

művésznek az arisztokrácia termein át utat nyitott a Buckingham-palotáig, hol úgy a királyné mint Albert herceg képeit festé meg.

A nagy művész Londonból még egyszer meglátogatta Bécset, de a Temesvárról hozzáintézett meghívásnak nem felelt meg és mihamar visszatért Londonba, hol a királyi család udvari festőjévé lett. De röviddel halála előtt, némi meghasonlás miatt megvált az angol udvartól és ismét mint magán festő kereste kenyerét. Nem sokáig maradt életben. Az önmagával meghasonlott művész hosszú és súlyos betegeskedés után 1855. évi július 8-án halt meg, élete negyvennyolcadik évében.

Brocky Károly nagy tartozott azok közé, kik szerencsés viszonyok között megfélekedeznek hazájukról. Ezt ő, ki életén kívül alig köszönhetett egyebet hazájának és akit halála napjáig még a nevérol is alig ismert, megható módon bizonyította be. Végrendeletében négy nagyértékű képet hagyományozott a Nemzeti Múzeumnak.

Brocky Károly nagyszabású művészetének kellő méltatása nem képezheti feladatunkat. De szülővárosa és hazája nem rötta még le iránta a kegyelet adóját, mellyel a nagy művész emlékének tartoznak.

Születése századik évfordulóján a temesvári Arany János Társaság gondoskodott róla, hogy londoni sírjára szülővárosának irodalmi és művészi társulata részéről egy szerény koszorú helyeztessék. De gondoskodott az érdeemes Arany János Társaság másról is. Ha már — reméljük, hogy csak egyidőre — éreszobor nem is hirdeti a művész emlékét szülővárosa falai között, hirdetni és művészi eszméit terjeszteni fogja az a nagyarányú díszmunka, melynek megírásával az Arany János Társaság Temesvár város anyagi támogatása mellett Nyáry Sándort, a Szépművészeti Múzeum őret bízta meg. Nyáry Sándor ebben az ügyben az elmúlt hónapok alatt Angliában nagyarányú kutatást végzett, hogy nagy művésznünknek az angol családnál levő képeit tanulmányozza, s azokról színes felvételeket készíttessen. Nyári Sándornak célja, hogy Brocky Károly életéről és művészetéről olyan művészi munkát nyújtson, amelyben Brocky Károly élete és művészete egyaránt, a művész szakértő szemével nevezve, ismertetve legyen. És erre a célra Nyáry Sándor a leghivatottabb, mint aki Brocky életét és művészetét hazánkban eddig is a legjobban ismerte és több ízben méltatta.

E színezett képekkel illusztrált nagy munkán kívül még egy másik, irodalmi becsre nézve nem kisebb jelentőségű monographia is fog napvilágot látni. Ezt dr. Szentkláray Jenő, az Arany János Társaság nagyérdemű elnöke írja, ki Brocky Károly életét a történetíró alaposságával, lehetőleg kimerítően fogja megírni s mint külön kötet az Arany János Társaság könyvei között fog megjelenni.

Brocky Károlyról lévén szó, még megemlítjük, hogy városunk falai között négy Brocky-féle képről van tudomásunk. Kettő dr. Weldin ügyvéd birtokában, egy Gozdsu Elek kir. főügyész tulajdonában van. Múzeumunk-

ban is van egy rácsesal körülvett, szomoru füz alatt álló síremléket ábrázoló kisebb festménye, melyet a művész még 13 éves korában festett Versecen. Ez valószínűleg a művész korán elhalt édesanyjának a síremléke.

Brocky Károly szülővárosának a múzeum volna az a hely, mely első sorban lenne arra hivatva, hogy képtárába a nagy művész műveiből minél többet összegyűjtsön. De a múzeum anyagi javakban szegény, s önerejéből vajmi keveset tehet. Vajjon akadnak-e valaha Maecenásai, mint a kassai múzeumnak Kassa városán kívül az Andrássyak, Desewffyek, Csákyak, Pukyak, Bubics püspök, vagy mint a szekszárdinak gróf Apponyi Sándor és Wosinszky Mór, a nagyváradinak a Bölönyi család és Ipolyi püspök és így tovább? Nálunk Temesvármegye hatóságán kívül sem a többi hatóság, sem gazdagabb polgártársaink nem sokat törődnek vele.

B. I.

Főtitkári jelentés

a Délmagyarorsz. Tört. és Régész. Muzeum-Társulat 1906. évi működéséről
s a társulat gyűjteményének állapotáról.

(Felolvastattott a társulat 1907. évi április hó 21-én tartott évi rendes közgyűlésén.)

Nagyságos Elnök Úr!

Mélyen tisztelt társulati tagok és vendégek!

Az 1906. évvel társulatunk fennállásának 34. évét töltötte be, 1884-ben végbement újjáalakulása óta pedig jelenleg XXII. közgyűlését tartjuk meg.

Midőn hivatalos tisztem szerint, az egész választmány nevében a jelen alkalommal is szerencsém van társulatunk egyévi munkásságáról és az elért eredményekről beszámolni: most is nyugodt lélekkel tehetem azt, most a lefolyt évben is igen jelentékeny haladásról, gyűjteményeinknek gazdag gyarapodásáról, s a rendezésben véghezvitt alapos munkálkodásról számolhatok be.

Társulatunk és muzeumunk — mint a hazai közművelődés egyik számottevő tényezője — az 1906. év alatt is híven teljesítette kötelességét. Bizonyítja ezt ama körülmény, hogy míg egyrészt minden tőlünk telhető eszközt felhasználtunk gyűjteményeink gyarapítására, gyűjteményeinknek a közönséggel szemben való ismertetésére, az érdeklődés felkeltésére, a gyűjtemények gondos elhelyezésére; addig másrészt még jobban bizonyítja ezt a társadalom fokozatos érdeklődése, mely kisebb-nagyobb muzeális tárgyak adományozásában, a látogatók számának örvendetes gyarapodásában, valamint a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének muzeumunkkal szemben napról-napra emelkedő bizalmában, nagyértékű kivételes adományaiban és társulatunk működését elismerő nyilatkozataiban nyilvánul meg.

Gyűjteményeinket az elmúlt évben is legszámosabban az ifjúság kereste fel; az 1906. év folyamán is nemcsak a helybeli, hanem a fő-

városból és a vidéki városokból jövő tanulóifjúság tanáraink vezetése alatt több ízben kereste fel intézetünket. Így május 5., 9., és 18. napjain a temesvári állami főgymnásium V., VI., VII., és VIII. osztályainak összes növendékei Káldor Ágost tanár vezetése mellett, május 2-án a temesvári r. k. felsőbb leányiskola VI. osztályának 25 növendéke; szeptember 5., 6., 7. napjain a temesvári áll. főreáliskola VIII., V., és III. osztályainak összes tanulói Berkeszi István tanár vezetése alatt. A vidékről jöttek: április 8-án az orsovai polgári iskola 38 tanulója és két tanára, június 1-én a szegedi kath. főgymnásium 50 tanulója, június 7-én a budapesti V. ker. főgymnásium 29 tanulója, június 12-én a nagyszentmiklósi áll. polg. iskola 32 növendéke az igazgatóval és két tanárral, július 5-én a sepsi-szentgyörgyi áll. polgári leányiskola 25 tanulója. Minden ily tömeges látogatás alkalmával a társ. főtitkár szokott volt a tanulóknak rövidebb-hosszabb ideig tartó előadást tartani a régészet köréből.

A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége részéről a lefolyt évben senki sem látogatta meg múzeumunkat.

A látogatók összes száma volt 1950 személy, és így 799-el több mint az előző évben. Volt pedig fizetési látogató 675, ingyenes 1275. A látogatási díjakból és katalogusok elárulásából befolyt összesen 177 korona 80 fillér, vagyis 23 korona 30 fillérral több mint az 1905. évben.

Társulatunknak az 1906. év folyamán kifejtett működéséről a következőkben számolhatok be.

A lefolyt évben a társulat tartott egy közgyűlést (ápr. 8.) s azonkívül három választmányi gyűlést, amelyeken mindig elsősorban a folyó ügyeket intézte el, a begyűlt új szerzemények lettek bemutatva, de de mindezekon kívül egy-egy tudományos felolvasás is tartatott, és pedig a következő tárgyokról:

1. Február 14-én: A nagyfalvi őstelep és a munárnémetszentpéteri földvár. Milleker Bódogtól.

2. Április 8-án: „Az 1737. évi török hadjárat, kiváló tekintettel Rákóczi József-re.“ Turehány Tihamértől.

3. Június 27-én: „A paráci őstelep.“ Berkeszi Istvántól.

4. November 26-án: Temes vármegyei régészeti leletek 1906-ban. Berkeszi Istvántól.

Irodalmi kiadványainkat a múlt évben is folytattuk; mint ilyen jelent meg a társulati Értesítő I. és II. füzeté együttesen, kilenc ívnyi terjedelemben, az Értesítő III. és IV. füzeté helyett pedig Milleker Bódogtól: Délmagyarország Régiségleletei a honfoglalás előtti időkből, III. Rész (I. fele.) nyolc ívnyi terjedelemben számos ábrával, melyeknek clichéit nagyjából Hampel József udvari tanácsos úrtól, az Archeologiai Értesítő szerkesztő-

jétől, részben a verseci muzeumtól nyertük, de részben saját költségünkön is készítettük.

Ami a gyűjtemények gyarapodását illeti, muzeumunknak 1906-ban gazdag aratása volt. Nemesak a begyűlt tárgyak nagy száma, de sokkal inkább a tárgyak értékes volta teszi nevezetessé múlt évi gyarapodásunkat. És ez értékes gyarapodás egyaránt érte muzeumunk összes osztályait.

Számszerint a gyarapodás összesen 2181 darab volt s ez az egyes osztályok között a következőleg oszlott meg:

I. A könyvtár gyarapodott 413 darabbal. Ezek között van: Könyv 82, hirlapkötet 5, egyes hirlapszám 40, apró nyomtatvány 260, térkép 4, kézirat 3 kötet, oklevél 19 darab.

II. A regiségtár és éremtár gyarapodása 1605 darab. Ezek között van: őskori régiség 511, római régiség 5, középi és újabbkori régiség 126, érmek és pénzjegyek 973 darab.

III. A képzőművészeti gyűjtemény gyarapodott 41 darabbal, ezek között van 9 darab értékes kép (olajfestmény vagy pastell.) és 32 darab kézrajz, metszet vagy egyéb hasonmás.

IV. A néprajzi osztály is 122 darabbal nőtt meg.

A beszerzés módja.

I. Ajándék útján jutott birtokunkba összesen 1470 db; és pedig könyv 27, hirlapkötet 5, hirlapszám 40, apró nyomtatvány 260, térkép 2, kézirat 3 kötet, oklevél 19 darab; érem- és pénzjegy 947, régészeti tárgy 133, olajfestmény 4, metszet vagy hasonmás 30 darab.

II. Az állami segélyből vétetett 618 darab, és pedig 7 kötet könyv, 489 darab régészeti tárgy vagy érem, 122 darab néprajzi tárgy.

III. Állami letétként jutott birtokunkba 5 darab pénzjegy (kisszebeni szükségpénzek 1849-ből) és 1 darab pastell festmény (300 korona érték).

IV. Egyéb letétként 1 darab olajfestményü arckép. (Az Arany János Társaságtól a társaság elnökének arcképe, Ferenczy József festőművészeinktől.)

V. Sajátunkból vétel vagy csere útján szereztünk 87 darabot, és pedig 48 könyvet, 2 térképet, 32 régészeti tárgyat, 3 darab olajfestményt és két színes metszetet.

Adományoztak a következők:

I. A könyvtár és oklevéltár számára:

1. A vall.- és közokt. miniszterium: Magyarország közoktatásügye az 1904. évben. Egy kötet.
2. A földművelésügyi miniszterium: Jelentés Temesvármegye selyemtenyésztéséről az 1905. évben. Egy kötet és Erdészeti kísérletek. VII. évfolyam.
3. Keresk. miniszterium: Statisztikai évkönyv. 1904. és 1905. Két kötet.
4. M. Tud. Akadémia: Statisztikai vizsgálódások a XIX. század gabonaáraitól. (Földes B.) Egy füzet. — Tanulmányok a bosnyák bánág kezdetéről. (Thallóczy L.) Egy füzet. — A magyar nemzeti muzeum legrégibb pannoniai sírtáblái. (Hampel J.) Egy füzet. — Magyar történelmi emlékek. Irók. XXXVIII. kötet — A tihanyi apátság kritikus oklevelei. (Erdélyi L.) Egy füzet.
5. Muzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőisége: Magyar könyvszemle 1906. évfolyama. — A muzeumok és könyvtárak orsz. tanácsának IV. Jelentése. — Vezető a sárosvármegyei muzeumban. — Jelentés a M. Nemz. Muzeum 1905. évi állapotáról. — Jegyzőkönyv a muz. és könyvtárak orsz. tanácsának 1906. évi gyűléséről. — Szepesvármegye művészeti emlékei; szobrászat, festészet.
6. Felvidéki Közművelődési Egyesület: Évkönyv.
7. Temesvár sz. k. város tanácsa: Városi Közlöny 1906. évfolyam.
8. Herz Miksa bey: Monument de L. Art. Arabe. Egy kötet.
9. Turchányi T.: Krassó-Szörényvármegye története. I. köt. 1. rész.
10. Stippl Fábián: Igazságra vezető kalauz. (2-ik kiadás.) Új testamentom 1754. évi kiadás. — Chr. Zeisens: Brautkammer. 1754. — Edw. Simsonii: Chronicon Catholicon. Leyden 1729. —
11. Zakar Béla: Az osztrák-magyar bank XXVIII. évi közgyűlése.
12. Temesv. keresk. iskola: Értesítő.
13. A Délmagyarorsz. Közlöny, Temesvarer Zeitung, Neue Temesvarer Zeitung és Südungarische Reform kiadói e lapok 1906. év folyamait.
14. Risztics Lázár: Armee Refehl. 1849. aug. 27. és aug. 18.
15. Lendvai Sándor: Gróf Vécsey Károlyné halotti gyászjelentését.
16. Dr. Berkeszi István: Temesvári, többnyire megszűnt régibb hírlapok egyes számai, 40 drb.
17. Prepeliczay Elődné: Halotti gyászjelentés 1804-ből.
18. Bessenyei Ferenc: Vukovits Sebő 1848/9-ki igazságügy-miniszter emlékiratai 1848—49-ből, 113 írott ív.

19. Pogány Mihály: 18 magyar festőművész levele 1906-ból, a temesvári képkiallítás alkalmából.

II. Érmeket és papírjegyeket adományoztak:

1. Özvegy Müller K.-né XVIII—XIX. századbeli osztrák vagy magyar kisebb ezüst és réz érmet 130 darabot és egy darab osztrák egy forintos bankót 1858-ból.

2. Kalitovics Lőrinc: 20 darab XV—XVI. századbeli magyar ezüst dénárt, 10 darab görög és római kis érmet és 6 darab ujjakkori ezüst érmet.

3. Vizy István: Egy római köztárs. ezüst dénárt.

4. Temesvári fehér kereszt egyesület: Az 1906. évi temesvári gyermekvédő kongresszus jelvényét.

5. Zakar Béla: Egy darab viminaciumi bronz érmet. (Ann. XII.)

6. Dr. Bleyer Izsó: Herkules, budapesti atl. club ezüst jelvényét és 2 darab orsovai emlékérmét.

7. Edvi Illés Jenő: Németországi kis ezüst érmet 1747-ből.

8. Stippl Fábrián: Egy darab kinestári utalványt 10 forinttra (Budapest, 1849. jul. 1.) és más 25 db Kossuth-bankót, továbbá a következő emlékérmét: Tisza Kálmán miniszterelnökségének 10-ik évfordulójára, bronz. — A Délirészek visszakapcsolásának 100-ik évfordulójára, bronz. — A m. orvosok és természettudósok aradi gyűlésére, bronz. — Obrenovits Milos szerb fejedelem halálakor 1858-ban vert bronzérem. — Az 1861. országgyűlés ön emlékéreme. — M. Valeria születésekor vert magyar ön emlékérem. — Széchenyi I. halálára vert kis ön emlékérem. — Rudolf és Stephánia eljegyzésekor német emlékérem, réz. — V. Ferdinánd koronázására vert nagy ezüst emlékérem. — I. Ferenc-József és Erzsébet házassága 25. évfordulóján vert ezüst emlékérem. — Továbbá: 4 darab római csász. ezüst dénár, egy magyar 20-as 1848-ból. 16 darab magyar 6 kros 1849-ből. 1 darab osztrák 6 kros 1849-ből, egy darab osztrák 6 kros 1795-ből és különféle európai nemzetek ujjakkori, ezüst és bronz érmeit. Összesen 370 darab.

9. Kuhn Ádám bognár: 4 darab ezüst és 32 darab ujjakkori rézpénzt.

10. Huzly István: Mária Terézia, II. József, II. Lipót és V. Ferdinánd 62 darab rézpénzét.

11. Radits István: 6 darab ezüst és 19 darab réz, osztrák, magyar, szerb és olasz érmet.

12. A temesvári áll. főgymnázium igazgatósága: Az 1906. évi temesvári ifj. tornaverseny 3 darab különböző emlékérmét.

13. Farkas János: A temesvári reálisk. tanulók egy darab réz, tornaverseny érmét és 1 darab 1906. évi ezüst tornaversenyérmét.

14. Özvegy Lázár Béláné: M. Terézia levantei tallérja 1780. X. 1 darab. — Frigyes Ágost szász kir. tallérja 1808. — Hannoverai féltaléros 1815-ből. — Egyik spanyol ezüst érem. — Egy rézérem 1892-ből F. József és Erzsébet m. koronázása 25. évfordulójára. — A szabadságharc 50 éves fordulójára alkalmára vert rézérem. — 2 darab milleniumi réz érem.

III. A régiségtár és iparművészeti osztálynak adományoztak:

1. Kalitovics Lőrinc: 2 darab őskori, kerek alaku malomkövet, 3 darab csiszolókövet, két törökövet, egy bronzlemez, egy bronzesörgőt, egy darab kétfülű őskori agyagbögret, két darab egyfülű őskori agyagbögret, egy csónakalaku agyagtálat, egy vasnyílhegyet és két vassarlót.

2. Prohászka János: Egy régi kováspisztolyt.

3. Abonyi József: Egy őskori agyagbögret és egy törökövet.

4. Joanovich S. alispán: 5 darab régi kovás pisztolyt.

5. Bárvig Ödön: Egy őskori agyagedényt.

6. Graef Jenő: Egy keltakori vaskést.

7. Szalay Erzsébet: Egy darab gyöngyházzal kirakott agyú kováspuskát.

8. Kende Mátyás: Egy régi vasbuzogányt

9. Dr. Bleyer Izsó: Egy gyöngyház fogantyus régi török kést. Egyiptomból hozott mumiavásznat, a mumiasírokban talált buza-és árpaszemet, kis agyagtálat és öntőmintát.

10. Herz Miksa bey: Fejtartó sikomor fából, mumiasírból a Ptolomaeusok korából. — Mumia-fakoporsónak hyeroglifekkel ellátott oldalfalait és tetejét (4 drb.) — Kephren (?) király gránitból faragott szoborfejét, egy darab, ős egyiptomi férfinak mészkőből faragott kis mellszobrát, Schau-abti, Tueris, Anubis, Bes vagy Bis, Osiris egyiptomi istenségek fayence kis szobrait, Apis bika kis bronzszobrát, 3 darab scarabaeust és 14 darab egyiptomi kis amulettet.

11. Stippl Fábián: Egy darab nemzetőri fokost 1848-ból, egy rézből készült örök kalendáriumot.

12. Kovács Akos főmérnök: A temesvári Szent Katalin templom körül a XVIII. sz. elején levő temető sírhelyeiből kiásott tárgyakat, mint: rózsafüzér, kereszt, gyöngyök, kegyérem, kapcsok, feszületrész, bársonyruhadarabok, pecesznyomó.

13. Kubicek Oszkárné: Egy darab selyemkendő V. Ferdinánd király arképevel és magyar felirattal 1846-ból a pesti Valero selyemgyárból.

14. Prepeliczay Eleődné: Egy üvegpocharat 1848-ból, egy pár régi papucsot 1836-ból, egy himzett zsebkendőt a XVIII. századból, egy régi csontlegyezőt, egy régi kis porcellán tányért, két vasgyűrűt, egy régi ékszerszekrénykét, régi kapesokat, gombokat és öt régibb fényképet.

15. Lendvai Sándor: Két agyagkorsót a XVIII. századból.

16. Radits István: Három ágyugolyót.

17. Temesvári pénzügyigazgatóság: Egy régi karos-zéket, egy régi faliórát, 3 darab színes könyomatú felségárkép az 1849. évből.

18. Steiner Károly: Vert és kovácsolt vasból készült régi házcímert.

19. Scheffer István: Egy bronzkori agyagurnát és egy agyagesészt.

20. Mánássy Antal: Egy céhzászlót két darab zászlószalaggal.

21. Mannheim Lajos: 1849-es m. hatosokból alakított melltűt.

22. Miku Emil: Murgu Euthim és Lupulov Péter fényképeit.

23. Querfeld Konrád: Délmagyarországi történelmi emlékekről felvett fényképeket.

24. Gaszner Béláné: Egy darab régi vaskoppantót.

25. Ernszt Lajos: Brocky Károlyra vonatkozó négy darab fametszetet.

26. Pifát Emil: Két darab régi rézgyűrűt.

IV. A képtár számára adományoztak:

1. Temesvármegye közönsége: A honvéd álma. Nagyarányú olajfestmény, ára 1200 K. Ferenczy Józseftől.

2. Az Arany János Társaság: Három darab olajfestményt: a) Erdei út Markó Ernőtől, b) Esti hangulat Rubovits Márktól, c) Zsuzika — arckép — Ferenczy J.-tól.

3. A muzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelősege: Női arckép. Pastell festmény, festette Wagner temesvári festő 1799-ben. (Letét.)

Az 1906. év folytán rendelkezésünkre állott könyv- és régiségtári, valamint néprajzi államsegély összesen 1350 K 06 f. Ebből elköltöttünk 1139 K 06 fillért, maradvány a jövő évre 211 K.

Az államsegélyből megszerzett tárgyak a következők: K f

1. Művészetek története. Ó-kor. Egy kötet, Budapest 1906 16 —

2. Rathgen: Conservirung v. Alterthumsfunden, Berlin . . 2 —

3. Museumskunde 1895. évf.	24 —
4. Művészet 1906. évf.	20 —
5. Magyar Iparművészet 1906. évf.	10 —
6. A népművészeti muzeum leíró lajstroma. I. k.	3 —
7. Luschin v. Ebengreith: Allgemeine Münzkunde	12 60
8. Egy vörösréz csákány	5 —
9. Bronz trébelő lap	8 —
10. Paráci régészeti leletek megszerzése	73 80
11. Két handzsár	16 —
12. Egy metszett régi üveg palack és pohár	12 —
13. Régi kőkorsó	4 —
14. Régi aranygyűrű	8 —
15. Keresztes markolatú farkard	5 —
16. Két darab ó-bécsi porcellán csésze, tányér és két pohár	18 —
17. 1 darab Wedgwood tányér, egy ó-bécsi porcellán ibrik tányérral, egy cukortartó és egy régi színes pohár	22 —
18. A főnlaki bronzkori és a La-Tènei-kori lelet	100 —
19. Egy ó-bécsi porcellán tejes kanna tányérral és egy magyar címeres üveg pohár	11 —
20. Három darab régi kanál	6 —
21. Nagy Sándor arany staterének barbár utánzata	25 —
22. Bronz plakett Ő Felsége 75. születésnapjára	10 —
23. Zeno császár aranya, homolici lelet	18 —
24. Passarovici béke ezüst emlékérmé „Augusto Paecato“ felirattal	32 40
25. Zalánkeméni ütközet ón emlékérmé	6 —
26. Passarovici béke ón emlékérmé	5 40
27. Traianus nagy bronz érme: „Via Traiana“ felirat	6 —
28. Savoyai Jenő fába préselt emléke	9 60
29. Temesvár visszafoglalására vert bronz emlékérem	10 —
30. Savoyai Jenő bécsi szobra leleplezésére vert bronz emlékérem	5 —
31. Román és szerb néprajzi tárgyak, mint arany himzésű ingek, főkötők, homlok- és nyakdíszek, övek, ágy- és asztalterítő, törölközők, ingválldíszek, opregek, mellények, katrincák, kézelők, néprajzi képek stb., összesen 122 darab s hozzá a néprajzi osztály leltári és irodai felszerelése	639 06
Saját jövedelmünkből szereztünk:	
48 darab könyvet, 2 térképet, 20 darab óskori és középkori régiséget, 12 darab érmet, 3 olajfestményt, 2 színes körrajtot, összesen 87 darabot. Ezekre kiadtunk 579 85	
Vagyis muzeumi gyűjteményeink gyarapítására az 1906. év folyamán elköltöttünk összesen 1718 korona 61 fillért.	

Gyűjteményeink törzsanyagának állománya az 1906. év végén a következő volt:

A) Könyvtár (szakkönyvtár) és oklevéltár:

1. Könyvek (önálló kötetek és füzetek)	1232 darab
2. Hírlapok (egyed. számok)	390 „
3. Apró nyomtatványok	3203 „
4. Térképek	97 „
5. Kéziratok (kötetszám)	10 „
6. Oklevelek s egyéb iratok	2809 „
7. Egyéb könyvtári anyag (fénykép)	40 „
összesen	<u>7770 darab</u>

B) Régiségtár és iparművészeti osztály:

1. Őskori, római, közép- és újabbbkori régisékek	9959 darab
2. Érmek és pénzjegyek	<u>24275 „</u>
összesen	<u>34234 darab</u>

C) Képzőművészeti gyűjtemény:

1. Szoborművek	14 darab
2. Festmények (az 55 darab miniatúr festménnyel együtt)	348 „
1. Kézi rajzok, metszetek és egyéb hasonmások	1980 „
4. Modern iparművészeti tárgyak	<u>172 „</u>
összesen	<u>2514 darab</u>

D) Néprajzi gyűjtemény:

1. Hazai nemzetiségek néprajzi tárgyai 211 darab
 Vagyis muzeumunk teljes állománya az 1906. év végén kitett 44729 darabot, a mely számba nincsenek beleértve a bútorok és az irodai felszerelés.

A néprajzi osztályt az Országos Főfelügyelőség kívánsága szerint társulatunk ebben az évben visszavette a Délvidéki Kárpát-egyesülettől; 1906. szept. 8-án leltár szerint átvettünk 89 darab néprajzi tárgyat és a hozzá való bútorokat, úgyszintén az államsegély maradványát, 50 korona 06 fillért. Miután pedig néprajzi tárgyak gyűjtésére az Országos Főfelügyelőség az 1905. évre 500, 1906-ra pedig ismét 300 koronát utalványozott társulatunknak, a Délvidéki Kárpát-egyesülettől visszakapott 50 korona 06 fillérrel együtt 850 korona 06 fillér állott rendelkezésünkre néprajzi tárgyak gyűjtésére.

Néprajzi gyűjteményünk elhelyezésére dr. Schönvitzky Bertalan, áll. főgimnaziumi igazgató úr volt szíves az állami főgimnazium épületének földszinti részén egy termet átengedni. Itt rendeztük be muzeumunk néprajzi osztályát. A muzeumok és könyvtárak Országos Főfelügyelőségéhez felterjesztettük a néprajzi osztály gyarapítására vonatkozó tervzetünket is. Ez a következő: Tekintettel arra, hogy ez idő szerint nagyobb helyiség nem áll rendelkezésünkre, társulatunk egyelőre csak

arta szorítkozik, hogy a vidékünkön lakó nemzetiségek (magyar, német, román, szerb, horvát, sokác, bolgár, krassován s a majdnem kibalt francia) mindenikének első sorban régibb, kisebb térfogatú házi iparmaradványait (szövés, forrás, varrás, hímzés, festés, faragás stb.) gyűjti össze. Kivált gazdag e tekintetben vidékünkön a román, szerb, bolgár, krassován régibb népviseleti tárgyak és házi iparmaradványok. A nép emez önkészítette viseleti tárgyakat már vagy nem hordja, vagy kezdi levetni, hogy gyárilag előállított tárgyakkal pótolja, miért is összegyűjtése hova-tovább, annál nehezebb lesz. Gondot fordítunk az ősfoglalkozások: földművelés, pásztorkodás, halászat régibb maradványainak összegyűjtésére is; a nép számára dolgozó kisiparosok által készített jellegzetesebb tárgyak, kivált népies ékszerek megszerzésére; a nevezetesebb népfaji típusok, sőt csoportozatok, jelenetek lefényképezésére, néprajzi tárgyat ábrázoló vagy tárgyaló régibb képek, metszetek, könyvek vételére, a babonátárgyak összegyűjtésére, stb.

Célunk az, hogy az új muzeumpalotában elhelyezendő néprajzi osztályunkban, mely legalább is 3—4 teremről állana, minden nemzetiség számára legyenek elkülönített fülkék, vagy legalább is nagy üveges szekrények (mint a prágai muzeumban), a melyben minden egyes nemzetiség 2—3 élő nayságú, jelenkori viseletüket feltűntető bábok által legyenek képviselve, mellettük legyen lehetőleg teljesen a szobai berendezés; külön szekrényekben álljanak ismét régibb háziiparuk produktumai; ismét külön, — de már nem nemzetiségek szerint csoportosítva — a délmagyarországi pásztorkodás, halászat, földművelés régibb eszközei.

A néprajzi tárgyak gyűjtését a fent vázolt elvek alapján folytattuk s az 1906. év folyamán 122 beces néprajzi tárgyat, kivált román és szerb népviseleti darabokat gyűjtöttünk; ezenkívül a néprajzi tárgyainkrol is pontos beszerzési naplót léptettünk életbe (a mi addig hiányzott) s azonkívül nemzetiségek szerint, egymástól elkülönített tárgyakról pontos leltárt is készítettünk. Minden egyes kiállított tárgyra fel van jegyezve a beszerzési napló számá, a leltári szám, a tárgy neve, kora, illetőségi helye. Szóval a néprajzi osztály szakszerűen fel van immár állítva és a közhasználatnak átadva. A néprajzi osztály felállításával egyidejűleg egy újabb másodszolgát is kellett alkalmaznunk az állami főgimnázium kapusa személyében, kinek évi javadalmazását a választmány 60 koronában állapította meg.

Midőn mindezekről az Országos Főfelügyelőségnek jelentést tettünk, az Országos Főfelügyelőség „örömmel vette tudomásul, hogy a néprajzi gyűjtés ügyét a főfelügyelőség intencionálnak megfelelően rendeztük. Ezért a főfelügyelőség elismerését nyilvánítja társulatunknak, a néprajzi gyűjtés folytatására vonatkozó előterjesztésünket jóváhagyólag tudomásul vette.

A jóváhagyott tervzet alapján a nálunk levő 850 korona 6 fillér

néprajzi államsegélyből 639 korona 6 fillért adtunk ki néprajzi gyűjteményünkre és így még 211 korona maradék néprajzi államsegély jött át 1907-re.

Mélyen tisztelt közgyűlés! A lefolyt 1906. év muzeumunkra nézve a dús gyarapodás éve volt. E nagyarányú gyarapodás elsőrangú tényezői voltak a nagymélt. vallás- és közoktatásügyi Miniszterium, valamint a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőisége, mely nemcsak böles tanácsaival igyekezett segítségünkre lenni, hanem a magas kormánytól nagyobb arányú államsegélyt is eszközölt ki számunkra, sőt azonkívül a Pongrác-gyűjtemény vételárának törlesztéseül az idén is kiutalványozott számunkra 1000 koronát, egy értékes pastellképet pedig 300 koronáért szerzett meg számunkra, úgy, hogy a lefolyt évben 2100 korona segélyt kaptunk az országos főfelügyelőiségtől és számos értékes könyvet. Nagy hálára kötelezte társulatunkat a lefolyt évben is Temesvármegye nemes közönsége, mely nem keverebb mint 1200 koronáért vásárolta meg képtárunk számára Ferency József festőművészünkötől a Honvéd álma c. olajfestményt, úgy szintén az Arany János Társaság, mely fennállása rövid három éve alatt is immár annyi nemes példáját nyújtotta önzetlen áldozatkészségének; ezuttal 420 korona értékű 3 darab olajfestményt vásárolt muzeumunk számára a Magyar Salon temesvári képkiallításából.

Engedje meg a mélyen tisztelt közgyűlés, hogy a magán adományozók sorából is különösen kiemeljek kettőt. A Maecenások oly ritkák korunkban, hogy annál inkább elismerésre és hálára kötelezők az ő adományaik. Az egyik Stippl Fábián tagtársunk, Temesvár sz. kir. város érdemeiben megöszült közgyámja, ki Pázmán P. Igazságra vezérlő Kalauzán és más néhány régibb könyvön kívül 370 darab értékes éremmel és régibb papírpénzjeggyel gazdagította gyűjteményeinket; a másik Herz Miksa bey, a kairói arab muzeum igazgatója, társulatunk tiszteleti tagja, ki 30 darab eredeti és egyiptomi régiséggel ajándékozta meg intézetünket. Hálás köszönet illeti meg továbbá az adományozók mindenikét, kiknek száma évről évre növekszik. Hálásan kell megemlékeznem munkatársaimról is, kik a gyűjtés fáradságos munkájában a lefolyt év alatt is eléggé nem méltányolható készséggel, teljesen önzetlenül vállalkoztak feladatukra. Így Lendvai Miklós tb. megyei főjegyző a mult évben is gyűjtötte muzeumunk számára a gyászjelentéseket, apró nyomtatványokat, Querfeld Konrád, fehértemplomi városi tanácsos a Délvidék nevezetesebb történelmi helyiségeiről most is számos fényképfelvételt eszközölt, dr. Bleyer Izsó tagtársunk a mult év folyamán is lelkes készséggel vállalta magára a délmagyarországi emlékérmek és egyéb érmek gyűjtését, **Abonyi József** és Kalitovics Lőrinc tagtársunk pedig a vidéki régészeti leletek összegyűjtésében volt

buzgó munkatársam, Mánássy Antal pedig a temesvári céhemlékek gyűtésében.

Mielőtt jelentésemet folytatnám, engedje meg a mélyen tisztelt közgyűlés, hogy mind az elősorolt dolgozatok szerzőinek, mind egyéb törekvéseinkben szíves támogatóinknak, mind pedig azoknak, kik gyűjteményeinket nagylelkű odományaikkal gyarpították, a választmányi üléseinkben kifejezett köszöneten kívül jelen közgyűlésünk jegyzőkönyvében is legőszintébb hálánkat nyilvánítsuk, úgy szintén a temesvári hazafias sajtónak is mely törekvéseinkben mindenkor a legkészségesebben támogatót.

A társulati tisztviselők és tagok soraiban az 1906. év folytán nagymérvű változások történtek. Először is társulatunk igazgatója, Kabdebó Gergely úr országos képviselővé választván, március hó 27-én Abbáziában kelt levelében lemondott igazgatói tisztről. Állását a múlt évi közgyűlés töltötte be jelenlegi igazgatónkkal. Röviddel társulati igazgatónk lemondása után, 1906. április 30-án kelt levelében lemondott nagymélt. dr. Molnár Viktor főispán úr is elnöki tisztről. Az 1906. június 27-ki választmányi ülés sajnálattal bár, de kénytelen volt e lemondást tudomásul venni, mert azon változtatni nem állott hatalmában. Dr. Molnár Viktor főispán urat társulatunk közgyűlése 1901-ben választotta meg társulatunk elnökévé és így teljes öt éven át vezette ügyeinket mindig buzgósággal, mindig tapintattal. Az igazgató választmány addig is, míg a társulati közgyűlés abban a helyzetben lesz, leghálásabb köszönetét fejezte ki lemondott elnökének társulatunk irányában mindenkor tanusított jóindulatáért és böles vezetéseért. Az igazgató választmány az elnöki szék betöltése ügyében abban a nézetben volt, hogy miután a három évre választott tisztikar megbízatása úgyszólván csak a legközelebbi rendes közgyűlésig tart, a hátralevő rövid időre az elnöki szék ne töltsék be, hanem az a mostani közgyűlésnek tartassék fenn.

A társulat titkári állása majdnem egy évig tartó üresedés után szintén a múlt évi közgyűlésen töltetett be dr. Szőke József állami főgymn. tanárral, ki mint tisztviselő az új néprajzi osztály vezetését vette át és nagy munkaerejével már idáig is kiváló szolgálatot végzett muzeumunk rendezésében.

A választmány tagjai sorából kettőt ragadott el a halál: Dragoneszku Döme nyug. miniszteri tanácsost és Hemmen Ferenc prépost kanonokat, kik úgy a választmánynak, mint az egész társulatnak mindaddig, míg abban betegségek nem gátolta, buzgó tagjai voltak. Dragoneszku Döme e mellett temesvári pénzügyigazgató korában muzeumunknak lelkes támogatója, mondhatni egyik Maecenása volt. Elhalálózásuk

idején gyászlobogó hirdette intézetünk épületén is, társulatunk gyászát; az igazg. választmány jegyzőkönyvileg is megörökíté emléköket. nem kétlem, hogy a mélyen tisztelt közgyűlés is lerója kegyelete adóját elköltözött választmányi tagtársaink nemes emléke iránt.

Már a folyó év elején, 1907. február 22-én vesztettük el tiszteleti tagtársaink sorából a nagynevű tudós, dr. Wosinszky Mór szekszárdi apát-plébánost. Emléke előtt tisztelettel hajlik meg nemesak a hazai tudományos világ, de a külföld is. Egyike volt ő ama magyaroknak, a kik hírt, nevet és becsületet szereztek maguknak, a magyar névnek és a magyar tudományosságnak messze hazánk határain túl is. E mellett Wosinszky Mór intézetünknek lelkes barátja, támogatója és böles tanácsadója volt. Egyike volt azoknak, kiknek intézetünk gyors fellendülését köszönheti. Megérdemli, hogy tisztelettel hajtsuk meg intézetünk zászlóját nemes emléke előtt és áldást kívánjunk reá.

Rendes tagjaink sorában is dús aratást végzett a halál. Az 1906. év folyamán vesztettük el Báró Radvánszky Béla v. b. t. tanácsos és koronaórt és Varga Ferenc Szeged-belvárosi apát-plébánost, 1907. január 27-én pedig Pálffy Ferenc kir. tanácsos, Szeged város nyugalmazott polgármesterét. Mind a hárman évtizedek óta voltak tagjai társulatunknak. Emléköket mi is híven fogjuk megőrizni.

Rendes tagjaink sorából kiléptek öten, rendes tagnak belépett 16; társulatunknak e szerint jelenleg a következő tagjai vannak: a) Alapító tag 67. — b) Tiszteleti tag 9. — c) Rendes tag 126, összesen 202, vagyis 5-tel több mint a tavalyi közgyűlés alkalmával volt.

A tisztviselők és a választmány 1906. évi munkálkodásáról még a következőket jelenthetem.

Az iktatókönyv tanúsága szerint 121 hivatalos ügyet intéztünk el; 35-tel többet mint az előző évben; expediáltunk összesen 135 darabot. E mellett a titkárság rendszeresen vezette az ötféle beszerzési naplót, vagyis pontosan bejegyeztük a 2181 darabból álló gyarapodás minden egyes tételét. Osztályoztuk és leltároztuk éremgyűjteményünket és most már pontosan tudjuk, a mit eddig csak hozzávetőleg tudhattunk, hogy érem- és papírpénzjegy-gyűjteményünk az 1906. év végén 24.275 darabból állott.

Minden újabban begyűlt tárgyat a maga helyére beosztottunk és leltároztunk. Teljesen leltároztuk és így befejeztük a képzőművészeti osztály leltározását. A túlsúfolt régészeti osztályból mindama értéktelen, vagy csekély értékű anyagot, mely a muzeum fennállása első éveiben került oda, kiselejteztük, hogy helyet nyerjünk a becsesebb darabok számára. A parácsi és a főnlaki őstelepről kikerült gyűjtemény arravaló anyagát 14 táblára feltűzdeltük és nyomtatott magyarázó szöveggel láttuk el. Rendeztük és újonnan állítottuk fel az egyiptomi gyűjteményt

és a római osztályt. Papírpénzjegyeinkből újonnan is két nagy táblát állítottunk össze s azokat üveg alatt keretbe foglaltattunk. E két tábla egyike: a) az 1848/9-es magyar szükség-pénzjegyek, b) az 1789-ki nagy francia forradalom assignatái.

Allandó törekvésünk volt, hogy a már megállapított elvek alapján összpontosított délmagyarországi vonatkozású érmekegyűjteményét minél jobban kiegészítsük s e tekintetben igen jó eredmény követte fáradozásunkat, mert a délmagyarországi vonatkozású érmeke csoportjai a múlt év folyamán is igen jelentős darabokkal gyarapodtak, úgy hogy gyűjteményünknek eme kiállított érmeke csoportjai valódi díszül, sőt követendő mintaképül szolgálhat minden vidéki muzeumnak.

Mint az előző években, úgy mostan is, eredményesen folytattuk a vidékünk történelmével válhatlan kapcsolatban álló nagy embereink arcképeinek, valamint az egyes történelmi eseményekre vonatkozó térképek, tervrajzok, kő-, fa-, réz- és acélnyomatu régibb képeknek a gyűjtését. Több száz ilyen kép van már birtokunkban, de a gyűjtemény még folytonos kiegészítést igényel és ha — remélem, rövid idő múltán — kellő helyiséggel rendelkezve e képeiket kellően csoportosítva közszemlére tehetjük, csak akkor fogja a szemlélő valóban méltányolni e város és vidéke nagyszerű multját.

Mindenkor a helyi érdekű régiségeknek és vidékünk multjával kapcsolatos bárminemű muzeális tárgyak aggodalmas gonddal való összegyűjtésére vonatkozó törekvés jellemzi eljárásunkat. E fő szabály alól csak némileg tértünk el. Vidékünkön ugyanis sohasem virágzott a porcellán-, üveg- és fayence-műipar; azért ha ilyenmű régibb produktumokat is akarunk műiparosaink ízlése irányának nemesítésére muzeumunkban kiállítani, el kell tekintenünk a helyi vonatkozástól, a mint azt más muzeumok is megteszik, vagy legalább annyira terjeszteni a helyi vonatkozást, hogy csak olyan porcellán-, fayence- és üveg-műipardarabokat szerezzünk, a melyek vidékünkön voltak köznapi használatban. Szintén ilyen kivétel alá esik az ősegyiptomi régiségek gyűjtése, melyet sok muzeum kultivál. Ezt kivált a tanuló ifjúság érdeke kívánja, de bőven megmagyarázza az a körülmény is, hogy Egyiptom volt az emberi kultúra bölcsője.

Mint előzőleg, a mult évben is igyekeztünk a történelmi szellemet és a régiségek megbecsülésének érzését felkelteni a munkás néposztályban is, kivált a kik földmunkával foglalkoznak. Ebből a célból a temesvárgyárvárosi földmunkások előtt 1906. január 24-én az ősszejövetei helyükön a társ. főtítkárnépszerű régészeti előadást tartott mintegy 400 munkás előtt, több őskori tárgy bemutatásával. Lehetőleg kioktatta őket, hogy régészeti szempontból mire kell ügyelniök és mit kell tenniök. E szabad előadásnak jó követ-

kezményei voltak. Ezenkívül a művelt nagy közönség számára is a Temesvári Szabad Lyceumban két ízben tartottunk szabad előadást a régészet köréből és pedig 1906. február 6-án a „Délmagyarország a kőkorszakban“, november 16-án pedig „Délmagyarország a bronzkorban“, c. alatt. Mindkét alkalommal muzeumunkból számos egykoru leletet mutattunk be s a közönség nagy érdeklődéssel fogadta az előadásokat, melyeken az ifjúság is nagy számmal vett részt.

Dicsérettel kell megemlítenem a tanuló ifjúság ama nemes buzgalmát, hogy lépten-nyomon mind többen ajánlkoznak teljesen önzetlenül a muzeumnak szolgálatot tenni. E szolgálat képek festésében, fényképezésben, iratok másolásában és régészeti tárgyak gyűjtésében nyilvánul.

Régészeti ásatatást a lefolyt évben ugyan nem rendeztünk, de egy régészeti ásatás eredményével bőven felér a Temes töltés készítése alkalmával az ott előkerült régészeti tárgyak megszerzésére irányult folytonos figyelmünk és a társ. főtítkár többszörös kirándulása Paráczra, Uj-Pécsre, Saágra. Minden ilyen kirándulás alkalmával Abonyi József mérnök tagtársunk volt szíves kalauzolni a lelethelyek megállapításánál. Ezen kívül még egy régészeti kirándulást tettünk, a mely három napra terjedt, Nagyfalura, Németszentpéterre és Lippára. (1906. jul. 24—26.)

Midőn társulatunk mult évi működéséről a muzeumok és könyvtárak Országos Főfelügyelőségéhez szokott évvégi jelentésünket megtettük, az Országos Főfelügyelőség f. é. febr. 9-én kell 117. számú leiratában eme beszámoló jelentésünket jóváhagyó tudomásul vette s elnökségünknek buzgó tevékenységeért a főfelügyelőség elismerését nyilvánította, úgy szintén egy másik leiratában jóváhagyólag vette tudomásul az 1906. évi államsegélyekről és az előző évi maradványösszegekről szóló elszámolásunkat s ezekre nézve a számolási felmentvényt megadta.

Az 1906. év történetével kapcsolatban meg kell említenem, hogy nemzeti napjaink emléke iránt érzett hálás kegyeletünk adóját kívánta, habár csak szerény mértékben is, leróvni társulatunk akkor, midőn a városunk falai között született Kiss Ernő, 1848/9 es honvédtábornagy, szabadsághős és mártir nagybeeskereki szobra leleplezésén magát képviseltette és a megdicsőült nagy férfiú szobrára koszorút helyeztetett. Még nagyobb kegyelettel áldoztunk, soha el nem múló hálánk jeléül, nemzetünk egykori dicsó fejedelme: II. Rákóczi Ferenc emlékének, midőn 1906. okt. 27-én az ő és bujdosó társai hamvait hazaszállító vonat városunkba érkezett. Aki csak tehetett tagjaink közül, jelen volt e megható ünnepélynél és társulatunk is koszorút helyezett a szent hamvakra.

Ami a jelen évi munkaprogrammot illeti, azt is kidolgoztuk és jóváhagyás végett felterjesztettük az Országos Főfelügyelőséghez. Kifejtettük, hogy hol kívánunk régészeti ásatásokat végeztetni. Járt nyomokon haladunk; az elvek — melyek bennünket munkálkodásunkban ebben az évben is vezetni fognak, ugyanazok maradnak amik eddig. Ez év folyamán eddigi éremesortjaink gyarapításán kívül egy újabb éremesortot akarunk összeállítani és közszemlére tenni, és pedig a vidékünkön talált barbár érmekeket lelethelyek szerint; megszerezni kívánunk továbbá, amennyire az erőnktől telik és alkalom kínálkozik, minden délmagyarországi leletű görög és római érmet, hogy azután — később — ezekből is, külön tárlókban kiállított, lelethelyek szerint feltüntetett csoportokat alkothassunk. Ki kell egészítenünk szakkönyvtárunkat sok elsőrangú régészeti és éremtani munkával. Minden lehetővé tenni kívánunk, hogy a Délmagyarország történetére vonatkozó, s akár könyvekben, akár önállóan megjelent régibb és újabb fa-, réz-, acél- és könyvmatu képeket és régibb térképeket összegyűjtünk, valamint a vidékünkön levő történeti nevezetességű helyekről, pl.: a római sáncokról, őrtornyokról, templomokról stb. fényképfelvételeket szerezzünk, sőt ily célból az e fajta képes levelezőlapok gyűjtését is felvettük teendőink sorozatába. Kértük az országos főfelügyelőséget, hogy az országos gyűjteményekben levő és délmagyarországi vonatkozású nagy férfaink arcképeiről muzeumunk számára ifju művészeink által másolatokat készíttessen. Az országos főfelügyelőség e felterjesztésünkre azt válaszolta, hogy társulatunk törekvéseinek méltánylása bizonyítékául intézkedett az iránt, hogy az igazg. választmányunk által tervezett történelmi arcképsorozat kiegészítésére Ozorai Pipotemesi grófnak, valamint gr. Mercy Claudiusnak a gróf Apponyi Sándor gyűjteményében levő arcképe, az országos főfelügyelőség terhére lemásoltassanak a társulatunk képzőművészeti gyűjteményében nyernének annak idején elhelyezést. Mint Kammerer Ernő min. tanácsos úr, a Szépművészeti muzeum igazgatója írja, e két képet báró Braunecker Ernesztin fogja muzeumunk számára lemásolni.

Ime, mélyen t. Közgyűlés! munkálkodásunk elismerésére kell-e szebb bizonyíték ama magas erkölcsi testület többbizben megnyilvánuló elismerésénél, amely a leghivatottabb erre? Ez az elismerés nem csak dícsérő szavakban, de nagyarányu anyagi segélyben, úgyszintén igen becses könyvek, képek, kő-, fa- és rézmetszetek és egyéb régészeti tárgyak, kivált galvanoplastikai másolatok adományozásában nyilvánult meg a legújabbban is.

De azért nem szabad mindent az államtól és az Orsz. főfelügyelő-ségtől várunk. Igyekezzünk a magunk erejéből is minél többet tenni, múltunk emlékeinek összegyűjtésénél fáradságot nem kimélő munkásságot és körültekintést kifejteni. Mert minél jobban gyűjtjük össze a múlt emlékeit, annál jobban előkészítjük a jövőt; a múlt emlékeinek egy-egy darabja elvesztésével a jövőnek egy-egy reménye semmisül meg. Arany igazságot hirdetett a mi koszorús Garaynk, amikor azt írta, hogy:

„Csak törpe nép felejteth ős nagyságot,
Csak elfajult kor hős elődöket,
A lelkes eljár ősei sírlakához
S gyűjt régi fénynél új szövétneket; —
S ha a jelennek halványul sugára
A régi fény ragyogjon fel homára “ —

Mélyen tisztelt Közgyűlés! Végére jutottam jelentésemnek; igyekeztem hű képet adni ezúttal is, immár hatodszor a tisztikar és a választmány működéséről és muzeumunk állapotáról. Úgy a tisztikar mint a választmány a megnyugvás érzésével tekinthet a mélyen tisztelt közgyűlés ítélete elé, mert meggyőződésünk szerint tőlünk telhetőleg megfeleltünk kötelességünknek. Adja az isteni Gondviselés, hogy a jövő még dúsabb eredményt hozzon és mai szűk helyiségünket, amelyben a szakszerű további fejlődés már majdnem lehetetlen, mielőbb felserélhessük egy olyan helyiséggel, amely teljesen méltó nem csak Temesvár sz. kir. város és Dél-magyarország fontos állami, kulturális és társadalmi pozíciójához, hanem egyúttal muzeumunk gyűjteményeihez és azok feladatához is. Gondolkozzanak e dologról komolyan mindama tényezők, amelyekről új kulturálpalotánk megvalósítása függ.

Kérem a mélyen tisztelt közgyűlést, szíveskedjék jelentésemet elfogadni.
Temesvár, 1907. április 21.

Az igazgató-választmány nevében:

DR. BERKESZI ISTVÁN,
társ. főtitkár.

Tárca.

I. Rendes választmányi ülés 1907. április hó 10-én.

Jegyzőkönyv

mely felvétellett Temesvárott, a Délmagyarországi Tört. és Régészeti Muzeum-Társulat választmányának saját helyiségében 1907. április hó 10-én d. u. 4 órakor tartott gyűléséről.

Jelen voltak: Jo anovich Sándor alispán, társ. igazgató — mint elnök, Kovács Gyula, dr. Berkeszi István társ. főtitkár, dr. Szőke József társ. titkár, dr. Niamessny Mihály társ. ügyész, Hilt Lajos társ. pénztáros, Lendvai Miklós tb. megyei főjegyző, dr. Kovács Sándor semináriumi tanár, Fenesz József tanár, társ. vál. rendes tagok és néhány vendég.

Elnök szívélyesen üdvözlőlvén a megjelenteket. az ülést megnyitja és felszóllítja a társ. főtitkárt szokott jelentése megtételére.

A társ. főtitkár megemlíti, hogy az igazg. választmány bár 1906. nov. 26. óta nem tartott ülést, ez még nem jelent sem hanyatlást, sem stagnálást, mivel a muzeum szépen gyarapodik, látogatóinak száma örvendetesen gyarapodik, a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége pedig elismerő szavakkal emeli ki társulatunk munkálkodását. — Örvendetes tudomásul szolgál.

Társ. főtitkár mély részvétellel jelenti, hogy a hazai archeologiai tudomány egyik legelső bajnoka, társulatunk tiszteletbeli tagja: dr. Wosinszky Mór szekszárdi apát-plebános f. é. február 22-én, élete delén váratlanul elhunyt. Kegyeletesen emlékezik meg ama nagy érdemeokről, melyeket elhunyt muzeumunk fejlesztése és bőkezű gyarapítása körül szerzett. Így nagyrészt az ő közbenjárásának, jóakaró pártolásának köszönhető, hogy a Pongrácz-féle régészeti gyűjtemény 11.000 koronára menő vételára, társulatunk javára az Orsz. Főfelügyelőség által visszatérítettik. Különb. is egyike volt ama magyaroknak, kik mesze a haza határain túl is, tiszteletet és közbecsülést szereztek a magyar névnek. — A választmány elhatározza, hogy dr. Wosinszky Mór, társulatunk tiszteletbeli tagjának emlékért jegyzőkönyvében megörökíti; részvétének jeléül pedig úgy az Országos Főfelügyelőséghez, mint a szekszárdi muzeumhoz átíratot intéz.

Társ. főtitkár ezután jelentést tesz a muzeum gyűjteményeinek 1906. nov. 26. óta történt gyarapodásáról. A muzeum összesen 422, azaz négyszázhuszonkét

darabbal gyarapodott, részint vétel, részint csere, részint adományozás folytán. E 422 darabból esik az éremgyűjteményre 141, a könyvtárra 67, az okmány- és térképtárra 38, a néprajzi gyűjteményre 9, a régiségtár- és iparművészeti gyűjteményre 160 darab. (Lásd 1907. évi iktatói 30. sz. a. a főtítkári jelentést.) — A választmány örömmel veszi tudomásul a társulat tanácskozó asztalán elhelyezett, újabban beszerzett muzeumi tárgyakkal való gyarapodást s az egyes tárgyak vételárait jóváhagyja s az adományozóknak köszönetet mond.

Társ. főtítkár előterjeszti, hogy dr. Bleyer Izsó társ. tagtársunk az 1906. nov. 26. vál. ülés határozatából megjelent Bécsben 1906. december 12—16. napjain az Egger testvérek éremkereskedők által rendezett aukción s ott a választmányunk által neki adott megbízásból 26 érmet szerzett, részint közvetlenül, részint közvetve, a melyeknek megszerzése, a saját egyéni költségeivel együtt 481 korona 06 fillérre rúg. (Az érmekek jegyzékét: lásd ikt. szám 26. és éremgyarapodási napló 1907. évi 691—716. számok alatt.) — A választmány a 26 darab, délmagyarországi emlékérem vételét jóváhagyja; dr. Bleyer Izsó társulati tagnak fáradságos, buzgó közreműködéseért köszönetet mond és elrendeli, hogy 481 korona 06 fillér összeg a társulat pénztárából dr. Bleyer Izsó úrnak, ki az érmekek árát a magáéból előlegezte, nyugta mellett kifizettségé.

Társulati főtítkár ajánlatára a választmány az 1907. év elejétől kezdődő kötelezettségekkel és jogokkal társulatunk rendes tagjaivá megválasztja: Csendes Jakab kereskedőt, Temesvár, Horsich Ignác földbirtokost, Vojtek, Kolesszár János r. k. plebánost, Rékás, Kramár Béla ág. ev. főesperest, Temesvár, Dr. Sztura Szilárd ügyvédet, Temesvár.

Társ. főtítkár felemlíti, hogy méltóságos Kammerer Ernő miniszteri tanácsos úr, a Szépművészeti muzeum igazgatója és kiváló szakíró fáradhatlanul buzgó tevékenységével és szaktudásával nemcsak azt a fő hazai intézetet virágoztatta fel, a melynek élén áll, hanem a vidéki műgyűjteményeket is állandó figyelemmel kíséri; muzeumi gyűjteményeink ügyét is nemcsak jóakaró tanácsokkal segítette és segíti folyvást, hanem becses adományaival immár több ízben is gazdagította s ezzel bennünket oly hálára kötelezett, a miért társulatunk a kiváló férfit iránt érzett tisztelete és hálája jeléül őt társulatunk tagjai közé kívánna iktatni. Indítványozza azért Kammerer Ernő miniszteri tanácsosnak a társulat tiszteletbeli tagjai sorába való megválasztását. — A választmány egyhangulag, sőt éljenzéssel teszi magáévá az indítványt és elhatározza, hogy a legközelebb tartandó közgyűlésnek ajánlani fogja Kammerer Ernő miniszteri tanácsnak társulatunk tiszteletbeli tagjául való megválasztását. A választmány eme határozatának indítvány alakjában való előterjesztésével a közgyűlésen a társ. főtítkár bizatik meg.

Társ. főtítkár felolvassa Temesvár sz. k. város tanácsának átiratát (27.614. tan. 414. közgy. sz.), melyben társulatunkat kéri, hogy az állandó könyvtár-bizottságba egy tagot küldjön ki. Társ. főtítkár jelenti, hogy a társulat nevében a társul. igazgató a társ. főtítkárt bizta meg, de az igazgató választmány feladata, hogy ebben végérvényesen határozzon. — A választmány társulatunk képviselőjében dr. Berkeszi István társ. főtítkárt bizta meg, hogy az állandó könyvtár-bizottság tagja legyen.

Társulati főtítkár ismerteti társulatunk elnökségének az Orsz. főfelügyelőséghez a néprajzi muzeum átvétele tárgyában intézett feliratát, a hozzá csatolt könyvet, valamint az Orsz. főfelügyelőségnek erre adott 2/906. sz. leiratát, mely társulatunk

eljárását helyesli és jóváhagyólag tudomásul veszi. (Lásd 1906. évi 113. sz. és 1907. évi ikt. 14. sz. a.) — Örvedetes tudomásul szolgál.

Társ. főtitkár bemutatja számadását ama 150 koronáról, melyet 1906. jun. 24-én kelt vál. határozat értelmében régészeti tárgyak beszerzésére vett fel a pénztárból. — Tudomásul szolgál.

Társ. főtitkár jelenti, hogy 1906. folyamán belépti jegyekből és az eladott katalogusok árából 177 korona 80 fillér folyt be, vagyis 23 koronával több mint az előző évben. — Örvedetes tudomásul szolgál.

Társ. főtitkár jelenti, hogy 1906. dec. 31-én (117. sz. a.) felterjesztette az Orsz. főfelügyelőséghez az államsegélyek felhasználásáról szóló jelentést, a melyet az Orsz. főfelügyelőség 204. sz. a. (1907.) leiratával jóváhagyó tudomásul vett és a felmentvényt megadta. — Tudomásul vétetik.

Társ. főtitkár jelenti, hogy 1907. jan. 15-én az elnökség felterjesztette társulatunk 1906. évi működéséről szóló évvégi jelentést, az ahoz csatolt hat melléklettel együtt. (Lásd 1907. évi ikt. 8. sz. a.), melyet az Országos főfelügyelőség 1907. évi 117. sz. a. kelt leiratában „jóváhagyó tudomásul véve, elnökségünknek buzgó tevékenységeért elismerését nyilvánítja s egyben értesít, hogy a kulturpalota építése ügyében a városi tanácshoz megkeresést intézett”. — Örvedetes tudomásul szolgál.

Társ. főtitkár jelenti, hogy az Első temesvári szeszégető és finomító gyár társulatunk javára 20 koronát adományozott. — E becses adományért a nevezett társulatnak halás köszönetét fejezi ki a választmány.

A társulat 1907. évi költségvetési tervezetének előkészítése kerülvén tárgyalás alá, a választmány elhatározta, miszerint tekintettel ama körülményre, hogy a társulat 1907-re Temesvármegye közönségétől 1125 korona segélyt nyer, továbbá tekintettel arra, hogy a főtitkári és titkári évi javadalmazás már több mint húsz év óta ugyanaz, pedig a munka most már sokkalta több mint azelőtt volt, a titkárok pedig lelkiismeretes pontossággal, sőt nagy szakértelemmel, mindnyájunk elismerése mellett teljesítik teendőiket, azért a közgyűlésnek oly költségvetési tervezetet terjeszt elő, a melyben a főtitkár évi tiszteletdíja 200 koronával, a titkári pedig 100 koronával magasabbra emeltessék fel. Ennek tekintetbe vételével a választmány a következő költségvetési tervezetet terjeszti a közgyűlés elé jóváhagyás végett. (Lásd a 7. alatt ide csatolt 1907. évi költségvetési tervezetet.)

Társ. főtitkár indítványára a választmány elhatározta, hogy a butorzási költségek czímen a költségvetési javaslatba felvett 300 korona összegben egy darab régészeti, egy darab könyvtári, két darab éremtári szekrény és az irodába egy divány szereztessék.

Társ. főtitkár kéri a választmányt, hogy az 1906. évi pénztári számadást megvizsgáló, három tagu bizottságot válasszon. — A választmány az 1906. évi pénztári számadást megvizsgáló bizottság elnökévé Jo an o v i c h S á n d o r alispán társulati igazgatót, a bizottság további tagjaivá pedig Kovács Gyula és dr. L a k y M á t y á s választja meg s a bizottsági tagokat felkéri, hogy a pénztári számadásról szóló jelentést a közgyűlésnek írásban is bejelenteni szíveskedjék. Miről úgy a bizottság tagjai mint Hilt Lajos társ. pénztáros végzésileg értesítendők.

Az előbbieik kapcsán a társul. főtitkár kéri a választmányt, hogy határozza meg az 1907. évi társulati rendes közgyűlés napját és tárgysorozatát. — A választmány beható tárgyalás után pontról-pontra megállapította a közgyűlés tárgysorozatát; a közgyűlés idejéül pedig 1907. évi április hó 21-nek d. e. 10 $\frac{1}{2}$ óráját tűzte ki,

melynek alapszabályszerű kihirdetésével a társ. főtítkárt bizta meg. Együttal elhatározta a választmány, hogy közvetlenül a közgyűlést megelőzőleg, vagyis ápr. hó 21-én d. e. 10 órakor a társulati igazgató hivatalos helyiségében (vármegyeház, alispáni hivatalos helyiség) rendes választmányi ülést tart, a melyen az addig netán beérkező indítványok fognak tárgyalatni és egyéb a közgyűlésre tartozó hivatalos ügyek.

Következett volna a felolvasás: Milleker Bodogtól: A névtelen jegyző délmagyarországi hely- és folyónevei, de ez az idő előhaladottsága folytán elmaradt, de a választmány a társ. főtítkárra mint szerkesztőre bizta annak az Értesítő-ben való közzétételét.

Elnöklő társulati igazgató az ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére Kovácsics Gyula társ. választmányi tagot kérvén fel, az ülést berekesztette.

Kelt mint fent.

Joanovich Sándor,
társ. igazgató, elnök-helyettes.

Jegyezte:
Dr. Berkeszi István,
társulati főtítkár.

Hitelesítő:
Kovácsics Gyula.

Melléklet a Délmagyarországi Történ. és Régész. Muzeum-Társulat 1907. évi április hó 10-én d. u. 4 órakor tartott választmányi üléséről felvett jegyzőkönyv 15. számához.

Költségvetési javaslat

az 1907. évre.

Bevétel

A Délmagyarorsz. Tört. és. Rég. Muz. Társ.

	Saját forrásából		Az államtól		Összesen		Észrevétel
	K	f	K	f	K	f	
1. Pénztári maradvány 1906-ról	9	33	211 ¹⁾	—	220	33	1) Néprajzi államsegély maradvány 1906-ról.
2. Alapítvány befizetés	—	—	—	—	—	—	
3. A muzeum fentartó hatósága kapott évi javadalom	—	—	—	—	—	—	
4. Pártfogóktól kapott évi javadalom	1125 ²⁾	—	—	—	1125 ²⁾	—	2) Temesvármegye évi segélye 1907-re.
5. Állami segély	—	—	—	—	—	—	
a) a könyvtár céljaira	—	—	500	—	500	—	3) A Pongrác gyűjtemény vételára törlesztéseül.
b) a régiségtár céljaira	—	—					
c) a néprajzi gyűjtemény céljaira	—	—	300	—	300	—	
d) a természettudományi gyűjtemény céljaira	—	—	—	—	—	—	
e) egyéb célokra	—	—	1000	—	1000 ³⁾	—	
6. Tagsági díjak	1000	—	—	—	1000	—	
7. Belépti, könyvtárhasználati és ruhatári díjak	180	—	—	—	180	—	
8. Adományok, perzselypénz	—	—	—	—	—	—	
9. Kamatok	2942	94	—	—	2942	94	
10. Társas összejövetelek jövedelmei	—	—	—	—	—	—	
11. Rendkívüli bevételek	400	—	—	—	400	—	
Az egyesület egyéb bevételei	—	—	—	—	—	—	
Összesen	5657	27	2011	—	7668	27	

Összegezés:

	Saját forrásaiból		Az államtól		Összesen	
	K	f	K	f	K	f
Bevétel	5657	27	2011	—	7668	27
Kiadás	5636	24	2011	—	7647	24
Maradvány	21	03	—	—	21	03

költségvetésjavaslata az 1907. évre.

Kiadás

	Saját forrásaiból		Az államtól		Összesen		Észrevétel
	K	f	K	f	K	f	
1. Tőkésítés	—	—	1000	—	1000 ¹⁾	—	1) A Pongrác gyűjtemény vételárának évi járuléka.
a) alapítványokból	—	—	—	—	—	—	
b) megtakarításokból	—	—	—	—	—	—	2) a) Főtítkár díja 1000 K b) Titkár díja 500 „ c) Pénztáros díja 200 „ d) Szolga díja 600 „ e) szolga ruhája 70 „ f) Szolga cipője 12 „ g) Népr. szolga 60 „ h) II-od szolga 40 „ összesen 2482 K
2. Személyi kiadások	2482	—	—	—	2482 ²⁾	—	
3. Gyűjtemények gyarapítása	—	—	—	—	—	—	3) 300 K az 1907-re nyerendő népr. államségély, 211 K pedig maradvány 1906-ról.
a) a könyvtárnál	100	—	500	—	1200	—	
b) a régiségtárnál	600	—	—	—	—	—	
c) a néprajzi gyűjteménynél	—	—	511 ³⁾	—	511 ³⁾	—	
d) a szépművészeti gyűjteménynél	—	—	—	—	—	—	
e) a természettajzi gyűjteménynél	—	—	—	—	—	—	
4. Butorozási, berendezési és felszerelési kiadások	300	—	—	—	300	—	
5. Gyűjteménytárgyak szállításának költségei	20	—	—	—	20	—	
6. Rendezési kiadások	—	—	—	—	—	—	
7. Ismeretterjesztő előadások	—	—	—	—	—	—	
8. Kiadványok	1500	—	—	—	1500	—	
9. Irodai kiadások	50	—	—	—	50	—	
10. A helyiség fentartása	—	—	—	—	—	—	
a) lakbér	—	—	—	—	—	—	
b) fűtés, világítás	100	—	—	—	100	—	
c) tisztogatás	25	—	—	—	25	—	
11. Biztosítási díjak	194	24	—	—	194	24	
12. Adó	—	—	—	—	—	—	
13. Rendkívüli kiadások	265	—	—	—	265	—	
Az egyesület egyéb kiadásai	—	—	—	—	—	—	
Összesen :	5636	24	2011	—	7647	24	

Kelt Temesvárott, az igazg. választmány 1907. ápr. 10-én tartott üléséből.

Joanovich Sándor,
társ. igazgató, elnök-helyettes.

Dr. Berkeszi István,
társ. főtítkár.

Kovácsics Gyula,
jegyzőkönyv hitelesítő.

II. Társulati közgyűlés 1907 április 21-én.

Jegyzőkönyv,

mely felvétellett a Délmagyarországi Történ. és Régész. Múzeum-Társulatnak 1907. évi április hó 21-én rendes helyiségében (Múzeum, képtár) megtartott XXII. évi rendes közgyűléséről.

Jelen voltak: Joanovich Sándor társ. igazgató, mint elnök, dr. Berkeszi István társ. főtitkár, dr. Szőke József társ. titkár, Hilt Lajos társ. pénztáros, dr. Szentkláray Jenő tiszteleti tag, dr. Hermann Antal egyetemi m. tanár, Kovácsics Gyula, dr. Laky Mátyás, Lendvai Miklós, dr. Kovács Sándor, dr. Sztura Szilárd, dr. Schönvitzky Bertalan igazgató, Stimm Adolf, Ardelean György, Ferch Mátyás, Bogma István, Forgó György, stb., választmányi, társulati tagok és több vendég.

Joanovich Sándor elnöklő társ. igazgató a közgyűlést megnyitva, üdvözlí dr. Hermann Antalt, ki a Magyar néprajzi társaság, az Erdélyi Kárpátegyesület és az Örmény Múzeum képviselőtében tisztelet meg társulatunk közgyűlését. — Dr. Hermann Antal egyetemi m. tanár a Magyar Néprajzi Társaság, az Erdélyi Kárpátegyesület és az Örmény Múzeum nevében üdvözlí az egyesületet és annak közgyűlését s meleg szavakban mond köszönetet szíves fogadtatásáért. „Valamint az iszlam minden hívője — úgymond — életében legalább egyszer Mekkába tartozik zarándokolni, úgy minden magyar embernek egyszer ide kellene jönnie, hogy okuljon és gyönyörködjék abban a foganatos kulturmunkában, melyben itt bölcs és lelkes munkások buzgólkodnak. E munkálkodásban kimagaslik a Délmagyarorsz. Tört. és Régész. Múzeum-Társulat, mely kiválik a vidék rokonecélu társadalmi szervei közül területének nagysága és jelentősége, intézőinek hivatottsága és buzgalma, működésének módja és eredményei által.“ (Lelkes éljenzés.)

A tárgysorozat 2. pontjául dr. Berkeszi István társulati főtitkár felolvassa jelentését, mely számot ad a társulat beléletében az 1906. év folyamán nyilvánult szellemi működésről és a múzeum számára befolyt adományokról, vételekről, cserékről, a választmány és a titkár munkálkodásáról, a társul. elnök: dr. Molnár Viktor ö nagyméltósága lemondásáról, a választmányi és rendes tagok között előfordult halálesetekről. (Lásd a főtitkári jelentést.) — A közgyűlés a társulati főtitkár egész jelentését tudomásul veszi és elhatározza, hogy a társulati Értesítőben egész terjedelmében közöltessék. Továbbá a Jelentésben foglalt indítványokat, hogy t. i. az egyes gyűléseken felolvasott dolgozatok szerzőinek, a múzeumi gyűjtemények megajándékozóiinak, továbbá azoknak, kik egyes csoportok gyűjtésében segítőkztek, a közgyűlés jegyzőkönyvileg is köszönetet mond. A köszönet felirat alakjában fog közöltetni:

1. A nagym. vallás- és közokt. Miniszteriummal.
2. A múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőségével.
3. Temesvármegye közönségével.

Jegyzőkönyvileg, névszerint is hálás köszönetét fejezi ki a közgyűlés az Arany János Társaságnak, dr. Stura Szilárdnak, Herz Miksa bey-nek, Stippl Fábiánnak, Lendvai Miklósnak, dr. Bleyer Izsónak, Querfeld Konrádnak, Kalitovics Lőrincnek, Abonyi Józsefnek, Manássy Antalnak, és a temesvári sajtónak, mely a társulat és múzeum ügyeit mindenkor felkarolta és támogatta.

Mély sajnálattal vette tudomásul nagym. dr. Molnár Viktor társ. elnöknek tisztéről lemondását, ki öt éven át bölcsen vezette társulatunk ügyeit s ezért a közgyűlés ő Nagyméltóságának leghálásabb köszönetét fejezi ki.

Mély részvétét fejezte ki a közgyűlés:

Dragoneszku Döme miniszt. tanácsos, Hemmen Ferenc prépost-prélátus elhunyt választmányi tagok; úgy dr. Wosinszky Mór tiszteleti tag, báró Radvánszky Béla, Varga Ferenc és Pálffy Ferenc rendes tagjainak elhunytá felett, kiknek el nem múló emlékét jegyzőkönyvében is megörökíteni kívánja.

Joanovich Sándor, eln. társulati igazgató indítványára a közgyűlés legmelegebb elismerését és köszönetét fejezte ki dr. Berkeszi István társ. főtitkárnak az elmúlt év alatt is tanúsított odaadó, buzgó és valóban lelkes működéséért.

Elnöklő társulati igazgató indítványára a közgyűlés elhatározta, hogy a tárgysorozat 3. pontja — (elnökválasztás) — a tárgysorozat 8. pontja előtt — (a tisztviselők választása) — közvetlenül ejtessék meg.

A tárgysorozat 4. pontja értelmében dr. Kovács Sándor, társ. tag felolvassa ily című dolgozatát: „Délmagyarország egyházi műemlékei.“ A közgyűlés feszült érdeklődéssel hallgatta meg a nagybecsű értekezést; érette a szerzőnek köszönetét fejezte ki és elhatározta, hogy egész terjedelmében az Értesítőben közöltessék.

Hilt Lajos, társ. pénztáros előterjeszti a társulat jelenlegi vagyoni állapotáról szóló jelentését, mely szerint a társulati vagyon jelenlegi összértéke 65.481 korona 57 fillér; ebből készpénz 73 korona 74 fillér, takarékpénztári könyveskövekben van 64.899 korona 60 fillér, értékpapírokban 400 kor., ékszerekben 103 korona 30 fillér. A közgyűlés a pénztári jelentést tudomásul veszi.

A tárgysorozat 6. pontja értelmében felvétellett az 1906. évi pénztári számadások megvizsgálására kiküldött bizottság jelentése, melynek értelmében a kiküldött bizottság az 1906. évi pénztári számadásokat és a pénztár állapotát részletesen megvizsgálván, úgy a könyvvitelt mint a pénzkezelés alatt levő vagyon állapotát kifogástalanul rendben találta. A közgyűlés a bizottság jelentését tudomásul veszi; a bizottság tagjainak, névszerint: Joanovich Sándor társ. igazgatónak mint a bizottság elnökének és Kovácsics Gyula s dr. Laky Máttyás bizotts. tagnak szíves fáradozásukért jegyzőkönyvi köszönetet mond és határozatként kimondja: Hilt Lajos társ. pénztárosnak az 1906. évi pénztári kezelésre nézve a felmentvényt a szokásos feltételek fenntartása mellett megadja, buzgó közreműködéséért pedig köszönetet szavaz, miről Hilt Lajos pénztáros jegyzőkönyvi kivonat alakjában is értesítendő.

A társ. főtitkár előterjeszti az igazg. választmány 1907. ápril. 10-ki ülésén 15. sz. alatt hozott határozatát a főtitkár és titkár tiszteletdíjainak emelésére nézve. A közgyűlés elhatározta, hogy a társulati főtitkár, dr. Berkeszi István évi tiszteletdíja 1000, azaz egyezer koronában, dr. Szőke József társ. titkáré ötszáz koronában, Hilt Lajos társ. pénztáros díja évi négyszáz koronában állapíttassék meg. Ennek tekintetbe vételével a közgyűlés az 1907. évi költségvetés adatait a következőkben állapította meg: (Lásd a 154. és 155. oldalt.)

Következett a tárgysorozat 8. pontja, az elnök és a tisztikar megválasztása. Joнович Sándor elnöklő társ. igazgató indítványára a közgyűlés egyhangulag, lelkes éljenzések között méltóságos Kabdebó Gergely urat, Temesvármegye és Temesvár sz. k. város főispánját, a társulat régi tagját és egykori igazgatóját választja meg a társulat elnökévé s egyben elhatározta, hogy a közgyűlésen megejtett eme választást egy Nagyságos és főtiszt. dr. Szentkláray Jenő apát-kanonok, dr. Schönvitzky Bertalan áll. főgymnasiaumi igazgató és Bogma István nyug. városi tanácsos, társ. tagokból álló küldöttség tudassa ő Méltóságával s a közgyűlés nevében kérje meg ő Méltóságát a társulat elnöki tisztének elfogadására.

Elnöklő társulati igazgató: Joнович Sándor úgy a maga mint tisztársai és a teljes választmány nevében is, megköszönve a közgyűlésnek eddig bennök összpontosult bizalmát, az alapszabályok értelmében úgy ő mint a tisztviselők és a választmány lemondanak megbízatásukról és kéri a közgyűlést, hogy az Alapszabályok értelmében újabb három évre a társulati tisztikart megválassza. A közgyűlés lelkes éljenzések között társulati igazgatóvá megválasztja Joнович Sándor urat, eddigi társ. igazgatót.

Joнович Sándor társulati igazgató megköszönvén a társulati közgyűlés bizalmát, az igazgatói tisztet elfogadja és ígéri, hogy a jövőben is tőle telhetőleg mindent el fog követni, hogy a társulat érdekeit előmozdítsa. Társulati igazgató indítványára a közgyűlés újabb három évre megválasztja:

Társ. főtítkárnak: Dr. Berkeszi István, állami főreáliskolai tanárt.

Társ. títkárnak: Dr. Szőke József, áll. főgymn. tanárt.

Társ. pénztárosnak: Hilt Lajos, áll. számvizsgálót.

Társ. ügyésznek: Dr. Niamesny Mihály várm. tb. főügyészt.

Társ. igazgató előterjesztésére a közgyűlés a társulat igazgató választmányi tagjaivá megválasztja a következőket.

A) az alapító tagok sorából:

Állami főreáliskola, Temesvár.

Báró Baich Milán.

Derera Izrael, Temesvár.

Dr. Gáll József, Lukarec.

Dr. Hollósy Gyula, Temesvár.

Jeszenszky Béla ügyvéd, Temesvár.

Róm. kath. főgymnasium, Temesvár.

Németh József felsz. püspök, Temesvár.

Temesitakarékpénztár, Temesvár.

Temesvári Első Takarékpénztár.

Temesvármegye közönsége.

Temesvár sz. k. város közönsége.

B) a rendes tagok sorából:

Deschán Achill, tisztel. tag.

Dr. Engelsz János, csanádegyházm. kanonok.

Kovácsics Gyula, árvaszéki elnök.

Dr. Kováts Sándor, theol. tanár.

Lendvai Miklós, várm. tb. főjegyző.

Lendvai Sándor, vezértítkár.

Patzner István plébános, tisztel. tag.

Dr. Schönvitzky Bertalan, igazgató.

Steiner Ferenc, országos képviselő.

Dr. Szentkláray Jenő, tisz. tag.

Dr. Stura Szilárd, ügyvéd.

Dr. Telbisz Károly, polgármester.

Társulati főtitkár előterjesztvén az igazgató választmányi ülésnek 1907. április 10-én tartott határozatát, melynek értelmében Kammerer Ernő úr, a Szépművészeti Múzeum igazgatója a közgyűlésnek tiszteleti tagként megválasztás végett ajánlatik, a közgyűlés egyhangulag, éljenzések között méltóságos Kammerer Ernő miniszt. tanácsos urat, a Szépművészeti Múzeum igazgatóját úgy a hazai tudományok terén szerzett kiváló érdemei folytán, mint társulatunk és muzeumunkkal szemben mindenkor tanusított érdeklődése és mély hálára kötelező pártolásaért társulatunk tiszteletbeli tagjává megválasztja.

Társ. főtitkár bejelenti, hogy a törvényes határidő alatt egyéb indítvány be nem adatott. — Tudomásul vétetik.

Elnöklő társulati igazgató a közgyűlési jegyzőkönyv hitelesítésére felkéri Kovácsics Gyula és Lendvai Miklós választmányi tagokat.

Miután a közgyűlés tárgysorozata ezzel kimerítettet, elnöklő társul. igazgató szívélyes szavakkal köszönvén meg a megjelentek érdeklődését, a közgyűlést berekeszti. — Lelkes éljenzés.

Kelt mint fent.

Jegyezte:

Dr. Berkeszi István,
társ. főtitkár.

Joanovich,
elnöklő társ. igazgató.

Hitelesítők:

Kovácsics Gyula,
Lendvai Miklós.

III. Rendes választmányi ülés 1907. június 24-én.

Jegyzőkönyv

a Délmagyarorsz. Tört. és Rég. Múzeum-Társulat igazgató-választmányának 1907. évi június hó 24-én saját helyiségében megtartott gyűléséről.

Jelen voltak: Kabdebo Gergely főispán, társ. elnök elnöklete alatt Joanovich Sándor alispán, társ. igazgató, dr. Berkeszi István társ. főtitkár, dr. Szőke József társ. titkár, Hilt Lajos társ. pénztáros, Kovácsics Gyula, Lendvai Miklós, Lendvai Sándor, dr. Kovács Sándor, dr. Schönvitzky Bertalan, dr. Sztura Szilárd vál. tagok és néhány vendég.

Elnök szívélyesen üdvözlí a megjelenteket és a gyűlést a következő beszéddel nyitja meg:

„A Délmagy. Tört. és Rég. Múzeum-Társulat f. é. ápr. hó 21-én tartott rendes közgyűlésében engem elnökké megválasztani méltóztatott.

A Szentkláray Jenő, tiszteleti és választm. tag úr önagsága vezetése alatt nálam járt küldöttségnek már kijelentettem, hogy nemcsak hazafias készséggel, de lelkes örömmel elfogadom az elnöki tisztséget, mert szívem, lelkem egész melegével kívánom folytatni azt a hazafias nagy munkát, melyet harmincöt évvel ezelőtt az általam haló porában is áldott, feledhetlen emlékü id. Ormós Zsigmond e társulat és e múzeum megalapításával megkezdettem.

Mint egészen ifjú ember voltam szemtanúja Ormós közéleti és közművelődési tevékenységének. Láttam, amint soha egy percre sem tért ki a küzdelem nehézségei elől és késő agg korában is ernyedetlen kitartással, páratlan áldozatkészséggel azon munkálkodott, hogy az intézményeknek jövőjét ne csak biztosítsa, hanem azokat, —

működési alapjuk időnkinti kiszélesítésével e soknyelvű Délvidéken a magyar nemzeti szempontból minél áldásosabbakká tegye.

A nemzeti kultúrtörekvések lánglelkű apostolának, a délmagyarországi irodalmi és tudományos mozgalmak ez úttörő vezérének, az én jószágos pártfogómnak és atyamesteremnek, ragyogó példaadása mély hatással volt fogékony ifjú szívenre és attól fogva mindig és mindenkor — hol kisebb, hol szélesebb hatáskörben — igyekeztem szerény tehetségemhez képest, részt venni a nemzeti kultúra terjesztésében, a történelmi hagyományok ápolásában és a tudományos törekvések támogatásában

Amidőn most az önök megtisztelő bizalmából ezt a helyet elfoglalom, melynek egykoron ő adott dísz, ígérem és fogadom, hogy Istentől adott minden erőmből azon leszek, hogy az ő szellemében méltóan folytathassam azt a hazafias munkát, amelyet Ormós Zsigmond oly rajongó lelkesedéssel megkezdett. És az ő halhatatlan szellemének kívánok hódolni, az ő emléke iránti legmélyebb kegyeletemnek kívánok áldozni, midőn szent fogadalmat teszek arra, hogy e társulat és e muzeum erkölcsi és anyagi érdekeit mindenkor szívenem fogom hordozni s oda fogok hatni, hogy mielőbb valóra váljék az ő legmerészebb, legszebb álma: az, hogy monumentális muzeumi palota hirdesse itt lenni, a sok nemzetiséglakta délvidék kultur metropolisában a magyar tudomány, a nemzeti kultúra dicsőségét és nagyságát! Az ílést ezennel megnyitom.

— Az elnöki megnyitó beszéd után dr. Berkeszi István főtitkár a társulat tisztikara nevében őszinte szívből üdvözli Kabdebó Gergely főispánt, ki ez alkalommal először vezeti a gyűlést, mint a társ. elnöke; s míg egyfelül azon reményének ad kifejezést, hogy új elnökünknek, — kit mindnyájan őszinte tisztelettel és ragaszkodással vesztünk körül, — az ő gondos és bölcs vezetése révén a választmány és az egész társulat eredményes és szép munkát fog végezhetni, másfelül a társulat tisztikara nevében az elnök szeretetét és bizalmát kéri.

Főtitkár bejelenti, hogy a társulatba új tagokul jelentkeztek Gokler Antal helyb. polg. fiúisk. igazgató és Abonyi József helyb. mérnök. (Ajánlja a főtitkár.) — A társulat tagjaiul választatnak f. é. július 1-től kezdődő jogokkal és köteleességekkel.

Társulati főtitkár előterjeszti rendes jelentését, melynek keretében beszámol arról, hogy a muzeum a legutóbbi választmányi gyűlés óta, apr. 10-ik óta vétel, ajándék és csere útján összesen 242 darabbal gyarapodott. Ebből

a könyvtárra esik:	73 db
okmánytárra	28 „
régiségtárra	67 „
képtárra	1 „
éremtárra	63 „
széprajzi gyűjt.re	9 „

Jelenti továbbá főtitkár, hogy a Baróti-féle Adattár Délmagy. XVIII. szdi történetéhez c. becses forrásmunka pótkötetét tevő kézirat már április óta a nyomdában van, azonban megjelenése technikai okokból még mindig késik. Ez az Értesítő I.—II. füzete helyett fog megjelenni. Utána azonnal munkába kerül az Értesítő III.—IV. füzete. — Örvendetes tudomásul szolgál.

Társ. főtitkár bejelenti, hogy f. é. apr. 28-án, — mialatt a felügyeletet teljesítő szolgálta a másik terembe ment át, — egy látogató álkulccsal kinyitotta az egyik tárlót és onnan 8 darab gyűrűt elvitt. Öt perccel 12 óra után, midőn főtitkár szokása szerint átvizsgálta a termeket, — észrevette a lopást és azonnal bejelentette a rendőrségnek. A nyomozás eredménye az volt, hogy 4 db.-ot, az értékesebbeket, megtaláltak még pedig teljesen sértetlen állapotban, az ötödiket azonban annyira összekalapálva, hogy az muzeumi tárgy gyanánt többé már nem használható.

Az Első magy. Ált. Biztosító-Társaság a sérült és a másik három (hiányzó)

gyűrű értékét, 110 kor-t a társulatnak kifizetett. — A választmány a főtitkár bejelentését tudomásul vette és utasította, hogy a 4 gyűrűt a leltárból törölje, a meg, rongált gyűrűt aranyértékben újból vezesse be és a bizt. társulattól kiutalt 110 koronából lehetőleg az elveszettekhez hasonló gyűrűket szerezzen be.

Társ. főtitkár bejelenti, hogy a nagyfalui (Temes m.) tanító a község határában talált régiségtárgyakat a verseci muzeumnak adta el. Hogy ilyen esetek a jövőben ne ismétlődhessenek, talán az orsz. főfelügyelőséget kellene kérni, hogy az egyes muzeumok területét határozza meg. — A választmány főtitkár jelentését tudomásul veszi és megbízza dr. Schönvitzky Bertalant, hogy muzeumunk érdekeit Nagyfaluban állandóan képviselje.

Társ. főtitkár bejelenti, hogy a napokban a knézi határban dolgozó munkások régi tárgyakra bukkantak. Minthogy ezek megszerzése a társulat érdekében van, kéri a választmány erre vonatkozó intézkedését. — Társ. igazgató kijelenti, hogy addig is, míg e tárgyak muzeális érték szempontjából tüzetesen megvizsgálatnak, telefonon utasította az illető községek jegyzőit, hogy e tárgyakat az elkallóástól óvják meg. Egyben a választmány megbízza dr. Berkeszi István társ. főtitkárt, hogy e tárgyakat sürgősen tekintse meg.

Társ. főtitkár bejelenti, hogy az orsz. főfelügyelőség kiutalványozta a Pongrácgyűjtemény vételárához esedékes évi 1000 koronát. — Tudomásul vétetik.

Társ. főtitkár bemutatja az orsz. főfelügyelőség leiratát, melyben felhívja a társulatot, hogy a Pécesett tartandó közgyűlésen magát képviseltesse. — A választmány örömmel fogadja az elnök azon intézkedését, mely szerint — az idő rövidege miatt — a képvisellel dr. Berkeszi Istvánt főtitkárt bízta meg.

Társ. főtitkár részletes előterjesztést tesz a f. é. közgyűlésen a butorziati fölszerelés kibővítésére vonatkozólag engedélyezett 300 kor. felhasználására. — A választmány fölhatalmazza a főtitkárt a butorok elkészíttetésére.

Lendvai Sándor vál. tag indítványt tesz, hogy bízta meg a társulat a főtitkárt, hogy amikor Pécesett lesz, nézze meg a szomszédos vidéken levő muzeumokat is. (Szegszárd, Szombathely, Sümeg stb.)

Tekintse meg és tanulmányozza továbbá a többi vidéki muzeumokat is, valamint tegyen tanulmányokat a mi vidékünkön is és ami megvételre alkalmasnak kinálkozik, azt — ha készpénz nem áll rendelkezésre, — a törzsvagyomból kölcsönveendő 1000—2000 kor. összegig vásárolják meg, mert sok tárgy vagy idegen kézre kerül, vagy elkallódik. A tanulmány tétel céljából utaljon ki a társulat a főtitkárnak 400 kor. utazási összeget. — A választmány az indítványt elfogadja és megbízza a főtitkárt, hogy 400 kor. utazási összegig tegyen tanulmányokat a nagyobb vidéki muzeumokban, valamint a mi környékünkön. Egyben a társulati igazgató, főtitkár pénztáros, Lendvai Sándor és Sztura Szilárd vál. tagokból álló bizottságot küld ki a beszerzendő tárgyak megvizsgálására és ezt a bizottságot fölhatalmazza, hogy a megvételre alkalmas tárgyakat esetleg a törzsvagyomból kölcsönveendő összegből szereze be.

Következett dr. Berkeszi István főtitkár felolvasása „Délmagyarország gyűjteményes éremleletei“ címmel. — A választmány jegyzőkönyvi köszönetet mond e fáradtságos és hézgapótló munkáért és azt határozza, hogy az az értesítőben közöltessék.

Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Lendvai Sándor vál. tagot kéri föl és az ülést berekeszti.

Temesvár, 1907. évi június 24-én.
Kabdebo Gergely,
társulati elnök.

Jegyezte:
Dr. Szőke József,
társulati titkár.

Hitelesítő:
Lendvai Sándor.

A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeum- Társulat az 1907. évi október hó végén.

I. A társulat igazgatása.

Védnök: Cserneki és tarkeői **Dessewffy Sándor**, csanádi püspök, val. belső titkos tanácsos, Temesvárott.

a) Elnökség és tisztviselők.

Elnök: *Kabdebó Gergely*, Temesvármegye és Temesvár szab. kir. város főispánja.

Igazgató: *Jovanovich Sándor*, Temesvármegye alispánja.

Főtítkáár: *Dr. Berkeszi István*, állami főreálisk. tanár, Temesvárott.

Titkáár: *Dr. Szőke József*, állami főgymn. tanár, Temesvárott.

Ügyész: *Dr. Niámessny Mihály*, ügyvéd, megyei tb. főügyész, Temesvárott.

Pénztárnok: *Hilt Lajos*, pénzügyi számvizsgáló, Temesvárott.

b) Igazgató választmány.

a) Alapító tagokból.

Állami főreáliskola, Temesvárott.

Báró Baich Milán, nagybirtokos, Budapest.

Derera Izrael, nagykereskedő, Temesvárott.

Gáll József, főrendiházi tag, Lukarecen.

5 Dr. Hollósy Gyula, nagybirtokos, Temesvárott.

Jeszenszky Béla, ügyvéd, Temesvárott.

Németh József, felsz. püspök, csanádi nagyprepost, Temesvárott.

Róm. kath. főgymnasium, Temesvárott.

Temesi Takarékpénztár, Temesvárott.

10 Temesvári Első Takarékpénztár.

Temesvármegye közönsége.

Temesvár szab. kir. város közönsége.

b) Rendes tagokból.

Deschán Achill, tiszt. tag, Temesvárott.

Dr. Engels János, kanonok, Temesvárott.

Dr. Kováts Sándor, szentszéki ülnök, theol. tanár, Temesvárott.

Kovácsics Gyula, vmegyei árvaszéki elnök, Temesvárott.

5 Lendvai Miklós, Temesvármegye tb. főjegyzője, Temesvárott.

Lendvai Sándor, az „Első magy. ált. biztosító-társaság“ vezértitkára, az aradi Kölcsény-egyesület alelnöke, Temesvárott.

- Patzner István, szentszéki ülnök, tiszt. tag, Temesvárott.
 Dr. Schönvitzky Bertalan, állami főgymnasiumi igazgató, Temesvárott.
 Steiner Ferenc, orsz. képviselő, Temesvárott.
 10 Dr. Szentkláray Jenő, apát-kanonok, a M. Tud. Akademia tagja, Temesvárott.
 Dr. Sztura Szilárd, ügyvéd, Temesvárott.
 Dr. Telbisz Károly, m. kir. udvari tanácsos, Temesvár szab. kir. város polgármestere és díszpolgára, a III. oszt. vaskorona-rend lovagja, Temesvárott.

II. A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulat tagjai.

a) Alapító tagok.

- Néhai Babusnik Ágoston, nagykereskedő, takarékpénztári igazgató, városi képviselő, a Ferenc-József-rend lovagja és az aranykoronás érdemkereszt tulajdonosa, Temesvárott, † 1895.
 Baich Milán báró, nagybirtokos, Budapesten.
 Néhai Báró Baich Milos, nagybirtokos, országgyűlési képviselő, a vaskorona-rend középkeresztese, Varadián, Temesvármegyében, † 1897.
 Bay Ilona, nagybirtokos, Csarodán.
 5 Erdősi Bayersdorf Adolf és Biach cége, Bécsben, Kolowrat-kör 9. szám.
 Néhai lovag Bersuder Lajos, nagykereskedő és városi képviselő, Temesvárott, † 1895.
 Néhai Brankovics György, karlócai érsek, szerb metropolita és patriarcha, Karlócán, † 1907.
 Gróf Bissingen Ernő, cs. és kir. kamarás, nagybirtokos és országgyűlési képviselő, Szkulyán, Temesvármegyében.
 Néhai Bonnáz Sándor, csanádi püspök, v. b. t. tanácsos, a vaskorona-rend I. oszt. lovagja, † 1889.
 10 Néhai Dr. Coda Sándor, temesvármegyei főorvos, † 1875. december hó 27-én.
 Gróf Csekonics Endre, v. b. t. tanácsos, a magyar vörös-kereszt-egyesület elnöke, nagybirtokos, Zsombolyán, Torontálmegyében.
 Néhai Gróf Csekonics János, nagybirtokos, v. b. t. tanácsos, † 1880. augusztus 2-án.
 Derera Izrael, nagykereskedő és gyáros, Temesvárott.
 Cserneki és tarkeői Desseffy Sándor, csanádi püspök, v. b. t. tanácsos, a társulat védnöke.
 15 Dettai Takarékpénztár, Dettán.
 Néhai Dobrán János, birtokos, † 1873. december 26-án.
 Néhai buziási Eisenstädter Ignác, nagykereskedő, ipar- és kereskedelmi kamarai elnök, városi képviselő, Temesvárott, † 1893.
 Fehértemplom rendezett tanácsú város közönsége.
 Néhai Féger Ferenc, nagybirtokos, Mercyfalván, Temesvármegyében, † 1905. jan. 28.
 20 A r. kath. főgymnasium, Temesvárott.
 Az állami főreáliskola, Temesvárott.
 Néhai Frankl Vilmos, nagybirtokos, † 1891.
 Néhai Fröhlich Gusztáv, birtokos és országgyűlési képviselő, † 1891.
 Gál József, nagybirtokos, főrendiházi tag, volt kúriai bíró, Lukarecen, Temesvármegyében.
 25 Néhai Gorove István, volt m. kir. közlekedésügyi miniszter, v. b. t. tanácsos, a Lipótrend nagykeresztese, † 1881. május 31.
 Gorove János, nagybirtokos, Budapesten, Lipót-utca 16. sz.
 Gorove Konstancia, nagybirtokos, Budapesten, Lipót-utca 16. sz.
 Gorove László, Budapest.
 Néhai miskolci Gotthilf Ede, kereskedő és városi képviselő, † 1889.
 30 Néhai Görgey Gyula, nagybirtokos, Német-Remetén, Temesvármegyében, † 1900.
 Néhai Dr. Haynald Lajos, bíboros-érsek, v. b. t. tanácsos stb., † 1891.
 Néhai Heinrich Nándor, nagybirtokos, † 1889.
 Dr. Hollósy Gyula, nagybirtokos, Temesvárott.
 Néhai Horváth Boldizsár, v. b. t. tanácsos, volt m. kir. igazságügyminiszter.
 35 Néhai Jäger Péter, nagybirtokos, Dettán, Temesvármegyében, † 1894.
 Jeszenszky Béla, ügyvéd, nagybirtokos, Temesvárott.
 Néhai gróf Karácsonyi Guidó, nagybirtokos, v. b. t. tanácsos, † 1895.

- Néhai Králik János, borkereskedő és városi képviselő, † 1881.
 Néhai Králitz Béla, nyug. miniszteri tanácsos, a Lipóttrend vitéze, † 1903.
 40 Néhai Korbonics János, tb. esperes, nyug. főgymn. tanár, † 1888.
 Néhai Kümmer Henrik János, nagyváradai l. sz. apátkanonok, kir. tanácsos, a vaskoronarend vitéze, † 1890.
 Néhai Lazarovics Bazil, kir. tanácsos, nagybirtokos és volt főispán.
 Lazarovics Sándor, nagybirtokos, Nagy-Szredistyén, Temesvármegyében.
 Néhai Massjung József, birtokos.
 45 Néhai Mihalovics József, biboros-érsek, v. b. t. tanácsos, a Lipóttrend nagykeresztese, stb., † 1891.
 Németh József, csanádi nagyrépost, felszentelt püspök és püspöki helyettes, Temesvárott.
 Néhai Dr. Niamessny Gyula, ügyvéd, Temesvárott, † 1904.
 Néhai id. **Ormós Zsigmond**, a Társulat alapítója és legbökezőbb megajándékozója, † 1894. november 17-én.
 Pancsova törvényhatósági joggal felruházott város.
 50 Néhai Dr. Parlaghy Márton, nyug. cs. és kir. főtörzsorvos, Temesvárott † 1902. jul. 14.
 Néhai Sebestyén Géza, nagybirtokos, † 1889.
 Néhai báró Sina Simonné, szül. Gyika Ifigénia, néhai báró Sina Simon, v. b. t. tanácsos özvegye, † 1884-ben.
 Néhai Scharmann Sámuel, váltóüzleti tulajdonos, † 1877.
 Néhai Dr. Schlauch Lőrinc, bíbornok, v. b. t. tanácsos, nagyváradai megyés püspök, a Szt.-László-Társulat védnöke, Nagyváradon, † 1902. jul. 10.
 55 Néhai Schleifelder János, birtokos és városi képviselő, Temesvárott. † 1895.
 Schwimmer Simon, nagykereskedő, Székesfehérvárott.
 A Temesi Takarékpénztár, Temesvárott.
 A Temesvári Első Takarékpénztár.
 Temesvármegye közönsége.
 60 Temesvár szab. kir. város közönsége.
 Néhai Timáry Béla, nagybirtokos, Dettán, Temesvármegyében, † 1905.
 Néhai Dr. Vargics Imre, nagybirtokos, Színerzesg, Temesvármegyében, † 1904. nov. 25.
 Vinga rendezett tanácsú város közönsége.
 Néhai Weisz Sándor, nagykereskedő, † 1881.
 65 Weltkugel Gyula, birtokos.
 Néhai Maglódi Wodiáner Béla, † 1896.
 Gróf Zselinszky Róbert, nagybirtokos, Temes-Újfalu.

b) Tiszteletbeli tagok.

- Deschán Achill, a III. oszt. vaskoronarend lovagja, Temesvárott.
 Fiorelli József, az olasz. kir. muzeumok országos felügyelője, Rómában.
 Dr. Fraknoi Vilmos, arbei vál. püspök, szegszárdi apát, nagyváradai kanonok, a muzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelője, a M. Tud. Akad. r. t. és alelnöke, Budapest.
 Hampel József, egyetemi tanár, m. kir. udvari tanácsos, a M. N. M. régiségteráranak igazgatója, Budapest.
 5 Herz Miksa bey, a kairói arab muzeum igazgatója, Kairóban.
 Kammerer Ernő, miniszteri tanácsos, a Szépművészeti Múzeum igazgatója, Budapest.
 Patzner István, l. választmány.
 Radisics Jenő, miniszteri tanácsos, az Orsz. Iparműv. Múzeum igazgatója, Budapest.
 Szalay Imre, miniszteri tan., a M. Nemz. Múzeum igazgatója, a Szent-István-rend lovagja, Budapest.
 10. Dr. Szentkláray Jenő, apát, csanádi kanonok, a M. T. Akad. lev. tagja, Temesvárott

a) Évdíjas tagok.¹⁾

a) Magyarországi.

Temesvár.

Abonyi József, mérnök.

*Ardeleán György, nyug. városi alügyész.

¹⁾ A *-gal jelölt rendes tagok a társulatnak megalapításától fogva tagjai, a kikre nézve l. az 1895. évi közgyűlés 13. számú határozatát.

- Állami főgymnasium.
Állami felsőbb leányiskola.
- 5 Bellai József, városi közgyám, tb. városi tanácsos.
Bergmann Ágost, főreáliskolai tanár, c. igazgató.
Dr. Berkeszi István, I. tisztikar.
Berky Gusztáv, áll. főreáliskolai tanár.
Dr. Bider Vilmos, kórházi tb. főorvos.
- 10 Dr. Bleyer Izsó, ügyvéd.
Bogma István, nyug. városi tanácsos.
Dr. Breuer Ármín, I. választmány.
Brettner Ernő.
Csendes Jakab, kereskedő.
- 15 *Dr. Engels János, I. választmány.
Farkas János, áll. főreálisk. tanár.
Fejér Vilmos, közjegyző s.
Ferch Mátyás, theologiai tanár.
Fodor Ödön, nyug. kir. járásbíró.
- 20 Dr. Fülöp Béla, ügyvéd.
Gockler Antal, polgárisk. igazgató.
Dr. Goldmann Fülöp, ügyvéd.
Hilt Lajos, I. tisztikar.
Jankovits Vidor, tanfelügyelőségi tollnok.
- 25 Jörg Endre, kir. alügyész.
Kabdobo Gergely, I. tisztikar.
Kovácsics Gyula, I. választmány.
Klein Zsigmond, kereskedő.
Dr. Kováts Sándor, theol. tanár.
- 30 Kramár Béla, bánati ág. ev. főesperes, kir. tanácsos.
Krausz Adolf, mérnök.
Lendvai Miklós, I. választmány.
Lendvai Sándor, I. választmány.
Lindner Ármín, városi tanácsos.
- 35 Lovas Imre, áll. főgymn. tanár.
Dr. Löwy Mór, I. választmány.
Magony József, főgymnasiunai tanár.
Malenica János, lovag.
Már Oszkár, reálisk. tanár.
- 40 Marx Lajos, megyei árvaszéki ülnök.
Mayer János, kath. főgymn. tanár.
Dr. Meskó Béla, I. választmány.
Mészáros Jenő, áll. tanítóképzései tanár.
Nagy László, szab. kir. temesvár-városi nyug. tanácsos.
- 45 Dr. Niamessny Mihály, megyei alügyész, tb. főügyész.
*Dr. Reiner Géza, ügyvéd.
Riesz Antal, városi tisztviselő.
Rotariu Pál, ügyvéd.
Dr. Schönvitzky Bertalan, áll. főgymn. igazgató.
- 50 Dr. Singer Jakab, főrabbi.
Stéberl Ernő, polgári isk. tanár.
Dr. Steiner Adolf, ügyvéd.
*Steiner Ferenc, I. választmány.
Sternthal Salamon, birtokos.
- 55 Stimm Adolf, főispáni titkár.
Stíppel Fábán, szab. kir. temesvár-városi nyug. közgyám.
Dr. Szigeti Henrik, törvényszéki orvos.
Dr. Szőke József, I. tisztikar.
Dr. Sztura Szilárd, I. választmány.
- 60 Belvárosi „Társas-kör.”
Dr. Telbisz Imre, kir. közjegyző.
Dr. Telbisz Károly, I. választmány.
Tomóczy Ernő, technicus.
Tőkés István, megyei aljegyző.
- 65 Tóth Béla, könyvkereskedő.

Tóth Ferenc, városi levéltárnok.

Traila György, g. kath. lelkész.

*Várnay Ernő, ügyvéd.

Dr. Vértes Adolf, ügyvéd.

70 Vimmer Imre, megyei tisztviselő.

Vimmer József, megyei aljegyző.

Weisz Gyula, mérnök.

Wickl Gyula, gazdasági vándortanár.

Wittenberger Antal, pápai kamarás, csanádgyh. kanonok.

Csanádmegeye.

Gellér Béla, főmérnök, Makó.

Kaysér Lajos, plébános, Makón.

Sulyok István, plébános, Csanád-Apáca.

Csongrádmegeye.

Farkas Sándor, Szentés.

Hevesmegeye.

Boldizsár Román, dohánygyári igazgató, Eger.

Krassó-Szörénymegeye.

Bach Ferenc, birtokos, Zsidóvár.

Berecz Gyula, kir. tanfelügyelő, Lugos.

Bésán Mihály, kir. közjegyző, Lugos.

Boros János, gör. kath. kanonok, Lugos.

5 Mihalik Sándor, polgárisk. igazgató, Orsova.

Miku Emil, gör. kath. lelkész, Lugos.

Dr. Odor Béla, Szászkabánya.

Pest-Pilis-Solt-Kis-Kúnvármegeye.

Dr. Deszpinitz Péter, Budapest.

Huszár József, posta-távirdatiszt, Budapest.

Dr. Ortvay Tivadar, nyugalm. jogakadémiai tanár, Budapest.

Perényi Adolf, I. ker. áll. főgymn. tanár, Budapest.

5 Téglás Gábor, c. főigazgató, Budapest.

Dr. Turchányi Tihamér, VIII. ker. főgymn. tanár, Budapest.

Temesvármegeye.

Böhm Lénárt, Fehértemplom.

Fehértemplomi állami főgymn. önképzőköre.

Gálfy István, jegyző, Liget.

Gerda Aurel, nyug. jegyző, Kiszető.

5 *Gózszy Mátyás, c. kanonok, plébános, Gyarmatha.

Horsich Ignác, földbirtokos, Vojtek.

Kalitovics Lőrinc, gyáros, Károlyfalva.

Koleszár János, r. k. plébános, Rékás.

Milleker Bódog, elemi néptanító, a „Verseci Városi Múzeum“ öre, Versec.

10 Pongrácz Miklós, főszolgabíró, Vinga.

*Raácz Kálmán, jegyző, Német-Bencsek.

*Raácz Pál, nyug. jegyző, Saágh.

Dr. Schäffer Ernő, orvos, Kiszető.

Schäffer József, városi főjegyző, Vinga.

15 Török Zsigmond, jegyző Iktár.

*Véber Ágoston, plébános, Szakálháza.

Verseci áll. főreáliskola.

Verseci Városi Múzeum.

Tolnavármegyében.

Brummel Gyula, áll. állatorvos, Paks.

Torontálmegyében.

*Babits József, a Csekonits-uradalom jogigazgatója, Zsombolya.

Farkass Gusztáv, esperes-plébános, Német-Csanád.

*Kassics Károly, c. kanonok, plébános, Bogáros.

Miskovits János, tanító, N.-Kikinda.

5 Reinlein József, plébános, Sándorháza.

Kisléghi Nagy Gyula, urad. intéző, Nagykomlós.

Trencsénmegyében.

Galiszter Antal, m. kir. pénzügyőri biztos, Trencsén.

Veszprémmegyében.

Dr. Baróti Lajos, B.-Almádi.

Friedreich Endre, kath. főgymnasiumi tanár, Veszprém.

b) Statisztikai kimutatás a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulat tagjairól 1906. végén.

a) Alapító	67
b) Tiszteletbeli	10

c) É v d í j a s t a g o k .

Temesvár szab. kir. város területén	73
Csanádmegyében	3
Csongrádmegyében	1
Hevesmegyében	1
Krassó-Szörénymegyében	7
Pest-Pillissolt-Ki-Kúnmegyében	6
Temesmegyében	18
Tolnamegyében	1
Torontálmegyében	6
Trencsénmegyében	1
Veszprémmegyében	2
Összesen	196

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESÍTŐ

1908-IK ÉVI FOLYAMÁRA.

A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeumtársulat alapító s évdíjas tagjai az „Értesítő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történetkedvelő honfi vagy honleány, 400 kor. alapítvánnyal egyszer-mindenkorra, vagy 10 kor évi tagdíj-illetéssel, ha belépési szándékukat kijelentik a társulati elnöknel, vagy a főtítkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed; de továbbra is fennmarad, ha a kilépési szándék kellő időben (három hónappal a 3. év lejárta előtt és pedig írásban) be nem jelentetik. Az „Értesítő“-t nem tagok is megszerezhetik évi 8 kor. lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1907. október 15-én.

Dr. Berkeszi István,
főtítkár.

Az „Értesítő“-be szánt mindennemű közlemények, reklamációk, továbbá a Történelmi és Régészeti Társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megkeresések Dr. Berkeszi István, főtítkárhoz (Temesvár. muzeum) intézendők. Kéziratokat vissza nem adunk.

A Történelmi és Régészeti Muzeumtársulat temesvári s vidéki tagjait tiszteltetlül fölkérjük, hogy időközben esetleg változó lakásukat a főtítkári hivatalban (Temesvárott), a füzetek pontos kihirdása és szétküldése tekintetéből, bejelenteni szíveskedjenek, különben a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzeteket nem fogjuk pótolni.

A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeumtársulat főtítkári hivatalánál megrendelhetők:

1. Történelmi és Régészeti	„Értesítő“	1887. III. u. j. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
2. Történelmi és Régészeti	„Értesítő“	1888. IV. u. j. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
3. Történelmi és Régészeti	„Értesítő“	1889. V. u. j. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
4. Történelmi és Régészeti	„Értesítő“	1890. VI. u. j. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
5. Történelmi és Régészeti	„Értesítő“	1891. VII. u. j. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
6. Történelmi és Régészeti	„Értesítő“	1892. VIII. u. j. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
7. Történelmi és Régészeti	„Értesítő“	1893. IX. u. j. évfolyam. I. II. füzet.
8. Történelmi és Régészeti	„Értesítő“	1894. X. u. j. évfolyam. I. II. füzet.
9. Történelmi és Régészeti	„Értesítő“	1895. XI. évfolyam. I. II. füzet.
10. Történelmi és Régészeti	„Értesítő“	1895. XII. u. j. évfolyam. I. II. füzet.
11. Történelmi és Régészeti	„Értesítő“	1897. XIII. u. j. évfolyam. I. II. füzet.
12. Történelmi és Régészeti	„Értesítő“	1898. XIV. u. j. évfolyam. I. II. füzet.
13. Történelmi és Régészeti	„Értesítő“	1899. XV. u. j. évfolyam. I. II. füzet.
14. Történelmi és Régészeti	„Értesítő“	1900. XVI. u. j. évfolyam. I. I. füzet.
15. Történelmi és Régészeti	„Értesítő“	1901. XVII. u. j. évfolyam. III. és IV. füzet.
16. Történelmi és Régészeti	„Értesítő“	1902. XVIII. u. j. évfolyam. III és IV. füzet.
17. Történelmi és Régészeti	„Értesítő“	1903. XIX. u. j. évfolyam. III. és IV. füzet.
18. Történelmi és Régészeti	„Értesítő“	1904. XX. u. j. évfolyam. I. és II. füzet.
19. Történelmi és Régészeti	„Értesítő“	1905. XXI. u. j. évfolyam. I. és II. füzet.
20. Történelmi és Régészeti	„Értesítő“	1906. XXII. u. j. évfolyam. I. és II. füzet.

Az „Értesítő“ megjelen évnegyedenként.

Külön kapható: 1) **Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez.** A társulat megbízásából szerkesztí dr. Baróti Lajos. I. és II. kötet kötte 20 korona. Az I. kötet 1-509 lap és XXXVII lap Index; a II. kötet 1-625 lap és LXXVIII oldal Index.

Az 1897. és 1898. évi „Értesítő“ III. és IV. füzete helyett pedig megjelent: **Délmagyarország régiségletei a honfoglalás előtti időkből.** Összeállította: Milleker Bódog. I. rész. **Őskori leletek.** (1-198 lap. 300 ábrával.) — II. rész. **Római, római korszaki barbár és népvándorláskori leletek.** (1-205 lap. 170 ábrával és egy lelethely-térképpel). Ára 4 kor. — III. rész. **Délmagyarország régiségletei és honfoglalás előtti időkből.** III. Rész I. fele. (1-128 lap számos ábrával.) Ára 2 kor.